

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗБРОЙНИХ СИЛ В УМОВАХ РИНКОВОЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

І.Ю.Марко

І.М. Семеніхін

Ю.Б.Медведєв

І.В. Ващенко

І.Ю.Марко
І.М. Семеніхін
Ю.Б.Медведєв
І.В. Ващенко

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ В УМОВАХ
РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Київ
Видавничий Дім Дмитра Бураго
2006

УДК _____

ББК _____

Рекомендовано Вченою радою Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка _____ 2006 року (протокол № _____)

Рецензенти: Ю.В. Николенко, доктор економічних наук, професор;

Г.І. Купалова, доктор економічних наук, професор;

В.І. Грушко, доктор економічних наук, професор.

Марко І.Ю.

Семеніхін І.М.

Медведєв Ю.Б.

Ващенко І.В.

«Фінансове забезпечення збройних сил в умовах ринкової економіки України»
Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006.- с.

ISBN _____

Ця книга є першим в Україні науковим дослідженням теоретичних та методичних основ фінансового забезпечення збройних сил в умовах ринкової економіки України. Висвітлюються складові механізми фінансового забезпечення Української армії в час їх реформування. Обґрунтовано і запропоновано практичні рекомендації щодо формування, розподілу та використання оборонних коштів, розкрито сутність, особливості фінансування військ, показано взаємозв'язок між економічними можливостями країни та фінансовим забезпеченням армії, уточнено напрями розвитку і вдосконалення системи фінансового забезпечення армії на етапі економічних перетворень з врахуванням зарубіжного досвіду.

Розраховано на керівників і фахівців військових формувань, а також для особового складу вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України.

ISBN _____

ББК _____

І.Ю.Марко, кандидат економічних наук, доцент

Військовий інститут КНУ ім.Т.Шевченка

І.М.Семеніхін, кандидат економічних наук, доцент

Ю.Б.Медведєв, кандидат економічних наук, доцент

І.В.Ващенко, кандидат економічних наук

Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	9
1.1. Соціально-економічна сутність та принципи фінансового забезпечення збройних сил.....	9
1.2. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення збройних сил	27
1.3. Особливості фінансового забезпечення Збройних сил України в умовах їх реформування.....	47
Розділ 2. МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	58
2.1. Складові механізму фінансового забезпечення збройних сил та їх системна реалізація в умовах ринкової економіки України.....	58
2.2. Формування оборонного бюджету в умовах економічних перетворень в Україні.....	73
2.3. Програмно-цільовий метод фінансового планування, подання оборонного бюджетного запиту, складання і затвердження паспортів бюджетних програм.....	87
2.4. Організація фінансового забезпечення Збройних Сил України	103
Розділ 3. СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ.....	113
3.1. Порядок закупівлі товарів та послуг за державним оборонним замовленням. Формування державного оборонного замовлення. Вибір виконавців, розміщення і фінансування оборонного замовлення.....	113
3.2. Основні принципи закупівлі товарів та оплати послуг за державні кошти.....	131
3.3. Формування і організація діяльності тендерного комітету. Акцепт тендерних пропозицій та укладання договорів.....	137
3.4. Організація контролю за дотриманням законодавства щодо здійснення державних закупівель та виконання договірних зобов'язань.....	159

3.5. Договірна, претензійна та позовна робота в Збройних Силах України	165
Розділ 4. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ПЕРЕХОДОМ НА КОНТРАКТНИЙ ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ.....	179
4.1. Ефективність використання коштів у військах з переходом їх на контрактну основу комплектування.....	179
4.2. Використання внутрішніх джерел фінансування української армії	194
4.3. Розвиток фінансування соціально-економічної сфери Збройних Сил України	204
ВИСНОВКИ.....	222
ЛІТЕРАТУРА.....	226

ВСТУП

За роки незалежності України хоча й відбулися значні економічні перетворення, проте не сформована адекватна сучасним вимогам фінансова система, складовою якої є фінансове забезпечення армії. Нинішній механізм фінансового забезпечення армії має суттєві недоліки і не повністю забезпечує реформування та розвиток армії. На сьогодні не сформовано системного підходу до фінансового забезпечення військ, включення його в загальнодержавний процес ринкових перетворень.

На етапі реформування збройних сил відбуваються суттєві зміни у механізмі їх фінансового забезпечення. В сучасних умовах велике значення має наявність виваженої фінансово-економічної політики, спрямованої на виконання державою притаманних їй функцій, зокрема забезпечення захисту національного суверенітету. Зазначене вимагає аналізу та дослідження тих ринкових процесів, що відбуваються у фінансовій системі держави, а відповідно, й у фінансуванні Збройних Сил України. Дана монографія орієнтована на наукове обґрунтування розвитку і вдосконалення фінансового забезпечення армії.

Обороздатність Збройних Сил України повністю залежить від рівня соціально-економічного розвитку держави, яка на утримання військ щорічно виділяє відповідні фінансові ресурси, перерозподіл яких здійснюється через складові фінансового механізму з метою своєчасного і повного забезпечення оборонних потреб.

На думку вітчизняних вчених наслідки використання постсоціалістичних форм та методів управління економікою до цього часу негативно впливають на фінансове забезпечення армії, а запозичення досвіду розвинених країн при втіленні в реалії наштовхується на перешкоди, оскільки в Україні до цього часу використовуються командно-адміністративні принципи управління національною економікою, що безпосередньо впливає на фінансово-економічний стан Збройних Сил України.

Серед українських вчених, що досліджували питання фінансового забезпечення збройних сил - Б. Андресюк, О. Василик, А. Гальчинський, А. Даниленко, Т. Ковальчук, І.Лукінов, І.Марко, В. Мунтіян, Ю. Палкін, В. Федосов, А. Чухно та інші. Значний внесок в розробку теорії і практики фінансово-економічних відносин належить відомим російським науковцям: А. Александрову, Г. Базарову А. Бірману, Є. Вознесенському, В. Дьяченку, В.Квасницькому, О.Пожарову, М. Шерменеву. Цінним для України є практичний досвід і його теоретичне узагальнення в дослідженнях фінансового забезпечення збройних сил радянськими вченими.

Разом з тим, низка проблемних питань фінансового забезпечення збройних сил потребує подальшого дослідження. Сьогодні постала необхідність більш повного розкриття сутності і значення фінансового забезпечення армії, чіткого визначення його ролі і функцій, глибокого аналізу зарубіжного досвіду фінансового забезпечення армії, що особливо важливо в умовах використання внутрішніх джерел фінансування, а також визначення шляхів виходу Збройних Сил України із існуючого складного економічного стану.

У роботі питання теорії і практики фінансового забезпечення військ досліджено з позиції формування, розподілу та використання асигнувань із державного бюджету у період реформування Збройних Сил України. Проведений аналіз формування оборонного бюджету, що має практичне значення не тільки для життєдіяльності армії, але й для забезпечення оборони країни, захисту її суверенітету.

Актуальність дослідження пояснюється і тим, що питання фінансового забезпечення армії ще недостатньо вивчені, а ті дослідження, які проводяться сьогодні, не ґрунтуються на засадах системного підходу, що не дає потрібного позитивного впливу на покращення фінансового забезпечення української армії. Зазначене є результатом відсутності достатньо обґрунтованих цілісних

концепцій реформування Збройних Сил України. Саме такий підхід визначає актуальність змісту даної монографії.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

1.1. Соціально-економічна сутність та принципи фінансового забезпечення збройних сил

В умовах трансформаційної економіки України важливого значення набувають питання розвитку та удосконалення фінансового забезпечення армії. Успішне вирішення завдань, які покладені на збройні сили залежить від правильного обґрунтування потреби та організації їх фінансового забезпечення. Особливої гостроти питання фінансового забезпечення набуває етапі реформування військ . [99, с. 190 - 195].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про оборону України» фінансування потреб національної оборони здійснюється виключно за рахунок Державного бюджету України в обсягах, розмір яких визначається щорічно Законом України «Про державний бюджет України», які забезпечують належне виконання завдань оборони, але не менше трьох відсотків від запланованого обсягу ВВП. Хронічне недостатнє фінансування потреб Міністерства оборони у попередні роки, поряд із надмірною чисельністю особового складу збройних сил, призводило до того, що практично 80 відсотків оборонних видатків спрямовувалося власне на їх утримання і лише 8 відсотків – на розвиток. Поряд з іншими об’єктивними чинниками це призводило до постійного зниження боєготовності збройних сил. Останні десять років майже не оновлювався парк наявного озброєння та військової техніки Збройних Сил України.

9 грудня 2005 року на засіданні Ради національної безпеки і оборони України було прийнято стратегічно важливе рішення , яке визначає майбутнє Збройних Сил України – схвалено Державну програму розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки. Відповідно до Указу Президента України щодо рішення Ради національної безпеки і оборони України, під час розробки

проектів закону «Про Державний бюджету країни» на 2007 рік та на наступні роки фінансування Збройних Сил України має передбачатися в обсягах не менше двох відсотків валового внутрішнього продукту.

Фінансове забезпечення збройних сил є складовою військових фінансів, які є часткою загальнодержавних фінансів. Розглядаючи сутність фінансового забезпечення армії, необхідно звернути увагу на еволюційно-історичний взаємозв'язок дослідження всіх складових фінансового механізму, через який здійснюється фінансове забезпечення армії.

Економічні перетворення в державі вимагають перегляду ролі і сутності об'єктивної економічної категорії “фінансові відносини”. Зрозуміло, що у розкритті сутності фінансового забезпечення армії слід виходити з особливостей взаємозв'язку економічної ролі держави і ринкових регуляторів, наголошуючи на їхній відтворювальній спрямованості. На наш погляд, фінансове забезпечення потрібно розглядати як сукупність економічних відносин, що складають серцевину господарського механізму і визначають товарно-грошові відносини між суб'єктами господарювання з утворенням і використанням коштів з метою розширеного відтворення валового національного продукту, який відображає розвиток економіки держави, включаючи її входження до міжнародного співтовариства і відповідаючий світовим стандартам. Наголос на міжнародному аспекті у фінансово-економічних відносинах не випадковий, адже у сучасних умовах інтеграції нашої країни у світову економіку зв'язок між національним та міжнародним рівнем цих відносин значно посилюється.

У фінансовій системі України поки що немає достатньо якісного наукового обґрунтування такої її складової, як система фінансового забезпечення збройних сил. Несвоєчасність, а іноді і відсутність запровадження ефективних дій і напрямів функціонування такої системи може призвести до ще більшого погіршення фінансово-економічного стану армії та завдати національній економіці непоправних збитків.

Історія свідчить, що фінансове забезпечення є вирішальним фактором у військовій сфері. Ще в той час італійський історик Н.Макіавеллі писав: “Гроші – нерв війни”. Б.Наполеон також вважав, що для того, щоб мати успіх у воєнній справі треба мати три речі:”по-перше – гроші, по-друге – більше грошей і по-третє – ще більше грошей” [75, с.59]. Сучасні економісти також вважають, що роль фінансового забезпечення у воєнній справі дедалі зростатиме. Безумовно, ця проблема є особливо важливою сьогодні для нашої держави, яка за міжнародним визначенням відноситься до групи з середнім військовим потенціалом, але за фінансово–економічним потенціалом – до групи країн з низьким рівнем військових витрат.

Немає сумнівів у тому, що великий внесок у становленні фінансового забезпечення зробили вчені попередніх поколінь, які дослідили основні форми методи та засоби реалізації механізму фінансового забезпечення армії, що застосовуються і сьогодні.

Досліджуючи розвиток фінансової науки, за необхідне слід підкреслити, що вона виникла пізніше інших соціально-політичних наук, її зародження більшість дослідників відносить на XV-XVI ст. Так, у кінці XV сторіччя досвідчений вчений Д. Карафа одним із перших показав роль фінансів і розподілив витрати на оборону країни, утримання правителя, забезпечення надзвичайних потреб. Такий погляд на розподіл коштів у повній мірі прийнятний і сьогодні.

Він наполегливо рекомендував та наголошував, що будь-яка держава повинна створити умови для процвітання народу та одночасно у мирний час нагромаджувати грошові і матеріальні запаси для майбутньої війни [91, с.7]. В цей період і виникає фінансова наука, яка уже починає впливати на фінансову практику і розвиток фінансового забезпечення армії.

На подальший розвиток фінансової науки мав вплив французький економіст XVI ст. Ж. Боден (1530-1597рр.), який зробив спробу дати визначення фінансового господарства, що складається із державних доходів і

видатків. Державні доходи, згідно з його поглядами, мають декілька різних джерел, серед яких є й військові (власні господарства, надходження від інших держав, збори від союзників, доходи від торгівлі, мито з експорту і імпорту, внески від підкорених народів). На його думку, зібрані ресурси необхідно витратити на утримання королівського двору, фінансове забезпечення армії, будівництво замків, міст і суспільних споруд.

Великий внесок в розвиток і удосконалення фінансової науки в XVII-XVIII ст. зробили німецькі фінансисти. Вони провели дослідження фінансового забезпечення держави, систематизували викладення основ фінансового управління і тим самим не тільки підтримали, але й розвинули вчення фінансової науки. Так, Л. фон Секендорф (1626-1692) вперше висловив ідею про зв'язок фінансового господарства країни з армією і добробутом населення, а Ф. Юсті і Н. Зонненфельс (1733-1817) проаналізували фінансові ідеї і побудували загальну систему фінансової науки, в тому числі й фінансового забезпечення армії. На думку багатьох відомих вчених-фінансистів, Ф. Юсті є батьком фінансової науки.

Фінансова теорія отримала ще більшого обґрунтування і набула цілеспрямованості у своєму розвитку в XVIII-XIX ст. завдяки фундаментальним дослідженням А. Сміта. Саме він вперше досліджує зв'язок між економікою і фінансовим господарством держави, залежність армії від фінансово-економічного стану країни. Державні витрати А. Сміт поділяє на: загальнодержавного значення, пов'язані з фінансовим забезпеченням військових формувань; утримання королівської влади, правосуддя, народну освіту; охорону здоров'я і т.і.

Його дослідження не тільки кардинально вплинули на розвиток і фінансово-економічних відносин європейських держав того часу, але вони актуальні й зараз. Завдяки А.Сміту наука про фінанси має самостійне значення, його наукові пропозиції й рекомендації почали використовувати в законодавчій

практиці і мають силу на сучасному етапі розвитку різних країн світу, у тому числі їх збройних сил.

А. Сміт навчив оцінювати фінансову політику як шлях, засіб для вироблення і перевірки загальних законодавчих принципів [91, с.10 – 11].

Таким чином, розвиток економічної науки в XVIII ст. створив передумови для відокремлення з неї фінансової науки у другій половині XIX ст.

Історія свідчить, що інтенсивне економічне зростання деяких країн також стало одним з стимулюючих чинників для розвитку фінансової науки. Крім цього, на розвиток фінансової науки особливо вплинули ідеї, означені в роботах Л. Штейна, А. Шеффле, А. Вагнера. Вони приділяли багато уваги розвитку фінансової системи держав, у тому числі і їх армій, та підтримували погляди А. Сміта.

Подальший значний внесок у фінансову науку зробив один з видатних економістів першої половини XIX ст. швейцарець Ж. Сісмонді (1773-1842). Він не тільки розглянув, але й показав вплив дрібного виробництва і землеволодіння на фінансове забезпечення війн. Покращення життя народу він вбачав у скороченні непрямих податків, встановленні мінімального доходу, який би не підлягав оподаткуванню. Прогресивні погляди Ж. Сісмонді знайшли своє відображення в розробці інших тогочасних фінансових теорій у Німеччині. В майбутньому на розвиток фінансової науки безпосередньо вплинули обґрунтовані наукові погляди К. Маркса і Ф. Енгельса. По–перше, їх ідеї мали соціальний підтекст, по–друге – марксизм протягом тривалого часу був офіційною доктриною не тільки для Радянського Союзу, а й для інших соціалістичних країн [91, с.13 – 14].

Новій історичній школі належить велика заслуга у розробці соціальних аспектів фінансової науки. Основна її ідея полягає в тому, щоб за допомогою податків здійснювати перерозподіл національного доходу на користь бідних верств населення. Так, представник цієї школи, професор Берлінського університету А. Вагнер (1835-1917), довів переваги державного господарства і

вважав, що воно є вищою формою у порівнянні із приватним. На його думку, державне фінансове господарство складається з доходів та витрат коштів, а ресурси приватних господарств спрямовані на послуги держави. Потрібно підкреслити, що думки А. Вагнера про розподіл національного доходу актуальні й сьогодні, коли розподіл ВВП не забезпечує нормальне життя громадян України, в тому числі особового складу армії.

Дослідження показало, що значний внесок у розвиток фінансового забезпечення армії зробила фінансова наука Західної Європи в XIX ст., результати якої відображались в працях російських, а згодом і радянських науковців. Із представників науки, які досліджували теоретичні питання фінансового управління і законодавства, в історії фінансів залишили по собі пам'ять професор Київського університету М.М.Олексеєнко та професор Харківського університету І.Х. Озеров.

За визначенням І.Х. Озерова, “фінансова наука вивчає структуру фінансового господарства, тобто сукупність товарно-грошових відносин, які виникають на основі створення матеріальних засобів”. На його думку, “фінансова наука – наука про хліб насущний, про те, чому населення сите чи голодне, чому воно має хліб або його не має”[91, с. 20 – 21]. Як бачимо, він досліджував шляхи створення державою необхідних ресурсів та їх вплив на стан суспільного життя, а також причини переходу від одних форм і засобів державного господарства до інших.

З розвитком збройних сил та переходом до директивних методів керування економікою і фінансами з'являється необхідність обґрунтування і уніфікації наукових уявлень про фінанси. Результатом цього було створення науки про фінанси СРСР, головною метою якої було довести переваги фінансів радянських над капіталістичними. Дослідження питань фінансової науки у цей час здійснювались у напрямку вивчення та аналізу історії розвитку фінансових категорій, методів, засобів і форм фінансового забезпечення. Підкреслимо, що

праці того часу розкривали діючу фінансову теорію, методи і практику, носили описовий характер і активно використовувалися у фінансовій системі країни.

І лише в наприкінці 50-х – на початку 70-х років минулого століття з'являються багаточисельні праці вчених, які безпосередньо присвячені фінансовій науці, що безумовно відобразилося і на фінансовому забезпеченні армії. Найбільш відомі із них: “Финансы социализма” (1965р.) А. Александрова, “Очерки теории советских финансов”(1975р.) А. Бірмана, “Дискуссионные вопросы теории финансов”(1969р.) Е. Вознесенського, “Социалистические финансы”(1974р.) Г. Точильникова.

Відомо, що дискусії з питань теорії фінансів у ті роки зводились до визначення місця фінансів у суспільстві, у тому числі й фінансового забезпечення армії. Автори різних концепцій розподілялися на дві групи. Одні вважали, що фінанси – це система відносин по розподілу грошових фондів, які впливають на фінансово–економічні відносини країни стосовно обміну і споживання матеріальних благ опосередковано через розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів. Яскравими представниками цієї групи були такі вчені, як В. Д'яченко, Г. Точильников, М. Шерменєв, Є. Вознесенський, А. Александров, А. Бірман, які зробили великий внесок у розвиток фінансового забезпечення, у діяльність оборонних промислових підприємств. Вони вважали, що фінансово–економічні відносини – це взаємозв'язок всіх стадій відтворення виробництва. Особливо необхідно відокремити праці А. Бірмана, в яких вперше були описані проблеми фінансів підприємств, питання використання фінансових категорій в умовах господарського розрахунку, який в інтерпретації автора мав елементи ринкового господарства в умовах соціалізму. Саме праці А. Бірмана дали поштовх для нових досліджень фінансів підприємств у працях економістів 60-80-х років (П. Буніча, Г. Базарової, С. Ситаряна, М. Романовського та ін.).

Таким чином можна виділити два етапи розвитку фінансової науки. Перший – на початку ХІХ століття - коли фінанси характеризувались невиробничими економічними відносинами, тобто основна маса коштів (2/3

бюджету) витрачалися на військові цілі і недостатньо якісно впливала на розвиток економіки.

Другий – XIX століття і тепер – характеризується розвитком товарно-грошових відносин, створенням нових загальнодержавних грошових фондів і, відповідно, впливу фінансового механізму на формування, розподіл і використання цих фондів. ВВП розвинутих країн світу в цей період інтенсивно зростає, причому питома вага військових витрат становить лише 3-5%, тоді як витрати на розвиток економіки держав значно зростають і починають збільшуватися.

В наш час незалежно від політичного і економічного устрою тієї чи іншої держави фінансово-економічні відносини вступили в нову стадію перетворень і розвитку. Це обумовлено багатоланковістю елементів фінансової системи, високим ступенем їх впливу на стан економіки, більшою розгалуженістю фінансово-економічних відносин, в тому числі в області оборони. Вважаємо, що на цій стадії фінанси стали одним із важливих важелів впливу на відносини суспільного відтворення виробництва: матеріальних благ, робочої сили і виробничих відносин не тільки в країні, але і її збройних силах.

Поняття “фінанси” у країнах із розвинутою економікою все більше ускладнюється і все тісніше пов’язується із розширеним відтворенням суспільного продукту інтенсивного типу. На думку професора В.М. Федосова, фінанси - особливі специфічні форми економічних відносин, зумовлені процесом розподілу (перерозподілу) ВВП, в тому числі на фінансове забезпечення армії, утворені на засадах централізованих і децентралізованих фондів суспільного призначення [129]. Згодом, зроблений наголос у визначенні на відтворювальну сутність фінансів, а не лише як інструмент розподілу і перерозподілу: у країнах з розвинутою ринковою економікою фінанси є головним економічним інструментом втручання в процес розширеного суспільного відтворення; вони є специфічною формою руху виробничих відносин, підсистемою економічного базису з певною регулюючою основою.

Відомо, що фінансова система держави – це основа фінансового забезпечення армії. Всі складові фінансової системи об'єктивно взаємопов'язані між собою складають єдиний фінансовий механізм, за допомогою якого реалізуються завдання держави, зокрема щодо захисту її суверенітету і недоторканості.

Однією із впливових сфер фінансової системи є державні фінанси, складовою яких є фінанси Збройних Сил України, або, іншими словами, військові фінанси, які розглядаються як специфічна сукупність економічних відносин у процесі створення, розподілу і перерозподілу як централізованих, так і децентралізованих грошових фондів з метою задоволення потреб оборони в будь-яких умовах внутрішньої та міжнародної воєнно–політичної обстановки. [99, с.190 – 195].

На розвиток основ фінансового забезпечення армії позитивно вплинуло виділення його в самостійну ланку у 1933 р. з підпорядкуванням начальника фінансової служби безпосередньо командирі військової частини. Начальнику фінансового органу було надано право давати посадовим особам вказівки з фінансових питань, що входять у коло їх службової діяльності. За часів Радянського Союзу істотні зміни у системі фінансового забезпечення військ відбулися із введенням в дію у 1936 р. першого “Положення про фінансове господарство військової частини”. Необхідно підкреслити, що основні його форми, методи, функції та принципи фінансового забезпечення використовуються й сьогодні та передбачені Положенні «Про фінансове забезпечення військової частини».

Фінансове забезпечення — це система заходів, які спрямовані на своєчасне і повне задоволення потреб військ в коштах.

Фінансове забезпечення військ включає наступні елементи:

- законодавчо-правова база;
- фінансове планування коштів;
- витребування коштів;

- фінансування військ;
- отримання готівки;
- зберігання готівки;
- діловодство фінансово-економічної служби;
- економне і доцільне витрачання коштів;
- облік;
- звітність;
- фінансовий контроль за використанням грошових коштів.

Керівництво фінансовим забезпеченням покладено на фінансові органи всіх ступенів Збройних Сил України.

Для забезпечення високої бойової готовності Збройні Сили України забезпечуються всім необхідним згідно з діючими нормами, штатами, і таблицями шляхом виділення коштів.

Організація фінансового забезпечення передбачає: створення системи фінансових органів, формування оптимального механізму їх діяльності з метою узгодженої взаємодії усіх органів управління. Відповідальність за організацію фінансового забезпечення покладена на командира, який через систему фінансових органів здійснює керівництво фінансовими ресурсами в основі якого лежить бюджетна класифікація. Запровадження бюджетної класифікації дозволяє визначити не лише сам факт використання бюджетних коштів, а й пов'язати ці видатки з виконанням програмних завдань та мірою відповідальності.

Функції покладені на фінансово-економічні органи доцільно поділити на загальні та спеціальні:

Загальні :

- організацію фінансового господарства;
- керівництво фінансово-господарською діяльністю;
- контроль за роботою органів і посадових осіб, що займаються фінансовим забезпеченням військ;

- підтримку фінансово-економічної служби в постійній бойовій готовності у будь-який час;

Спеціальні :

- якісне планування та своєчасне витребування необхідних коштів для забезпечення потреб військ;

- своєчасне та повне фінансування потреб військ ;

- своєчасне та повне забезпечення особового складу грошовим забезпеченням та заробітною платою;

- своєчасне перерахування нарахованих і утриманих коштів за належністю;

- своєчасне прийняття заходів щодо відшкодування збитків заподіяних державі;

- забезпечення збереження готівки;

- забезпечення ефективного використання призначених коштів;

- дотримання правил придбання товарно-матеріальних цінностей і розрахунків по ним;

- здійснення контролю за станом фінансового господарства.

Виходячи із спеціальних функцій, що виконує фінансово-економічна служба її можна назвати забезпечуючою службою. В цьому полягає її подібність до служб матеріального забезпечення. Однак фінансово-економічна служба займає особливе місце в системі забезпечуючих органів.

Фінансово-економічна служба, виконуючи покладені на неї функції, є керівною та контролюючою службою по відношенню як до військ, так і до забезпечуючих служб та підлеглих їм підприємств та організацій. Фінансово-економічна служба надає роз'яснення з фінансових питань; контролює фінансово-господарську діяльність військ; в окремих випадках може призупиняти фінансування та інше.

Проведення військової реформи вимагає нових підходів до фінансового забезпечення. Проведений аналіз воєнно-політичної обстановки у світі та

економічних можливостей держави став підґрунтям для прийняття Державної програми реформування та розвитку Збройних Сил України на період 2006-2011 року. Основною метою реформування Збройних Сил України стала необхідність якомога скоріше пристосовувати їх до змін в середовищі безпеки, збалансувати з можливостями держави, а також забезпечити їх здатність до виконання нових місій і завдань, що витікають з політики безпеки і оборони. У зв'язку з цим і система фінансового забезпечення сьогодні повинна будуватися з урахуванням вимог Державної програми реформування Збройних Сил України до 2011 р. Структура Державної програми включає розрахунок обсягів фінансового забезпечення програми, оцінку можливих ризиків та наслідків їх недофінансування.

Фінансування оборонних потреб здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Формування державного державного бюджету – досить складний і тривалий процес, в якому бере участь велика кількість наукових установ, зарубіжних і вітчизняних фахівців, державних органів усіх рівнів, політичних партій і громадських об'єднань. Бюджетний процес є своєрідним мірилом, дзеркалом, індикатором ступеня зрілості нашого суспільства, адже в ньому відображаються рівень інтелекту, здатність законодавчої та виконавчої влади всіх рівнів задовольнити запити населення нашої держави. Прийняття Бюджетного кодексу стало важливою віхою в реформуванні між бюджетних відносин. Цей документ досить чітко врегулював багато питань, що стосуються бюджетного процесу: визначені учасники бюджетного процесу та передбачені їх функції, повноваження і відповідальність. Міністерство оборони України є одним із учасників бюджетного процесу і бере участь на всіх його етапах.

Міністерство оборони України у бюджетному процесі має наступні найбільш вагомні повноваження:

1. На підставі плану своєї діяльності розробляє проект кошторису та бюджетний запит і подає його до Міністерства фінансів України

2.Отримує бюджетні призначення і доводить їх у встановленому порядку до розпорядників нижчого рівня.

3.Затверджує кошториси розпорядників коштів нижчого рівня.

4.Контролює хід виконання кошторисів та аналізує ефективність використання коштів розпорядниками коштів нижчого рівня.

Видатки бюджету для Міністерства оборони України деталізовані у законі про Державний бюджет та підлягають подальшій деталізації у відповідності до цілої системи фінансово-планових документів, складених у розрізі:

- загального та спеціального фондів;
- кодів програмної та економічної класифікації
- територій
- розпорядників коштів другого та третього ступеня.

Фінансове забезпечення військ здійснюється за суворо цільовим напрямом за рахунок коштів, передбачений бюджетною програмою, економічною класифікацією та переліком статей витрат за кошторисом Міністерства оборони України. Характерні ознаки фінансово-економічних відносин, які мають місце в економіці оборони, розвиваються і вдосконалюються на кожному етапі реформування Збройних Сил України, при цьому повинні застосовуватися такі форми, методи і засоби, які відповідали б вимогам фінансового забезпечення підвищення бойової готовності військ, що знаходить відображення у фінансуванні військ, обліку, зберіганні і витрачанні коштів, звітності фінансовому контролі та організації роботи фінансово-економічної служби на будь-якому рівні військових формувань.

Використання фінансових ресурсів – це, насамперед, продовження розподільчого процесу в збройних силах. При цьому не завжди здійснюється створення нових фондів, а у середині них відбувається розподільчий, а в ряді випадків перерозподільчий процес, в результаті якого продовжується розподіл коштів на більш конкретні цілі в залежності від завдань, які стоять перед

армією. Реалізація механізму фінансового забезпечення армії безпосередньо пов'язана з функціями фінансів, притаманних не тільки країні, але й оборонному відомству: розподільчої, контрольної, регулюючої та стимулюючої.

Розподільча функція реалізується у процесі формування, розподілу й використання оборонних коштів, необхідних для виконання завдань, які стоять перед збройними силами.

Контрольна функція – це об'єктивна та притаманна фінансам властивість контролю за формуванням, законним і ефективним використанням коштів і матеріальних ресурсів за їх цільовим призначенням.

У ході формування, розподілу і використання грошових фондів здійснюється контроль за обґрунтованістю їх створення, цільовим призначенням і перерахуванням коштів, законністю їх витрат. За допомогою контрольної функції здійснюється аналіз і оцінка результатів фінансового забезпечення за минулі та поточний роки, перевіряється обґрунтованість використання коштів і при необхідності вносяться корективи у фінансово-планові документи.

В госпрозрахункових військових організаціях контрольна функція має більший прояв, оскільки крім витрат бюджетних коштів, здійснюється процес формування і використання власних коштів, широко застосовуються синтетичні, аналітичні фінансові показники, що відбивають в узагальненому вигляді кількісні й якісні результати діяльності підприємств і організацій, характеризують результати їх роботи і економічний стан.

Розподільча і контрольна функції в процесі фінансового забезпечення військ проявляють себе як дві взаємопов'язані між собою сторони однієї системи фінансових відносин.

Останнім часом вченими ведеться дискусія щодо застосування регулюючої та стимулюючої функцій фінансів. Більшість з них виділяють тільки розподільчу і контрольну функції, а регулюючу та стимулюючу функції

розглядають, як похідні від розподільчої. Деякі науковці пропонують регулюючу та стимулюючу як самостійні функції фінансів. Застосування зазначених функцій необхідно в першу чергу для маневрування коштами, тобто спрямування їх на виконання найбільш важливих першочергових завдань, які стоять перед армією в період її реформування та переходом її на контрактну основу комплектування.

Економічні перетворення в країні мають суттєвий вплив на зміни у фінансовому забезпеченні військ на підставі таких об'єктивних процесів, як коливання цін під впливом попиту і пропозиції, інфляції, девальвації тощо. Тому регулююча і стимулююча функції спрямовані в основному на розвиток соціально-економічної сфери. Соціально – економічна сутність фінансового забезпечення військ вимагає аналізу його принципів, що дасть змогу системно підходити до теоретичних та методичних основ фінансового забезпечення військ, вивчення проблем та визначення шляхів їх вирішення; [85, с.13-16].

Фінансове забезпечення армії – специфічний фінансовий механізм, який підпорядкований завданням і функціям, що виконуються Збройними Силами України, що зумовлює наявність особливостей в загальних теоретичних принципах. [98, с.238 – 240].

Досвід фінансового забезпечення армії, в тому числі в роки Великої Вітчизняної війни, бойових дій у Афганістані, Чечні, Югославії, Іраці, дає змогу відокремити наступні принципи фінансового забезпечення збройних сил: централізація фінансового забезпечення; науковий і обґрунтований підхід до визначення обсягу асигнувань на оборону країни; єдність та узгодженість роботи військових фінансово-економічних органів із фінансовою системою країни; обов'язкова відповідність організації фінансового забезпечення особливостям діяльності військ, їх специфічним завданням як у мирний, так і у воєнний час[130, с. 22 - 24].

Перший принцип – централізація (єдиноначальність) фінансового забезпечення має в основі централізоване керівництво Міністром оборони.

Конституцією України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішою функцією держави [1]. Оборона держави вимагає єдиного керівництва, із зосередженням владних повноважень у військовій сфері у єдиної відповідальної державної особи – Президента України, який є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. Даний принцип реалізується шляхом розробки і прийняття законодавчих актів з питань оборони, які чітко розмежовують завдання й функції органів військового управління.

Безумовно, даний принцип відображається також у єдиній підпорядкованості фінансового забезпечення на кожному рівні військової ланки відповідальній особі – єдиноначальнику, починаючи з Міністра оборони України до командирів військових частин. Фінансова централізація в армії спрямована на досягнення високого ступеня концентрації фінансових ресурсів, зосередження їх у необхідному обсязі у державному бюджеті з наступним розподілом у війська, а також централізацію керівництва фінансовою системою, що дозволяє: оперативно вирішувати питання фінансування військ та спрямовувати фінансові ресурси на вирішення пріоритетних завдань; оперативно маневрувати коштами та найефективніше їх використовувати в умовах сьогодення; забезпечувати єдність та узгодженість порядку і правил фінансового забезпечення військ в будь-який час; здійснювати постійний контроль за економічним, ефективним та доцільним витрачанням коштів [98, с.239 - 240].

Другий принцип – науковий, обґрунтований підхід до визначення обсягу асигнувань на оборону. Відомо, що науковість, обґрунтованість визначення обсягу асигнувань на оборону повинна визначатися з застосуванням оптимальних єдиних форм і методів фінансового планування видатків на утримання Збройних Сил України. Єдність у визначенні обсягу асигнувань на всіх рівнях військових ланок фінансової системи дозволяє більш раціонально й ефективно використовувати виділені фінансові ресурси, створює єдине поле

порозуміння між фінансово-економічними органами. Реалізація принципу наукового, обґрунтованого підходу до визначення асигнувань на оборону має важливе соціально-економічне й військове значення і має прямий вплив на стан його забезпечення. Даний принцип знаходиться у залежності від завдань бойової та гуманітарної підготовки, особливостей утримання озброєння і військової техніки, інших потреб військового господарства в залежності від граничної межі й достатності забезпечення обороноздатності країни. [98, с. 241 – 242].

Реалізація цього принципу дозволяє: раціонально, науково обґрунтовано визначати оборонні потреби з обов'язковим використанням принципу економного і ефективного використання коштів, а також досягати порозуміння і єдності у визначенні обсягів асигнувань на підтримання високої бойової та мобілізаційної готовності військ.

Третій принцип – єдність та узгодженість роботи фінансово-економічних органів Збройних Сил України з фінансовою системою країни. Міністерство оборони виступає одним із суб'єктів фінансових взаємовідносин в державі, а його фінансове забезпечення, таким чином, повинно існувати в полі всієї фінансової системи держави.

Єдність системи забезпечується єдиною законодавчо-правовою базою, єдиною програмною, економічною класифікацією, єдністю форм документації, погодженими принципами організації та ведення бюджетного процесу, єдиною грошовою системою та соціально-економічною політикою, єдиною системою обліку та звітності. Узгодженість роботи військових фінансових, економічних органів із фінансовою системою держави дозволяє оперативно вирішувати проблеми фінансового забезпечення військ; використовувати виділені асигнування з урахуванням принципу цілеспрямованості та доцільності; забезпечувати порозуміння між фінансово-економічними органами армії та держави [98, с. 242- 243].

Четвертий принцип – обов'язкова відповідність організації

фінансового забезпечення особливостям та специфічним завданням військ як у мирний, так і у воєнний час. Специфіка організації фінансового забезпечення зумовлена особливим характером завдань і функцій покладених на збройні сили - забезпечення оборони держави. Реалізація принципу відповідності організації фінансового забезпечення особливостям та специфічним завданням військ як у мирний, так і у воєнний час, дозволяє не перебудовувати військову фінансову систему з початком війни, а лише уточнити і визначити основні конкретні завдання і плани на воєнний час.

Безумовно реалізація вказаного принципу не дає змоги у повному обсязі пристосувати фінансові відносини мирного часу до умов воєнної обстановки. На початковому етапі війни виникає багато труднощів, тому в мирний час необхідно найбільш повно наблизити заходи фінансового забезпечення, що використовуються у мирний час, до можливості їх застосування під час війни. Важливим також є визначення кола тих заходів, які у мирний час не здійснюються, але виконання яких є обов'язковим під час війни (наприклад, таких як забезпечення військ коштами в умовах передислокації чи тривалого перебування у зоні і зіткненні з противником, використання трофеїв та інше), та навпаки, ті заходи, які у воєнний час недоцільно застосовувати (наприклад, відкриття окремих рахунків в установах банку і органах Державного казначейства кожною військовою частиною, ведення підсобних господарств та інше). Такі заходи потрібно передбачати в мобілізаційних планах фінансового забезпечення в мирний час.

Реалізація цього принципу дає змогу у повному обсязі виконати завдання, що покладаються на військові фінансово-економічні органи по забезпеченню бойової та мобілізаційної готовності військ, а також забезпечити готовність фінансово-економічної служби до фінансового забезпечення військ у будь-який час [98, с. 243 - 244].

Зрозуміло, що в життєдіяльності збройних сил можуть змінюватись лише форми, засоби та методи реалізації вище вказаних принципів. Цей процес

зумовлюється декількома причинами і має свою специфіку, пов'язану з реалізацією принципів фінансового забезпечення, з їх змінами та їх удосконаленням. Так, зміна організаційної структури армії – формування її за територіальним принципом – зумовлює зміну організаційної структури фінансово-економічних органів. Також може змінюватись процес фінансового забезпечення військ в залежності від зміни і удосконалення фінансової політики держави. Наприклад, введення системи фінансування військ через органи Державного казначейства зумовило пристосування фінансового забезпечення військ до їхніх умов і особливостей в залежності від зміни поточного положення чи стану військ та завдань..

1.2. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення збройних сил.

У світі існує сьогодні близько 200 армій загальною чисельністю 24-25 млн. чоловік, що складале біля 0,4% загального світового населення [126]. Зрозуміло, що стан військ будь-якої держави повинен відповідати її економічним можливостям і, виходячи з цього, виконувати завдання по забезпеченню її безпеки. Для України, яка сьогодні переживає економічні труднощі, особливо важливим є вивчення, дослідження та аналіз подій, що відбуваються у світі, прогнозування динаміки їх розвитку і вплив зазначеного на фінансове забезпечення збройних сил. Без такого аналізу важко визначити місце України серед інших країн світу, а також розробити ефективну програму стратегії національної безпеки та механізм захисту і пристосування до змін, що відбуваються [100, с.67].

Врахувавши сучасний стан економіки, Україна зробила досить нехарактерний для збройних сил крок – скорочення чисельності особового складу та недостатність обсягів їх фінансування у відсотковому відношенні від валового внутрішнього продукту. Потрібно сказати, що протягом всього самостійного розвитку армії виділених коштів було дуже мало, щоб

підтримувати її боєздатність на високому рівні і вміло проводити її реформування і перехід на професійну основу комплектування.

Збройні Сили України за рівнем оснащення звичайними видами озброєння, військовою технікою (ОВТ) та чисельністю наближаються до армій середнього рівня озброєності таких держав, як Франція, Великобританія, Німеччина, Італія, Польща. Проте за рівнем оборонних асигнувань Україна знаходиться нижче не тільки зазначених, але й інших країн за стандартами НАТО. Це добре видно з даних, зазначених у таблиці 1.1 [54; 55; 56].

Порівняльний аналіз оборонних витрат цих держав з показниками у нашій країні у відсотках до валового внутрішнього продукту (ВВП), у том числі на одного мешканця країни та одного військовослужбовця, як бачимо, дає невтішні результати. Наша держава далеко відстала в питаннях фінансування армії навіть порівняно з новими членами НАТО, які мають меншу чисельність армії, але суттєво збільшили за останні роки витрати на оборону (в тому числі й на ОВТ), які відповідають вимогам сьогодення. Так, на початку нового тисячоліття фінансування оборонних потреб нових членів НАТО збільшилось, наприклад, у Польщі – на 14% (\$3,6 млрд.), в Угорщині – на 11,7% (\$ 0,7 млн.), у Чехії – на 6,1% (\$1,1 млрд.) [50].

Кандидати до вступу в члени НАТО також перевищують рівень України за обсягом оборонного бюджету не тільки у відсотковому відношенні до ВВП, але й у грошовому вираженні, в тому числі й на одного мешканця країни і одного військовослужбовця. До таких країн належать Болгарія, Румунія, Угорщина, Словаччина та ін. Зрозуміло, що сьогодні наша країна з її оборонним бюджетом на 2006 р. у розмірі 1,5 млрд. доларів США і 32 долара США на одного мешканця країни перспектив до включення її в блок НАТО, на жаль, поки що не має [126]. Відомо, що Україна за чисельністю населення в 6 разів перевищує Австрію і має у 8 разів більшу армію, але військові витрати менші за показниками цієї країни приблизно у 4 рази, на одного мешканця – у 20 разів, на одного військовослужбовця – у 26 разів [55].

Таблиця 1.1

Військові витрати деяких європейських країн на початок третього тисячоліття

Країна	Населення (млн.чол.)	Чисельність армії, (чол.)	ВВП (млрд.дол.)	Військові витрати (млрд.дол.)	Частка в ВВП, (%)	На одного мешканця, (дол.)	На одного військово- службовця (дол.)
Росія	145,7	1200000	1,1620	58,81	5,0	400	490083
Франція	58,7	317300	1318,9	34,292	2,6	580	108074,4
Великобританія	59,5	212400	1412,3	33,894	2,4	576	159576,3
Германія	82,7	332800	1764,3	28229	1,6	343	84822,7
Туреччина	65,3	639000	204	10,609	5,2	159	16602,5
Польща	38,7	206045	159,6	3,191	2	82	15486,2
Австрія	8,1	42000	201,1	1,609	0,8	196	30309,5
Фінляндія	5,2	17000	120	1,600	1,5	308	94118
Румунія	22,5	185092	36,8	0,809	2,2	36	4370,8
Угорщина	10	43743	53,9	0,647	1,2	64	14790,9
Україна	48,5	310000	31,5	0,442	1,4	10	1426
Болгарія	8,2	80779	12,4	0,347	2,8	42	4295,7
Словаччина	5,4	38929	21,1	0,340	1,8	63	8733,8

Аналіз забезпечення життєво необхідного рівня воєнної безпеки Франції, з якою Україна близька щодо розміру території і кількості населення, показує, що з урахуванням світових цін на озброєння і військову техніку в Україні рівень воєнної безпеки тільки за рахунок власних військ майже у 20 разів нижчий, ніж у Франції. А якщо врахувати і рівень безпеки, який гарантує Франції блок НАТО, то визначене співвідношення буде давати набагато гірші показники не на користь України. Залежність обсягу витрат на оборону від економічного розвитку держави, тобто від ВВП, очевидна. Що стосується такого показника, як частка військових витрат у ВВП, то цей показник, на наш погляд, вказує на ставлення держави до власних збройних сил. За цим показником Україна знаходиться далеко від вищезгаданих держав.

Аналіз співвідношення цих показників в Україні з країнами найближчого оточення показує, що за невеликої розбіжності видатків на оборону у відсотках від ВВП реальні витрати на утримання одного мешканця і одного військовослужбовця дуже відрізняються не на користь України, тобто за таких обставин слід очікувати значного відставання в реформуванні нашої армії. Підтвердженням цьому є попередні результати реформування Збройних Сил України, так як їх фінансово-економічний стан має бути кращим. На нашу думку, таке становище виникло внаслідок використання різних методик визначення обсягів оборонних витрат: на загальнодержавному рівні приблизних, відірваних від реальних потреб військ; на рівні військових–ретельних розрахунків коштів, необхідних для гарантованого захисту держави згідно із завданнями, які стоять перед Збройними Силами України, чого не можна сказати про армії вищезазначених країн.

Звісно, що без фінансування збройних сил за стандартами держав НАТО не може бути й мови про інтеграцію України з країнами Північноатлантичного блоку. Якщо кожна з країн, навіть кандидатів у НАТО, бере на себе зобов'язання фінансувати армію в обсязі 2% ВВП [111], Україна цієї цифри на сьогодні поки що не досягає, та і витрати на оборону на одного мешканця і

військовослужбовця у 4 і більше разів менші, ніж у кожного із кандидатів до вступу у блок НАТО. Кожна з країн НАТО бере участь у спільному фінансуванні та розподілі видатків, які застосовуються в альянсі, а також у формуванні основних бюджетів для управління фінансовими ресурсами. Для кожної держави цього блоку всі ці видатки загалом не перевищують 0,5 % загальних витрат на оборону країни. Отже, про фінансування Збройних Сил України за стандартами НАТО і про досягнення узгодженості військових у рамках взаємодії в цій системі вести мову поки що рано, тому що наша країна до цього не готова [100].

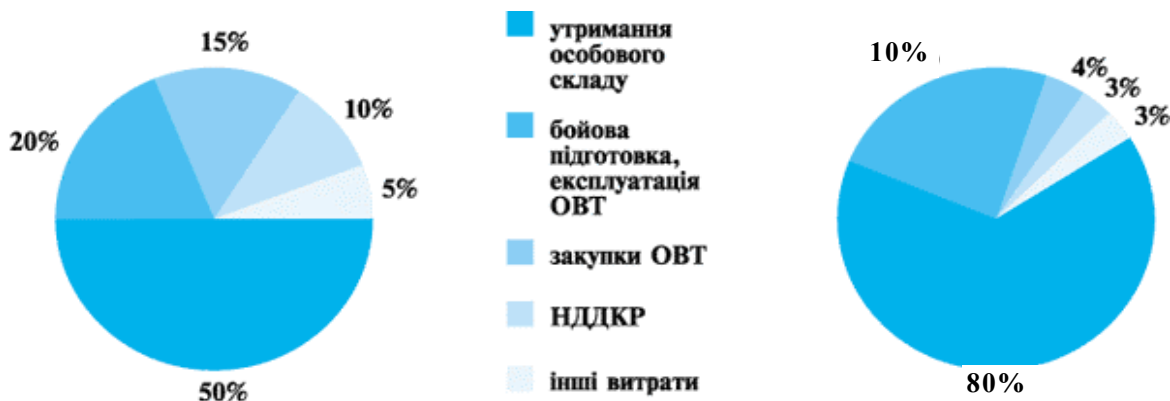
Сьогодні з причин постійного недофінансування військ, як і в минулі роки, на недостатньому рівні здійснюється модернізація озброєння та військової техніки в Збройних Силах України. Таке трактування пов'язане з порушенням розподілу оборонних асигнувань: майже 80% їх спрямовано на утримання особового складу, решта залишаються на підтримку бойової готовності, утримання й модернізацію озброєння і військової техніки та інші потреби військ [74].

Для порівняння фінансування модернізації озброєння та військової техніки повернемося знову-таки до досвіду вищезгаданих країн: Польщі, Угорщини, Чехії. На ці заходи вони з початком нового тисячоліття, порівняно з кінцем минулого, збільшили асигнування на 44,3%, 88,9%, 60%, і фактичні витрати склали 713 млн., 255 млн. і 224 млн. доларів США, відповідно [50].

У країнах Північноатлантичного блоку половина оборонного бюджету витрачається на утримання особового складу, решта суми йде на матеріально-технічне забезпечення, підтримку бойової готовності, на розробку й закупівлю озброєння та військової техніки. Країни НАТО без шкоди соціальному захисту особового складу армії намагаються обмежити фінансування на утримання військових за рахунок економії і спрямувати більше коштів на розробку, модернізацію та закупівлю озброєнь.

Розподіл оборонного бюджету України (праворуч) порівняно з

показниками країн НАТО (ліворуч) на початок третього тисячоліття наведений на рис. 1.1 [100].

Рис.1.1 Розподіл оборонних коштів України і країн Північноатлантичного блоку на початок третього тисячоліття.

Аналіз наведених даних свідчить про те, що Україна недогладно спрямовує коштів на модернізацію, закупівлю і утримання озброєння і військової техніки. Країни члени НАТО виділяють на цю статтю в чотири-п'ять разів більшу частку оборонного бюджету. В Україні також на достатньому рівні не фінансується розробка нових систем озброєнь: якщо країнами НАТО в середньому витрачається на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР) близько 10% оборонного бюджету, то Україна — лише біля 3%, а іноді і менше. Сьогодні наша армія в основному “проїдає” військовий бюджет.

Доречно розглянути фінансове забезпечення збройних сил таких країн як Польща, Росія, Китай та Фінляндія.

Розглянемо аналіз фінансового забезпечення Збройних Сил Польщі, як найближчого нашого західного сусіда, та близького за показниками по території, загальної чисельності та армії.

Припустимо, що ВВП в Україні при стабільному щорічному прирості на 5% до 2015 р. наблизиться до ВВП Польщі, що вона має сьогодні; і тоді оборонний бюджет буде складати більше 3 млрд. доларів США, на які Польща планує утримувати 150-тисячну армію [88]. Сьогодні в середньому на 1000

мешканців Польщі припадає 5,5 військових, загальна їх чисельність складає трохи більше 200 тис. чоловік. До речі, на утримання яких уряд Польщі на 2002 р. виділив 3,43 млрд. доларів США, а у 2006 р. військо Польське вже фінансується більше 5 млрд. доларів США. Потрібно відзначити, що оборонні витрати на сьогоднішній час на одного мешканця Польщі 125 доларів США і на одного військовослужбовця – більше ніж 25 тис. доларів, що більше, ніж в Україні у 4 і 6 разів відповідно. Польща щорічно біля 20% оборонного бюджету витрачає на модернізацію своїх збройних сил. Так, у 2003 р. з цією метою нею було виділено біля 700 млн. доларів США, а у 2006 році більше 1 млрд. доларів США. В Україні на ці заходи витрачається лише десята частина оборонних коштів. При цьому, Військо Польське швидко скорочується. Так, декілька років тому в країні нараховувалося 400 тис. військових, на початок третього тисячоліття 206 тисяч і сьогодні скорочено до 150 тис., а фінансування оборонних потреб Польщі із року в рік збільшується.

Обсяги фінансування збройних сил усіх держав залежать від частки ВВП яка спрямовується на зазначені цілі. Провідні фахівці світу вважають, що 2% від ВВП країни є достатнім рівнем витрат на оборону. Проте суттєву різницю складають 2% від ВВП, виділених на оборону України, і, наприклад, 2% ВВП Польщі. Українські два відсотки у 2003 р. – це близько 890 млн. доларів США, у 2006р.- це 2 млрд. доларів США, а польські – понад 3,7 млрд. доларів США та 5 млрд доларів США, тобто на 2,8 млрд. та 3 млрд. доларів США більше [54; 55; 56; 126].

Звісно, що навіть серед постсоціалістичних країн за цими показниками ми виглядаємо досить скромно. Так, наприклад, Польща, маючи населення на 10 млн. чол. і армію на 100 тис. чол. менше, ніж в Україні, виробляє ВВП на 140 млрд. доларів США більший, ніж Україна. Польща, маючи сьогодні ВВП більше 250 млрд. доларів США, може дозволити собі витратити на оборону більше 5 млрд. доларів США.

Сьогодні Польща витрачає чималу суму на утримання збройних сил та все ж таки має деякі економічні труднощі і, не дивлячись на зовнішній борг Польщі більше 100 млрд. доларів США зараз. За клопотанням Уряду Польщі у жовтні 2002 р. конгрес США дав згоду на позику в сумі 3,8 млрд. доларів США терміном на 15 років під потенційну закупівлю у США винищувачів із перспективними системами озброєння [58]. Суми за розрахунками по даних договорах закупівлі зброї для армії Польщі призначені у державному бюджеті на 2006 р. і передбачаються в прогнозованих показниках на 2007 бюджетний рік.

Планування та фінансування оборонних видатків Польщі пройшло досить складний шлях. Головним інструментом фінансового планування у постсоціалістичний період був оборонний бюджет на календарний рік. Причому заздалегідь не були визначені бюджетні й економічні можливості держави і обсяги витрат на оборону. Тільки за один 1991 р. витрати на оборону в Польщі зменшилися на 35%, а у період 1986-1995 рр. – на 60%, армія скоротилася на 40%, або на 170 тис. чоловік [115]. Закупівлі озброєнь майже цілком відклали до кращих часів. У 1994 р. уряд Польщі розробив перспективну Програму соціального й економічного розвитку, а Міністерство оборони Польщі підготувало власні прогнозні показники будівництва і реформування Війська Польського і розробило першу оборонну програму, визначивши потреби збройних сил до 2010 р. і необхідні розміри фінансування по рокам.

У 1995 р. Парламент Польщі обговорив представлену програму і ухвалив резолюцію, в якій зобов'язав уряд встановити розмір оборонних видатків у відсотках ВВП і збільшити видатки на підготовку Війська Польського, проведення навчань і модернізацію військової техніки.

Це був перший важливий крок на шляху до існуючого порядку в системі планування оборонних потреб у Польщі. У 1997 р. польський уряд встановив рівень оборонних видатків у розмірі 3% ВВП, а в 1998 р. була прийнята

Програма інтеграції з НАТО і модернізації збройних сил у 1998-2012 рр. Вступ Польщі до Північноатлантичного альянсу став поворотним пунктом у системі фінансового забезпечення оборони країни. Програма реформування Війська Польського, прийнята у 2002 р. на період 2001-2006 рр., має відповідне законодавче забезпечення з питань його будівництва і розвитку. Головна мета Програми досягається шляхом ліквідації 40% зайвої військової інфраструктури і списання застарілої і безперспективної військової техніки. Один із найбільш важливих напрямків програми – введення систематичного поділу бюджетних витрат на основі програми і визначення оборонних витрат НАТО. Це дозволило Війську Польському об'єднати основну групу оборонних видатків сухопутних військ, ВМС, ВПС і розділити витрати на утримання особового складу, капітальні видатки й дослідження, що було підкріплено відповідним програмним забезпеченням. Точна й оперативна інформація про оборонні видатки дозволяє відслідковувати виконання бюджету і проводити аналіз цільового використання коштів.

Одночасно керівництво Війська Польського прийняло рішення про планування і виконання бюджету, встановивши його виконавців і розпорядників: управління сухопутних військ, ВМС і ВПС. Отже, відбулася децентралізація оборонного бюджету, через що зона відповідальності і повноважень командувачів значно розширилася, а центральний штаб отримав повноваження щодо розробки основних напрямків політики і стратегії в області оборони і координування довгострокового фінансового планування.

У системі фінансового забезпечення особливе місце належить питанню соціального захисту особового складу Війська Польського та членів сімей військовослужбовців. Грошове і пенсійне забезпечення військовослужбовців збройних сил в Польщі й Україні мають схожу структуру. За статистичними даними середньомісячне грошове забезпечення військовослужбовця Війська Польського складає: старшого офіцерського складу – 1200 доларів США, а молодшого командного складу - 800 доларів США. Військовослужбовці

строкової служби отримують щомісячно в середньому \$ 40-50 доларів США, що у 3-4 рази перевищує рівень грошового забезпечення в українській армії [100, с.73]. Розміри грошового забезпечення військовослужбовців Польщі прямопропорційно впливають на стан пенсійного забезпечення, яке нараховується при звільненні у розмірі до 75% від грошового забезпечення за останньою займаною посадою і до 80% у випадку звільнення за інвалідністю. На початку 90-х рр. польські офіцери були за межею бідності й отримували щомісячно 30 доларів США, але завдяки правильно обраній політиці Уряду Польщі щодо власних збройних сил, становище було виправлено.

Механізм фінансового забезпечення Збройних Сил України та Російської Федерації, подібні за своєю структурою, проте обсяги оборонних фінансувань значно відрізняються з низки причин.

Щоб зрозуміти цю різницю, необхідно провести ретельний аналіз фінансового забезпечення Збройних Сил України та Росії.

Фінансове забезпечення потреб Збройних Сил Російської Федерації здійснюється через органи федерального казначейства; їх функції, завдання та призначення подібні до тих, що мають вітчизняні органи Державного казначейства.

Оборонні витрати РФ на початку тисячоліття склали 58,8 млрд. доларів США при ВВП близько 1,2 трлн. доларів США, тобто питома вага оборонного бюджету була на рівні 5,0% від ВВП при чисельності збройних сил 1,2 млн. чол. [54; 55; 56]. Обсяги фінансування Російської армії займають друге місце після США, що пояснюється веденням бойових дій цими державами. Хоча відсоток ВВП Росії на оборону вище, абсолютні цифри військових бюджетів РФ і США неспівставні внаслідок багатократного послаблення за останні роки російського економічного потенціалу. За чисельністю Росія практично має однакові Збройні сили із США і є однією з відомих країн світу, яка має сильну армію, але США витрачає на оборону в рік у 5 разів більше, ніж Росія. Це в першу чергу залежить від обсягу ВВП, який має прямий вплив на обсяги

видатків на оборону країни. Головним результатом затвердженої Російською Радою безпеки програми військових реформ є рішення про пріоритетний сучасний розвиток збройних сил, які були послаблені внаслідок непродуманих реформ 90-х рр. При збільшенні фінансування Сухопутних військ пріоритет буде надано зростанню чисельності постійно боєздатних підрозділів. Інше важливе рішення – перехід до структури, яка складається з трьох видів збройних сил: сухопутних військ, ВПС і ВМС. Нова програма насамперед передбачає відмову від принципу рівного фінансування для всіх видів збройних сил та перехід до більш раціонального розподілу коштів в залежності від завдань кожного з видів. Згідно з довгостроковим програмним плануванням до 2015р., половина оборонних витрат призначатиметься на операції та утримання армії, а інша половина – на дослідження, розвиток та закупівлю озброєня.

Сучасний рівень російських військових витрат пов'язаний з певними труднощами. Не лише тому, що вони огорнуті таємницею, але і через те, що багато із статей, які звичайно відносяться до оборонних, виявляються в різних частинах державного бюджету. Асигнування на воєнні цілі сьогодні становитимуть 5,0% ВВП, але до цієї цифри не входять військові пенсії та фінансування військової реформи.

Незважаючи на високі показники, фінансування Збройних Сил Росії протягом 1992-2006рр. складало 50-75% від мінімальної потреби. Збройні сили РФ, мали значну кредиторську заборгованість, яка складала на 1 січня 2003 р. близько 7,8 трлн. руб. (\$260 млн.) в тому числі заборгованість з грошового забезпечення – 1,9 трлн. руб. (\$63 млн.) [86].

Головною метою розробленої у Росії концепції будівництва збройних сил до 2015р. є якісне оновлення армії, підвищення рівня забезпеченості її матеріальними і фінансовими ресурсами. Закупки сучасного озброєння і військової техніки повинні збільшитися більш чим у 4 рази.

Росія ще у 2001 р. почала щорічно збільшувати на 50% [92] суми коштів, виділених на озброєння. Так, у 2003 р. на НДДКР збільшено фінансування на

45,5 млрд. руб. (1,5 млрд. доларів США), на закупівлю техніки – 5,5 млрд. руб. (83,3 млн доларів США), на ремонт зброї – 9 млрд. руб. (300 млн. доларів США) [120].

Щодо України, то вона не може похвалитися тим, що останніми роками наші збройні сили оновили озброєння та військову техніку за рахунок виділення коштів з державного бюджету. До речі, вона сьогодні не відповідає вимогам на 70%.

Особливої уваги при аналізі фінансового забезпечення Збройних Сил Росії заслуговує питання планування оборонних витрат. Російські військові експерти змушені були констатувати факт відсутності системи комплексного планування, яке пов'язує довгострокові, середньострокові плани розвитку армії в єдине ціле відповідно до завдань, ресурсів, строків і необхідних фінансових ресурсів, що значним чином знижує ефективність використання асигнувань. Головною умовою реформування армії Росії і України є соціально-економічна політика або, іншими словами належний рівень соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, а також військових пенсіонерів. Аналіз соціальної політики показує, що як в Росії, так і в Україні сім'ї військовослужбовців на сьогодні залишаються малозабезпеченими, а окремі військовослужбовці мають доходи, що не набагато більші від прожиткового мінімуму.

З 1 січня 2003 р. грошове забезпечення військовослужбовців як Росії так і України зросло, що сприяло покращенню їх матеріального становища, але на даному етапі цього не достатньо. В цілому грошове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил Росії та України знаходиться майже на одному рівні. За одними посадами і категоріями військовослужбовців грошове забезпечення дещо вище у росіян, за іншими – вище у українців. Ретельне порівняння грошового забезпечення військовослужбовців Росії і України станом на 1 січня 2006 року наведено в таблицях 1.3 та 1.4.

Таблиця 1.3

**Порівняльна таблиця розмірів щомісячного грошового забезпечення окремих категорій
військовослужбовців ЗС України та Російської Федерації станом на 01.01.2006 року**

в грн.

№ п/п	Найменування посад	Оклади за військовими званнями	Посадові оклади	Надбавка за вислугу років від гр..3+4	Надбавка за роботу, що передбачає доступ до держтаємни ці від гр..4	Командирська надбавка	Надбавка за особливий характер роботи 50% від гр..3+4	Надбавка в розмірі 100% від гр.3+4+5	Щомісячна надбавка за безперервну службу в ЗСУ у % від гр.3+4+5+6+7+8+9	Премія ЗСУ 33,3% від гр.3+4+5 +6+7 +8+9+10	Разом щомісячне грошове забезпечення гр.3+4+5 +6+7 +8+9+10+	Одноразова грошова допомога ЗСУ (гр3+гр4)*2 /12	Матеріальна допомога	Допомога на оздоровлення. Допомога на санаторно-курортне лікування	Разом Від гр. 12+13+14+15-16	Різниця
							Надбавка за складність, напруженість у роботі 115% від гр..4		Щомісячна грошова винагорода в розмірі 1 ПО	Премія РФ 25% від гр.3+4		(гр..4)*3 /12				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	Командир полку полковник вислуга 25 років	1- 135	185	40%...128	15%...27,75			448	90%...584,46	831,38	2339,58	53,33	26,67	194,97	2614,55	110,16
		2- 204	425	70%...440,3	20%...85	85	488,75		425	157,25	2310,30	106,25	70,83	17	2504,38	
2	Начальник штабу батальйону майор Вислуга 12 років	1- 125	170	25%...73,75	10%...17			368,75	30%...226.35	326,62	1307,47	49,17	24,58	108,96	1490,18	-409,90
		2- 170	359	50%...264,50	10%...35.9		412,85		359	132,25	1733,50	89,75	59,83	17	1900,08	
3	Командир взводу лейтенант вислуга 5 років	1- ПО	141	20%...50,20	10%...14,1			301,2	10%...61,65	225,82	903,97	41,83	20,92	75,33	1042,06	-535,58
		2- 130	302	40%...172,80	10%...30,2	51	347,30		302	108	1443,3	75,5	50,33	8,5	1577,63	
4	Старшина (IX т.р.) старший прапорщик* і вислуга 25 років	1- 65	135	40%...80	0			280	90%...504	354,31	1418,31	33,33	16,67	118,19	1586,50	105,74
		2- 116	274	70%...273	0		315,10		274	97,5	1349,6	68,5	45,67	17	1480,77	

*Прапорщики Збройних Сил України, ще додатково отримують щомісячну грошову винагороду у розмірі від 100 до 300 гривень в залежності від посади та ВОС.

1. Військовослужбовці України
2. Військовослужбовці Росії

Таблиця 1.4

**Динаміка грошового забезпечення військовослужбовців
Збройних Сил України за 1996-2006 роки***

грн.

Категорії військовослужбовців	Роки										
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Старші офіцери	363	363	363	527	699	699	699	1387	1735	1907	1907
Молодші офіцери	265	265	265	420	552	552	552	1100	1270	1320	1320
Прапорщики	199	199	199	296	424	424	424	816	857	926	926
Військовослужбовці за контрактом	160	160	160	230	328	328	328	579	619	661	661

*За розрахунками Департаменту фінансів Міністерства оборони України

При порівнянні можна навести важливі показники щодо соціального захисту військовослужбовців, звільнених з лав Збройних Сил Росії і України, де розмір пенсій до 1 січня 2006 року суттєво відрізнявся, особливо військовослужбовців, звільнених раніше. Це порівняння не на користь військових пенсіонерів України. Якщо розглянути категорію військового звання “полковник”, то грошове забезпечення, як уже зазначалося майже однакове, але пенсія в російського пенсіонера більше на 100-120 доларів США і лише з 1.01.2006 року різниця була ліквідована.

На нашу думку, при порівнянні і аналізі необхідно брати до уваги не тільки вже зазначені держави, але й такі ж позаблокові.

Одним із прикладів такого аналізу може слугувати позаблокова Фінляндія, яка має з Україною багато схожих історичних, економічних та інших рис.

На оборону, як і Україна, Фінляндія останніми роками витрачає близько 1,4% ВВП [55] і в збройному протистоянні можливому агресорові покладається лише на власні сили.

Водночас, уряд Фінляндії вважає, що надійною запорукою безпеки є не тільки висока боєготовність її і соціальний захист особового складу армії, але й відкриті, стабільні, дружні стосунки з сусідами, а також розширення економічного співробітництва з країнами-членами ЄС. Фінляндія є спостерігачем при ЗЄС .

Армія Фінляндії мирного часу сьогодні налічує лише 17 тис. чол., з яких половину складають професіонали та 13 тисяч резервістів. Якщо рахувати разом із призовниками, то в силах оборони одночасно знаходяться близько 30 тис. чол. (в 8,5 разів менше, ніж в Збройних Силах України, а населення Фінляндії в 10 разів менше – 5,1 млн.), при цьому сумарні витрати на оборону протягом останніх років були у 3-4 рази вищі за українські (1,6 млрд. доларів США). Отже на початок нового тисячоліття, на одного військовослужбовця Фінляндія витрачала у 60, а на одного мешканця – у 30 разів більше, ніж

Україна [54; 55; 56; 83]. Сили оборони воєнного часу складатимуть близько 540 тис. чол., тобто в 17 разів більше, ніж мирного. Характерним для Фінляндії є те, що протягом останніх 5 років фінансування її збройних сил залишається на одному і тому ж рівні як у відсотковому відношенні, так і у натуральних показниках.

Вважається, що Фінляндія має достатню обороноздатність для стримування воєнної агресії і має для цього необхідну політичну волю та економічну потужність. Водночас, на випадок, коли ресурсів самої Фінляндії виявиться недостатньо, допускається звернення за фінансово-економічною допомогою до інших країн (у відповідності зі Статутом ООН).

Протягом останніх 5 років в оборонному бюджеті Фінляндії є окрема стаття витрат на "підготовку військових кадрів", яка складає близько 8% від загальної суми, 30% спрямовані на утримання особового складу і 60% - на бойову підготовку і модернізацію зброї та військової техніки. Уряд Фінляндії вважає, що забезпечити оборону країни можна, лише дотримуючись принципу загального військового обов'язку.

Служба в армії Фінляндії надзвичайно престижна – у призовних обстеженнях беруть участь понад 98% призовного контингенту, у тому числі і ті, хто проживає за кордоном. Це, безперечно, підтверджує той факт, що армія є одним із найпопулярніших державних інститутів Фінляндії. Більше 80% мешканців країни вважають, що державу потрібно захищати в будь-яких умовах, – це найбільший показник у Європі. Строкова служба добре стимулюється пільгами при вступі до вузу, грошовим утриманням, відпустками тощо. Всі категорії резервістів регулярно проходять відповідну перепідготовку, причому, один раз у 5 років беруть участь у навчаннях у складі військ. А у нашій країні практично кожний призовник намагається звільнитися від проходження військової служби за різними причинами.

Практично всі європейські позаблокові країни мають схожі системи фінансового забезпечення обороноздатності. Досвід Австрії, Швеції,

Швейцарії, Данії свідчить на користь скорочення чисельності збройних сил і відповідно збільшення їх фінансування.

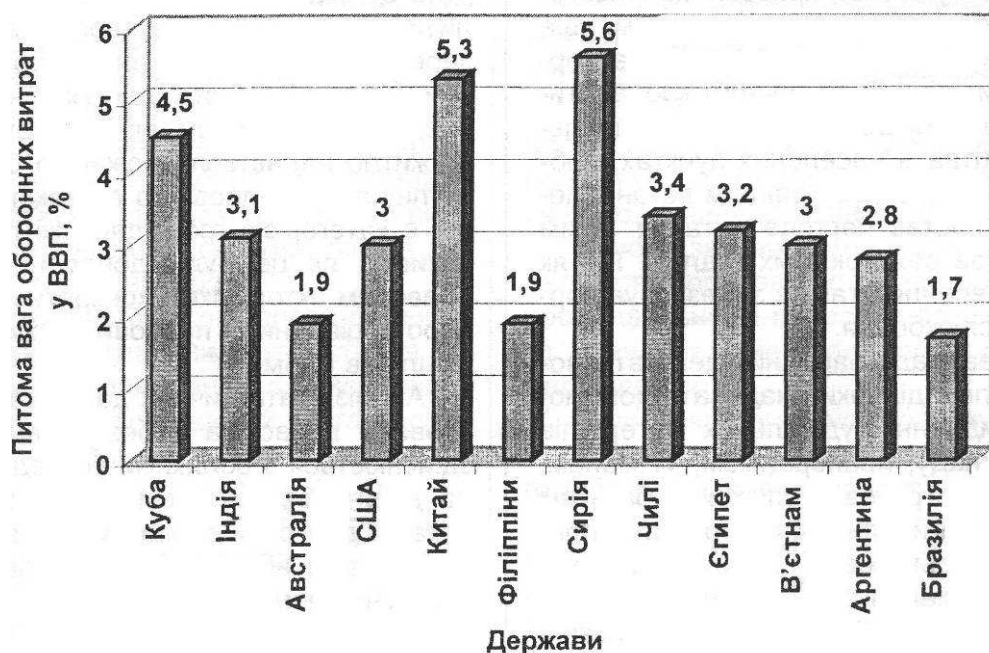
За прогрозними показниками чисельність української армії буде доведена на початок 1 січня 2008 року до 200 тисяч чоловік. Україні потрібен компромісний варіант, із наближенням до фінського із урахуванням скорочення удвічі що дасть можливість забезпечити мінімальний рівень його фінансування для підтримання у боєготовному стані. Одночасно виникає потреба створення надійного резерву приблизно у 100 тис. чол., який би був у постійній готовності.

На наш погляд менший резерв буде недостатнім для вирішення оборонних завдань, а більший сьогодні держава не спроможна забезпечити ресурсами. Резерв постійної готовності можна було б відмобілізувати за декілька днів, і він коштував би втричі дешевше за таку ж кількість регулярних військ. При тих самих загальних витратах на оборону на 80% збільшаться абсолютні витрати на регулярні, професійні війська чисельністю 150 тис. військовослужбовців.

Радикальне скорочення приведе до загострення соціально–економічних проблем – пенсій, житла, компенсацій та інших належних виплат особовому складу, які могли б бути вирішені із запровадженням низки компенсаційних заходів. На наш погляд, військовослужбовці, які проходять військову службу і бажають йти в армію, повинні мати надійні гарантії щодо їх соціального захисту.

Проблеми зростання Валового внутрішнього продукту (ВВП) і якості економічного прогресу мають винятково важливе значення не тільки для держави, але й для забезпечення її збройних сил. Вони мають свою специфіку і потребують врахування національних особливостей в діяльності оборонної сфери.

Для порівняння фінансування з арміями інших держав ще наведемо дані, що проілюстровано на нижче наведеному рис. 1.2 [55].

Рис. 1.2 Співвідношення оборонних витрат окремих країн світу у відсотках до ВВП на початку третього тисячоліття.

Розглянемо зазначені питання на прикладі Китаю. На фінансове забезпечення однієї з найчисельніших армій світу - Китаю (населення - 1,3 млрд чол., збройні сили - 2,5 млн чол.) - відпускається щорічно в середньому 41 млрд дол, що становить 5,3 % від ВВП та перевищує відповідний показник в Україні майже у чотири рази, у грошовому виразі більш, ніж у 40 разів. При цьому уряд Китаю з року в рік, незважаючи на зниження ВВП, збільшує оборонні витрати та вважає, що їх держава повинна бути готова до оборони та бойових дій, а тому армія Китаю потребує високотехнічного оснащення. Військові витрати Китаю з 1985 р. (\$ 24,4 млрд) до початку нового тисячоліття збільшилися на 17 млрд дол. У майбутньому уряд Китаю планує щорічно збільшувати оборонні витрати на 17 %, тобто близько 7 млрд дол США на рік за рахунок приросту ВВП, обсяг якого планується до 2010 р. довести до 2 трлн дол США. Причому, оборонні витрати у грошовому виразі будуть зростати, незважаючи на те, що їх відсоток від ВВП буде мати тенденцію до зменшення. Більше половини оборонних витрат фінансується за рахунок внутрішньої господарської діяльності НВАК. Наприклад сьогодні функціонує 15 тис. підприємств, в

основному телекомунікаційних і фармацевтичних, із загальним обсягом доходу 18 млрд дол США на рік і які мають позитивний вплив на фінансово-економічний стан. НВАК володіє нерухомістю у великих містах у вільних економічних зонах, а саме: сьогодні на балансі збройних сил нараховується 1500 готелів, у тому числі знаменитий пекінський "Palace Hotel", які щорічно додатково поповнюють оборонний бюджет більш ніж на 3 млрд дол США.

Сьогодні головне завдання Уряду Китаю - закріпити не тільки кількісну але й якісну перевагу над арміями інших держав, тому на утримання військової техніки та зброї спрямовується до 50 % оборонного бюджету. У тому числі для проведення військової модернізації в країні щорічно виділяється 12 % оборонного бюджету, що складає близько 5 млрд дол США. Ще 10-15 років тому Китай був однією із слабо розвинутих країн світу, він не тільки не мав можливостей утримувати на належному рівні свою армію, але не міг прогодувати самого себе. Але Китай з честю вийшов з цієї кризи та аналізуючи досвід економічного розвитку інших держав і співробітництво з ними, буде нове життя з максимальним врахуванням національних особливостей у тому числі і своїх збройних силах.

Програма економічних перетворень в Китаї відрізнялась послідовністю і цілеспрямованістю в рішенні поставлених задач, у тому числі у реформуванні НВАК та у її фінансовому забезпеченні.

Програму було розраховано на три етапи: ліквідація бідності; досягнення достатнього рівня життя; входження в коло розвинутих країн світу.

Треба нагадати, що Китай вже домігся феноменальних успіхів. За два останніх десятиріччя в цій країні була створена одна із самих швидко розвинених економік в світі, яка демонструє високі темпи зростання, що прямо впливає не тільки на боєздатність, технічне переозброєння, але за часом на фінансово-економічний стан НВАК.

Сьогодні армія Китаю є однією з самих сильних у світі, з високим рівнем фінансового забезпечення, озброєна новітньою військовою технікою і зброєю,

що відповідають сучасним вимогам науково-технічного прогресу. Поряд з розвитком економіки Уряд Китаю вирішує особливо важливу для країни задачу - підвищення оборонної могутності країни. НВАК до 2050 р. повинна перетворитися на сучасні особливо боєздатні збройні сили, які будуть мати значну вагу у світі.

Початком виконання вищевказаної задачі вважається прийняте у 1997 р. рішення про скорочення НВАК на 500 тис. осіб, і яке було виконано вже у 2000 р., а вивільнені кошти витрачені на удосконалення, модернізацію існуючої зброї і військової техніки.

НВАК фінансується Міністерством фінансів країни за рахунок коштів Державного бюджету. Рух коштів здійснюється через рахунки відповідних фінансових органів військових формувань в установах банків. Очолює і організовує фінансове забезпечення НВАК - військово-бюджетне управління.

Система фінансування армії Китаю нагадує систему що раніше діяла у колишньому Радянському Союзі, і китайці не збираються від неї відмовлятися. У китайській армії фінансуванням сухопутних військ безпосередньо займаються фінансові органи дивізій та бригад, які територіально розташовані разом, що допомагає більш оперативно вирішувати завдання щодо фінансового забезпечення та управлінню військами.

Аналіз зарубіжного досвіду фінансового забезпечення для української армії вимагає дослідження особливостей фінансування української армії. Це повинно позитивно вплинути на реформування системи фінансового забезпечення Збройних Сил України в умовах ринкової економіки з переходом їх на професійну основу комплектування.

1.3. Особливості фінансового забезпечення Збройних Сил України в умовах їх реформування.

В умовах економічних перетворень та переходу Збройних Сил України на контрактну основу комплектування постає необхідність дослідження особливостей фінансового забезпечення армії в умовах ринкової економіки України.

Відомо, що в теперішній час фінансове забезпечення військ будується, виходячи з вимог Державної програми реформування армії щодо постійної бойової готовності військ, їх мобільності, маневреності, гнучкості [49]. Оскільки окремі складові фінансового забезпечення збройних сил складають державну і військову таємницю, фінансово-економічна служба має ряд особливостей порівняно з діяльністю інших міністерств та відомств України.

Організація фінансового забезпечення армії взагалі, у тому числі й за часів її реформування, пов'язана із специфікою та складністю, іноді непередбачуваністю завдань, які вони виконують не тільки у мирний час, а особливо при переході на воєнний час, застосуванням принципу будівництва управління військами – єдиноначальністю.[96] Оскільки наша країна після розпаду Радянського Союзу успадкувала третю частину всіх його колишніх військ, яка нараховувала 850 тисяч особового складу [49], близько 20 тисяч [22] одиниць важкої бойової військової техніки та ракетної зброї, уряд України був змушений при обмежених обсягах ресурсів вирішувати складні економічні завдання щодо фінансового забезпечення багаточисельної армії,

Успадкований Україною військовий потенціал став швидше черговою перепоною на шляху до стабілізації її економіки, а ніж позитивним надбанням через виникнення проблемних питань, що відобразились у першу чергу на фінансовому забезпеченні і в кінцевому результаті й на загальному стані збройних сил.

У цих умовах необхідно було привести завдання та структуру військ у

відповідність до фінансово-економічних можливостей України. Була проведена оцінка складових елементів армії, яка дала змогу за роки незалежності України скоротити чисельність армії і на початок 2008 р. буде 200 тис. чоловік, з них 152,0 тис. військовослужбовців та 48 тис. цивільних працівників [27]. Однак надмірне захоплення скороченням оборонних видатків призвело до надто різкого падіння боєготовності військ, що в першу чергу пов'язано із перерозподілом фінансових ресурсів не на користь фінансування армії. Відбувся невважений розподіл фінансових ресурсів. Не тільки потреби військових, але й затверджені в бюджеті суми на оборону ніколи не відповідали фактичним асигнуванням, що призвело до зниження оборонних видатків до критичного рівня, який призвів до зниження боєготовності військ. Це сталося через невизначеність державних пріоритетів та відсутність надійного механізму фінансового контролю за використанням оборонних ресурсів.

Значно вплинула на фінансове забезпечення армії зміни всієї системи законодавчо-правової бази України, у тому числі з фінансово-економічних питань, що стало підставою для змін механізму фінансового забезпечення, функцій, принципів, методів і форм фінансово-економічних відносин, а також структури і завдань збройних сил в сучасних умовах.

На жаль, сучасний розвиток економіки України сьогодні не забезпечує стабільний фінансово-економічний стан нашої армії, що зумовлено скороченням надходжень доходів державного бюджету та неефективним витрачанням коштів. Затримка платежів за зобов'язаннями, заборгованість із заробітної плати працівникам бюджетного сектору – ось неповний перелік проблем, що виникли у період самостійного розвитку України

Перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки, від загальносоюзного економічного комплексу до власної економічної системи не міг бути безболісним. З 1990 по 1994 рр. ВВП скоротився на 44%, а до 1998 р. він складав менше 100 млрд.грн., хоча розмір ВВП у 2005 р. досяг 434 млрд.грн., а за прогнозованими показниками у 2006 р. буде складати 514 млрд.

грн. Втім цього недостатньо і сьогоднішній обсяг ВВП не в повному обсязі задовольняє потреби держави по виконанню її функцій у тому числі оборонної.

Потрібно відзначити, що в Українській економіці ще зберігаються і до сьогодні функціонують старі економічні форми і фінансові відносини при одночасному виникненні й ствердженні нових, проте вони ще не діють на повну силу.

Поступовий перехід до нових форм і методів господарювання створювали умови для функціонування ринкової економіки з переплетінням елементів різнорідних систем, в умовах співіснування різних форм власності.

Об'єктивні і суб'єктивні фактори, що виявилися в помилках і прорахунках Уряду країни в цей період, відобразилися на розвитку її соціально–економічної сфери, що також мало негативний вплив на фінансово–економічний стан Збройних Сил України. Постала необхідність докорінної зміни старої і створення нової системи фінансового забезпечення армії з урахуванням притаманних їй особливостей. Для цього необхідно було в першу чергу оцінити і ретельно проаналізувати сучасний фінансово–економічний стан армії та спрогнозувати найближчі та подальші перспективи її реформування й розвитку. У 1999 р. було прийняте безальтернативне рішення яке мало на меті розвиток внутрішніх джерел фінансування військ [9]. Практика ряду країн (Росії, Китаю) показала, що господарська діяльність в армії дає можливість формувати додаткові надходження.

Недостатній розвиток національної економіки та обмеження обсягів асигнувань на оборону поставили нове для армії завдання – пошуку внутрішніх джерел фінансування для забезпечення життєдіяльності. Характерною особливістю останніх років минулого тисячоліття була хронічна заборгованість. Залишковий принцип фінансування Міністерства оборони України негативно відбивався на загальному стані військ.

На початкових етапах реформування збройних сил Державний бюджет мав вирішальне значення у їх фінансуванні, оскільки від його обсягу залежала

вся діяльність армії, починаючи із забезпечення повсякденних потреб військ і закінчуючи модернізацією військової техніки та закупівлею нових видів озброєння. Державний бюджет був основним, якщо не єдиним джерелом надходжень для більшості військових формувань, і тому будь-які скорочення обсягу фінансування військових мали значний вплив на стан їх забезпеченості та боєготовності. Зменшення витрат бюджету в той час було звичайним явищем для уряду країни і якщо таке питання поставало, то здійснювалося скорочення видатків на оборону, а пояснювалося тим, що українська армія надто велика, і народ не має змоги утримувати її за власний рахунок. З цього приводу наводиться відомий афоризм: "Народ, що не хоче годувати свою армію, годуватиме чужу" [49]. Але якщо на оборону зовсім не виділяти коштів, то це не виправить економічне становище країни і не зупинить подальше падіння вітчизняного виробництва, не перекриє дефіциту в Державному бюджеті (який на 2006 р. визначено в сумі 12,9 млрд.грн. [20]), падіння рівня життя, а навпаки, призведе до погіршення фінансово-економічної системи держави. Незважаючи на ці обставини, необхідно зазначити, що характерною особливістю економічного становища України за роки самостійного розвитку є поступова фінансова стабілізація, яка в свою чергу вплинула, на фінансове забезпечення військ. Основою цього стало поетапне зменшення бюджетного дефіциту. Так, якщо в середині 1994 р. він становив 31,2 % від ВВП [3], то вже у 1995 р. він не перевищував 7,3 % [4]. Нажаль його розмір залишався на такому ж рівні до 2003 р. включно 8,4% [17], а у 2006 р. планується зниження порівнянно з 2003 роком більш як у 3 рази і буде складати 2,5 % [20].

В Україні, з огляду на складне економічне становище, на потреби оборони виділяється недостатньо фінансових ресурсів, і ця проблема залишається і на сьогодні. Оборонні видатки постійно конкурують із соціальними і ця конкуренція тим гостріша, чим більший тягар соціально-економічної відповідальності покладається на державу.

Специфіка фінансового забезпечення військ обумовлюється істотними

особливостями, зокрема ступенем участі громадян у суспільно корисній праці і їхнім конкретним внеском у рішення економічних і соціальних завдань. Набагато складніше виміряти ступінь ефективності військової праці, його вплив на зміцнення бойової готовності військ, об'єктивно оцінити стимулюючий вплив різних видів постачання. Це обмежує масштаби застосування фінансово-економічних важелів, вимагає ретельного вивчення й обґрунтування будь-яких пропозицій щодо їх удосконалення в межах збройних сил.

Фінансового забезпечення армії в умовах її реформування спрямоване на формування, розподіл і використання специфічних грошових фондів для задоволення потреб військ, що складає основу життєдіяльності Збройних Сил України.

Військове фінансове забезпечення можна класифікувати за певними групами фінансово-економічних відносин що застосовуються за наступними структурними ланками: планово-фінансовими органами з формування бюджету; вищим та нижчим розпорядниками коштів – як продовження розподільчого оборонного бюджетного процесу; органами, які забезпечують внутрішньо-господарську діяльність.

В економіці збройних сил функціонує досить розгалужена система фінансово-економічних відносин, пов'язаних із фінансовим забезпеченням завдань щодо підтримання бойової готовності військ. Навіть на промислових підприємствах і в будівельних організаціях Міністерства оборони фінансово-економічні відносини мають на меті забезпечення процесу ремонту озброєння і техніки, створення об'єктів, призначених для забезпечення оборонних потреб. Тому особливе значення для зміцнення безпеки країни має структурна перебудова господарства, що викликає потребу в оптимальному поєднанні сфер відтворення, одержання засобів виробництва, предметів споживання і воєнного виробництва.

В сучасних умовах при послабленні економіки держави неможливо

раціонально формувати сучасну мобільну, добре озброєну армію із врахуванням вимог науково-технічного прогресу (НТП). На практиці відбувається хаотичне безконтрольне скорочення виробництва зброї, розграбування його під виглядом конверсії. У військово-промисловому комплексі були зосереджені кращі наукові кадри, спеціалісти високої кваліфікації, передові технології, розумне використання яких в господарстві країни могло б забезпечити стабілізацію економіки і значні темпи її зростання. Проте й досі недооцінюється роль армії і ВПК у забезпеченні оборони країни, захисту її суверенітету. Про це свідчать обсяги виділених асигнувань на оборону урядом України за роки незалежності.

Розвиток воєнного виробництва свідчить про його потенційні можливості щодо впровадження досягнень НТП у господарстві України. Оборонна могутність країни, її суверенітет, на наш погляд, потребують науково обґрунтованого розміру і структури оборонних ресурсів з урахуванням ефективного їх використання. Призначення збройних сил, їх організаційна структура, своєрідні завдання, умови і специфіка їхньої діяльності визначили загальну військово-цільову направленість та особливості фінансового забезпечення армії і, відповідно, грошових фондів, що полягає у використанні частини ВВП у вартісній формі на специфічне військове споживання [96]. Різноманітність фінансово-економічних відносин має вираження у формуванні і використанні грошових фондів для забезпечення армії: бойової готовності, виробничої сфери, установ охорони здоров'я й освіти, зв'язку, транспорту, будівництва, а також валютних витрат військ, що тимчасово знаходяться на іноземній території (Югославія, Ліван, Кувейт, Сієра-Леоне, Ірак, Ліберія та ін).

Специфіка збройних сил, зумовлює велику різноманітність фінансово-економічних відносин і веде до розширення й ускладнення завдань до їх фінансового забезпечення. Потрібно підкреслити, що ці питання у галузях господарства України вирішуються, як правило, спеціальними державними органами [130].

Відомо, що фінансове забезпечення в армії будується з урахуванням єдності, суворой військової дисципліни та має здійснюватися за будь-яких умов життєдіяльності військ, в тому числі й у польових умовах, у віддалених від баз районах і при веденні бойових дій.

Як підтверджує практика, в умовах бойових дій більш помітно проявляються особливості фінансового забезпечення військ. Це трактування пов'язане з: посиленням ролі воєнних витрат у бюджетній системі; мобілізацією всіх державних резервів довоєнного часу, вільних коштів громадян і організацій; обмеженням їх бюджетних прав у розпорядженні бюджетними коштами, а також прав військових на відкриття рахунків в установах банків та органах Державного казначейства; запровадженням місячного фінансування та обмеженого витребування коштів; відміною норми зберігання грошей у касі; нормуванням видатків; спрощенням бухгалтерського обліку та фінансової звітності; введенням вкладних операцій і відкриттям виплатних пунктів та військових банків [37].

Аналіз фінансового забезпечення військ у воєнний час свідчить, що, крім використання джерел загального і спеціального фондів, фінансування може здійснюватись за рахунок трофейних коштів, які вилучаються у супротивника, а також власних коштів населення за рахунок куплі у держави цінних паперів.

Наведемо приклад специфічності фінансування військ за рахунок трофейних коштів під час бойових дій в Афганістані, а також власних коштів населення за рахунок купівлі у держави цінних паперів. Так на початок 1987 р. за підрахунками на позабалансовому рахунку у польовій конторі банку фінансового відділу 40-ої армії зберігалось біля 50,0 млн. афгані (за курсом того часу – \$5,0 млн.). Ці кошти витрачались тільки з дозволу Міністра оборони Радянського Союзу переважно на повернення наших військовослужбовців з полону, у разі неможливості проведення обміну полоненими, і в окремих випадках на придбання дефіцитних медичних препаратів. Вартість розрахунків за повернення військовослужбовців з полону залежала від їх військового звання

і займаної посади. Наприклад, за військовослужбовця строкової служби виплачувалось 1-2 млн., за молодшого офіцера - 5 млн., за старшого - 10 млн. афгані. У кожному окремому випадку конкретна сума визначалась угодою двох сторін.

Організація фінансово-економічних відносин в армії, структура фінансово-економічної служби давали змогу швидко зосереджувати кошти у відповідних фондах і спрямовувати їх на проведення відповідних заходів. Єдиноначальність і централізація керівництва фінансово-економічної служби та концентрація фінансових ресурсів надавала можливість організувати систему фінансово-економічних відносин в армії таким чином, щоб вона відповідала специфічним рисам військових, сприяла оперативному, своєчасному вирішенню всіх поставлених завдань. Елементи фінансового забезпечення, які застосовуються у мирний час, повинні реалізовуватися так, щоб у випадку війни не було необхідності радикально їх перебудовувати. У зв'язку з цим на основі досвіду фінансового забезпечення, в першу чергу у період військових навчань, повинні відпрацьовуватися ті заходи у фінансово господарських питаннях, які застосовуються у воєнний час [130, с.19].

Особливістю фінансового забезпечення на сучасному етапі реформування збройних сил є пошук найбільш оптимальних варіантів поширення фінансово-економічних відносин у військовій ланці. У зв'язку з цим оперативність і мобільність фінансового забезпечення армії накладає істотний відбиток на розвиток військових фінансово-економічних відносин.

Специфіка фінансового забезпечення збройних сил полягає у підвищенні ефективності витрат на утримання військ. Особливо це пов'язано з експлуатацією озброєння і військової техніки, що досягається:

- створенням спеціальної системи заходів для пільгового фінансування підприємств, що постачають військову продукцію високої якості, з високими тактико-технічними характеристиками;

- встановленням обґрунтованих цін на вироблену військову продукцію.

Останнє має особливо важливе значення, оскільки в період війни у військово-промисловій області неминуче виявляються тенденції, що призводять до подорожчання продукції: освоєння нових потужностей, залучення до військового виробництва малокваліфікованої робочої сили, вплив супротивника і вимушені в зв'язку з цим простої устаткування, погіршення постачання і т.п. Завдання полягає в тому, щоб звести до мінімуму вплив чинників, які зумовлюють подорожчання військової продукції, і досягти зниження витрат і цін на озброєння, військову техніку та майно.

Як зазначено в Конституції України, "Збройні Сили створені для захисту держави, суверенітету і територіальної цілісності держави, їх обов'язок – бути в постійній бойовій готовності, що гарантує негайний опір агресору" [1].

Зрозуміло, що у матеріальному стимулюванні особового складу головне місце займають фонди грошового забезпечення, використання яких спрямовано на підвищення бойової майстерності і професійної підготовки військовослужбовців, підтримку високої боєздатності військ, стимулювання тривалої і бездоганної служби в збройних силах, а також на забезпечення збереження і поліпшення експлуатації озброєння та військової техніки.

Різноманітність фінансово-господарської діяльності, а у зв'язку з цим і економічних відносин в армії, особливий характер грошових фондів, які створюються для задоволення оборонних потреб, відповідно відображаються у специфіці грошового забезпечення військових. Так, наприклад, на фонд грошового забезпечення не нараховуються суми у пенсійний, соціально-страхові та інші фонди, також не здійснюються утримання з грошового забезпечення військовослужбовців у зазначені фонди. Крім цього відшкодовується утриманий податок з доходів фізичних осіб.

Специфічність фінансового забезпечення проявляється також у заохочувальних виплатах особовому складу за конкретні досягнення в удосконаленні бойової підготовки, за виконання важливих завдань.

На сучасному етапі розвитку та реформування армії в її фінансовому

забезпеченні відбулись значні зміни, що пов'язані із необхідністю вирішення ряду нових фінансово-економічних завдань. Це вимагало конкретного перегляду діючого фінансового механізму і пов'язано з рішенням складних наукових, методичних та організаційних проблем. Одна з них - адаптація діючої системи фінансування армії до роботи в умовах казначейського виконання державного бюджету. Її вирішення потребувало глибокого вивчення історичного досвіду фінансового забезпечення військ на різних етапах військового будівництва, проведення аналізу діючої системи фінансування військ, визначення способів організації та переходу до спільної роботи з органами Державного казначейства.

Наприкінці минулого тисячоліття в українській економіці швидкими темпами відбувався перехід до нових ринкових відносин, внаслідок чого виникла гостра необхідність у зміні методів управління державними фінансами. Виконання державного бюджету в цей період фактично вийшло з під контролю уряду. Створилася мережа комерційних банків, у яких відкривалися рахунки організацій, установ, але належний контроль за надходженням і витрачанням бюджетних коштів з їхнього боку здійснювався недостатньо, а в окремих випадках взагалі був відсутній.

Послаблення контролю за своєчасністю та повнотою надходжень до бюджетів різних рівнів, а також за витрачанням бюджетних коштів фактично зробило неможливим участь уряду в реалізації фінансової та бюджетної політики України.

Практично тоді й було прийняте безальтернативне рішення про організацію органів Державного казначейства для контролю за державними фінансами, у тому числі і за фінансовим забезпеченням армії.

Отже, діяльність органів Державного казначейства була спрямована на зосередження всіх коштів на єдиному рахунку, що не передбачало залишків коштів на рахунках розпорядників коштів.

Одночасно з вищеназваними змінами у фінансовому забезпеченні

контроль за доходами і видатками розпорядників коштів переходить до компетенції Державного казначейства України. Функцією Державного казначейства з моменту його створення став контроль за виконанням видаткової частини бюджету України. Процес фінансового забезпечення пов'язаний із плануванням, витребуванням, фінансуванням та витрачанням коштів у Збройних Силах України у відповідності до загальнодержавної класифікації видатків за чотирма ознаками – функціональна, економічна, програмна та відомча.

Наступним кроком у розвитку фінансового забезпечення військ і його особливістю на сучасному етапі стало запровадження з 1 січня 2001 р. бухгалтерського обліку з метою формування повної й достовірної інформації про господарську діяльність, фінансово-майновий стан військ; запобігання негативним явищам і виявлення внутрішньогосподарських резервів з метою їх мобілізації й ефективного використання; забезпечення систематичного контролю за ходом виконання кошторисів, станом розрахунків з організаціями і особовим складом; сприяння поліпшенню фінансово-господарської діяльності військ та забезпечення боєготовності військ.

Запровадження бухгалтерського обліку зумовило деякі особливості складання встановленої звітності. Так, окрім відомчої системи звітних фінансових документів, фінансово-економічні органи почали складати звіти, які подаються не тільки до забезпечуючого фінансового органу, а й до органів Державного казначейства; вперше почали складатися бухгалтерські баланси.

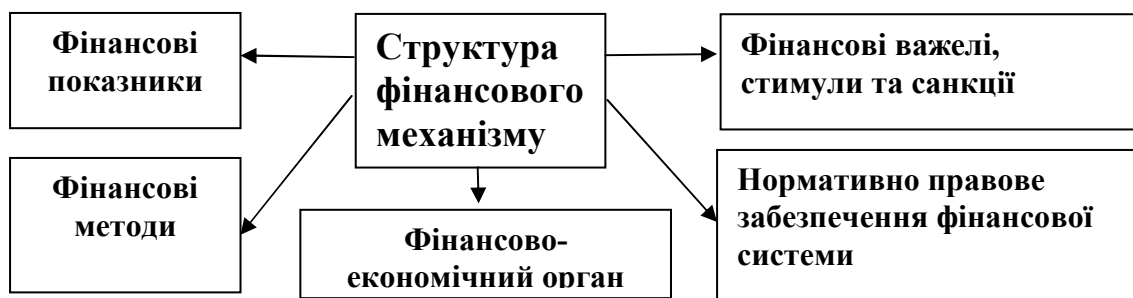
Аналіз соціально - економічної сутності, особливостей фінансового забезпечення збройних сил з урахуванням специфіки національної економіки України та існуючої зарубіжної практики, законодавчо – правових актів щодо реформування Української армії є основою для кардинального перегляду функціонально – організаційного механізму реформування збройних сил. Однією з найважливіших його складових є механізм фінансового забезпечення.

РОЗДІЛ 2. Механізм фінансового забезпечення Збройних Сил України.

2.1.Складові механізму фінансового забезпечення збройних сил та їх системна реалізація в умовах трансформації економіки України.

Відомо, що боєздатність Збройних Сил України, моральний дух особового складу та його соціальний захист значною мірою залежать від реалізації механізму фінансового забезпечення армії. Тому необхідно визначити основні критерії та напрями механізму фінансового забезпечення.

Так, вчені В.Д.Базилевич, Л.О.Баластрик розглядають фінансовий механізм, як сукупність спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм і методів створення і використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально–економічного розвитку держави, в тому числі і оборони [51]. Структура фінансового механізму наведена на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Структура фінансового механізму.

Вище згадані вчені одночасно не тільки вивчили, але і дають визначення складових фінансового механізму, на їх погляд:

Фінансово-економічні органи – органи, які організують фінансове забезпечення військ, фінансують і контролюють їх та несуть відповідальність за фінансово-економічний стан збройних сил.

Фінансові показники – це абсолютні величини, які характеризують формування, розподіл чи використання фінансових ресурсів держави, результати фінансово–господарської діяльності міністерств, рівень доходів населення, обсяг ВВП. Система фінансових показників складається із зведених та індивідуальних фінансових показників.

До фінансових методів відносяться: фінансове планування, поділ коштів, оперативне управління, фінансування, фінансове регулювання, фінансовий контроль

Фінансові важелі – конкретні форми здійснення процесів розподілу і перерозподілу ВВП через податки і платежі.

Фінансові стимули – важелі, за допомогою яких можна впливати на господарство держави з метою підвищення зацікавленості в досягненні певних результатів.

Фінансові санкції – форма організації фінансово–економічних відносин, покликана посилити матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання за виконання зобов'язань (штрафи, пеня).

До Нормативно–правового забезпечення фінансової системи відноситься вся законодавчо–правова база держави з фінансово–економічних питань.

Аналогічний підхід до визначення фінансового механізму викладений у працях таких вчених, як О.Д. Василик, М.О. Засць, А.М. Поддєрьогін, А.Д. Шеремет. Авторами розглядається фінансовий механізм в контексті методичних, організаційних та правових положень та заходів, які визначають функціонування фінансів, їх практичне створення, розподіл і використання для досягнення визначених відповідними програмами завдань.

На наш погляд, крім раніше переліченого до складових фінансового механізму можна віднести фінансові нормативи, ліміти й резерви, які встановлюються для регулювання фінансового забезпечення військ.

Нормативи характеризують певний рівень забезпечення різних видів витрат фінансових ресурсів.

Ліміти є певними обмеженнями на військові витрати в інтересах держави та її громадян.

Резерви мають за мету централізувати вплив непередбачуваних факторів, що можуть виникнути в майбутньому.

Слід враховувати, що фінансовий механізм за ринкових умов потребує чіткої взаємодії всіх його складових. Серед них немає таких, якими можна було б знехтувати чи застосовувати без взаємозв'язку з іншими складовими. Разом з тим, деякі складові цього механізму можна вважати вихідними. Це, зокрема, фінансове планування та фінансовий контроль за витрачанням коштів на утримання військ.

Проте механізм фінансового забезпечення оборони має й інші аспекти свого здійснення. Для того щоб профінансувати відповідні програми, необхідно відпрацювати й законодавчо визначити напрями мобілізації ресурсів. Таким чином, фінансовий механізм в цілому – це принципова схема практичного використання військових фінансів в економіці збройних сил, їх впливу на військово–економічні відносини. За допомогою реалізації механізму фінансового забезпечення здійснюється широкомасштабний розподіл і перерозподіл акумульованих у збройних силах фінансових ресурсів.

Останнім часом урядом України проведено низку заходів, спрямованих на реалізацію механізму фінансового забезпечення Державної програми по реформуванню збройних сил, в тому числі приведення фінансування армії у відповідність до економічних можливостей країни. Поступово взято курс на виконання Указа Президента України від 27.12.2005р №1862-25Т/2005 “Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 9 грудня 2005 року «Про державну програму розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки»”, якою заплановано у 2007 році довести обсяги асигнувань на оборону до 10,3 млрд. грн. [27]. Прогнозні витрати наводяться нижче у таблиці 2.1.

Усього за 2006 — 2011 роки передбачається витратити понад 73,421 млрд. грн., у тому числі:

- на утримання Збройних Сил — близько 44 384,5 млн. грн. (60,5%);
- на підготовку Збройних Сил — близько 8 705,6 млн. грн. (11,9%);
- на розвиток ОВТ та інфраструктури — близько 15 241,0 млн.грн. (20,8%);
- на реформування і розвиток ЗС — близько 5 089,9 млн. грн. (6,8%).

Таблиця 2.1

Прогнозні показники фінансування Збройних Сил України на 2006-2011 роки.

Напрямки видатків	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Усього
	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.
утримання	6 030 787,3	6 520 296,8	7 059 804,7	7 672 541,8	8 227 763,0	8 873 344,7	44 384 538,3
підготовка	643 084,3	921 762	1 292 134,1	1 647 211,5	1 944 909,4	2 256 476,2	8 705 577,5
ОВТ, інфра-структура	1 102 217,6	1 844 037,5	2 452 614,5	2 865 785,6	3 283 805,7	3 692 571,5	15 241 032,4
реформування і розвиток	972 267,5	997 350,1	1 031 094,7	859 218,3	683 836,1	546 178,2	5 089 944,8
Усього	8 748 356,7*	10 283 446,4	11 835 648,0	13 044 757,1	14 140 314,1	15 368 570,6	73 421 092,9

* Примітка: Законом України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» передбачено виділення 8 954 858,9 тис. грн.

Розподіл оборонного бюджету із врахуванням прогнозних показників виглядає таким чином, як відображено на рис.2.2.

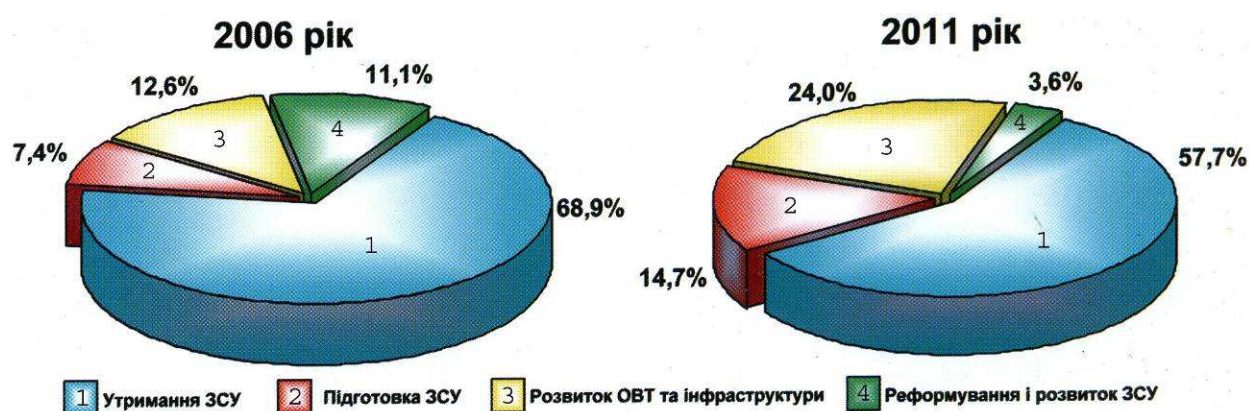

Рис. 2.2 Орієнтовні показники розподілу оборонних асигнувань.

Як бачимо, наша держава поступово намагається наблизитись до стандартів розподілу оборонних коштів країн блока НАТО.

Прогнозний розподіл видатків за видами Збройних Сил України представлений на рис.2.3 та орієнтовні показники фінансування видів ЗСУ на 2006-2011 роки наведено у таблиці 2.2.

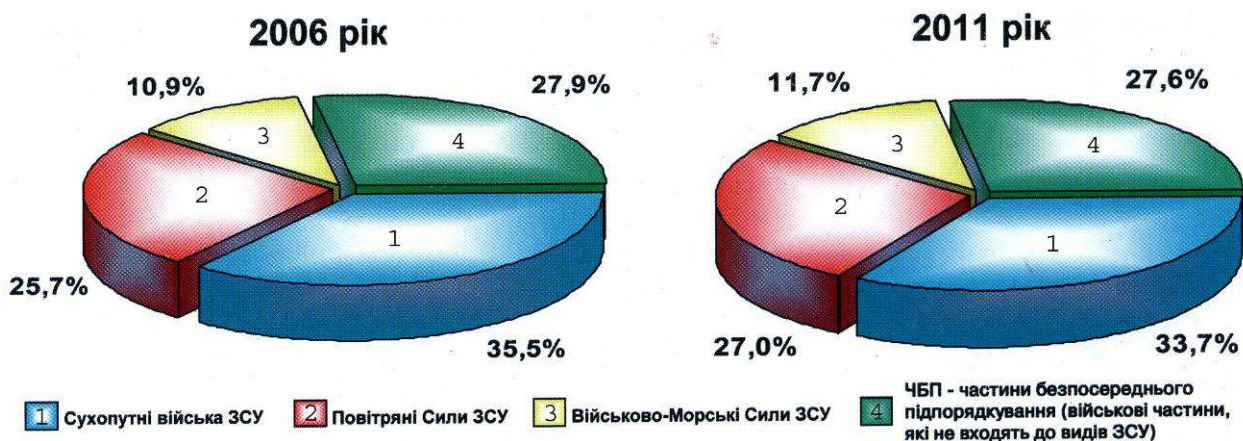

Рис. 2.3 Прогнозний розподіл оборонних коштів по видам ЗСУ на 2006-2011 роки.

Таблиця 2.2

Орієнтовані показники фінансування видів ЗСУ на 2006-2011 роки.

Види ЗС	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Усього
	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.
СВ	3 101 361,2	3 553 424,8	4 017 315,2	4 407 631,8	4 791 170,9	5 179 383,0	25 050 286,8
ПС	2 245 404,8	2 620 970,5	3 105 332,2	3 469 727,4	3 826 570,1	4 155 990,1	19 423 995,0
ВМС	957 420,3	1 165 333,2	1 381 917,1	1 537 058,0	1 662 858,6	1 792 364,0	8 496 951,1
ЧБП	2 444 170,4	2 943 718,0	3 331 083,5	3 630 340,0	3 859 714,5	4 240 833,5	20 449 860,0
Разом:	8 748 356,7	10 283 446,4	11 835 648,0	13 044 757,1	14 140 314,1	15 368 570,6	73 421 092,9

В таблиці 2.3 наведені дані фінансування Збройних Сил України за останні 10 років у тому числі витрати на одного громадянина та військовослужбовця України. [17; 18; 19, 20; 119 с.556-563].

Таблиця 2.3

Динаміка змін оборонних витрат Державного бюджету України по роках у % відношенні до ВВП:

Роки	Обсяг ВВП (млрд. грн.)	Виділено на оборону (млрд. грн.)	% до ВВП	Витрат на одного мешканця (грн.)	Витрат на одного в/службовця (грн.)
1997	91,5	1,74	1,9	35	4350
1998	101,3	1,42	1,4	27	3737

1999	129,8	1,56	1,2	31	4457
2000	176,5	2,2	1,3	50	7700
2001	202,1	3,03	1,5	62	10100
2002	247	3,36	1,36	68	11200
2003	240	4,28	1,78	87	15286
2004	289,7	4,92	1,7	101	17571
2005	434	5,8	1,34	122	22692
2006	514	7,8	1,5	162	31200

Примітка: При розрахунку даних на 2006 р. використані прогнозні показники.

Наведені дані свідчать про недостатність оборонних витрат України за наведений проміжок часу, планувалось у середньому 1,55% ВВП, а за 2000 - 2006 рр. середній відсоток взагалі склав 1,5, тобто менше, ніж у два рази від суми, визначеної Законом України “Про Збройні сили” (3% від ВВП). [12] Динаміка обсягу ВВП за останнє десятиріччя відображає наслідки скрутного економічного становища країни, яке триває вже багато років, що безумовно, негативно впливає на розмір оборонного фінансування.

Починаючи з 1998 р. Верховна Рада України прийняла цілу низку заходів щодо списання та реструктуризації боргів на суму 34 млрд. грн. Лише за 2001 р. було списано заборгованості різних організацій з податків та інших платежів на 15,4 млрд. грн., а на 5 млрд. грн. надано відстрочку. Одже, лише за один рік сума становить 20,4 млрд. грн., а це майже чотири оборонних бюджета того часу. Як бачимо, уряд “сприяв” нагромадженню заборгованості [124]. Аналіз динаміки показників до 2011р. і поступове зростання ВВП показує, що, незважаючи на заплановане збільшення видатків на 25-30% щорічно, до цього терміну асигнування на оборону не досягнуть 3% від ВВП [26].

Внаслідок цього небезпечних розмірів набуває занепад військово-економічного потенціалу збройних сил. Через відсутність коштів війська практично не одержують нових зразків бойової техніки і озброєння, хоча

більша частина існуючих їх видів вже вичерпала свій ресурс, що в найближчі 3-5 років може призвести взагалі до значного зниження Збройними Силами України їх боєздатності. Сьогоднішній фінансово-економічний стан армії часом призводить до незапланованих витрат та втрат, приклади цьому – катастрофи в Броварах, Скнилові, Артемовскі, Ново-Богданівці. В Україні нараховується приблизно 180 подібних сховищ, де зберігаються сотні тисяч одиниць озброєння зразка колишнього Радянського союзу. Як вважають відомі військові фахівці, у теперішній час оборонний комплекс відповідає вимогам лише на 30%, а на 70% вимагає модернізації та вдосконалення відповідно до вимог науково-технічного прогресу і світових стандартів.

Через недостатнє фінансування військ вкрай незадовольним є рівень грошового забезпечення військовослужбовців, особливо які проходять службу за контрактом, що дискредитує контрактну систему комплектування збройних сил, яка визначена у Державній програмі, прийнятій у 2002 р. Прогнозні показники витрат на грошове забезпечення військовослужбовців і заробітної плати працівників до 2015 року наведені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Прогнозовані показники витрат на грошове забезпечення (заробітну плату) особового складу Збройних сил України до 2015 року (млн. грн.)

Найменування витрат	Розміри витрат за роками									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Витрати на грошове забезпечення (заробітну плату) особового складу	3650	4277,1	4969	5729	6548	6864,9	7208,1	7568,6	8325,4	9261,0
Витрати на грошове забезпечення військовослужбовців, усього. В тому числі:	2852,2	3328,8	3852,5	4226,6	5089,4	5401,1	5748,1	6129,2	6857	7766,4
Офіцери	1519,9	1742,3	1977	2226	2403,1	2401,1	2386,6	2344,3	2383,7	2417,7
Прапорщики	444,9	420,7	353	220						

Військово-службовці контрактної служби	748,0	1006,5	1342,9	1780,9	2265,5	2599,2	2991,0	3457,4	4190,5	5127,6
Курсанти вищих військових навчальних закладів	12,7	14,2	15,6	17,1	226,5	225,0	221,7	216,4	218,7	221,0
Військово-службовці строкової служби	126,7	145,1	164	182,6	194,3	175,8	148,7	111,1	64,2	
Працівники Збройних Сил	797,8	948,3	1116,5	1302,4	1458,6	1463,8	1460,0	1439,4	1468,4	1494,6

Примітка: розрахунки прогнозованих сум грошового забезпечення і заробітної плати на зазначені роки на підставі діючого сьогодні законодавства.

Проблема, недосконалості структури грошового забезпечення на нашу думку, виникла через поступове впровадження додаткових щомісячних видів грошового забезпечення військовослужбовців замість збільшення окладів за посадою, військовим званням та надбавки за вислугу років

Встановлені Указами Президента України 100-відсоткова надбавка та надбавка за безперервну військову службу, а також щомісячна додаткова винагорода прапорщикам та військовослужбовцям служби за контрактом, перетворили грошове забезпечення військовослужбовця на нагромадження щомісячних додаткових виплат.

У структурі місячного грошового забезпечення кожного військовослужбовця близько 70 відсотків припадає на різного роду доплати, чим втрачається їх стимулююча роль.

Окрім того, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 березня 2006 року «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів», з 1 січня 2006 року відбулося підвищення зарплати державним службовцям. Склалася ситуація, коли заробітна плата цивільного державного службовця перевищила грошове забезпечення офіцера, який служить на аналогічній посаді. Так, цивільний начальник відділу центрального апарату Міністерства оборони отримує заробітну плату в розмірі

3023 грн., тоді як військовий начальник такого ж відділу — 2279 грн.; цивільний спеціаліст 1-ї категорії — 1290 грн., а офіцер на відповідній посаді — 1098 грн. Конкурентоспроможність військової служби на вітчизняному ринку праці — під великим запитанням.

Сьогодні постала необхідність ліквідації диспропорції у грошовому забезпеченні різних військових формувань, а також щодо встановлення єдиних умов оплати праці державних службовців та військовослужбовців.

Для покращення реалізації складових механізму фінансового забезпечення української армії, згідно з Концепцією економічної та господарської діяльності Збройних Сил України у сучасних умовах, затвердженою Указом Президента України № 353/97 від 19.04.1997 р. і Законом України № 1076 від 21.09.1999 р. [9], державним бюджетом за рахунок коштів від господарської діяльності збройних сил передбачено на 2006 р. — п'яту частину військових потреб [20].

Вимагаючи привести стан Збройних Сил України у відповідність до економічних можливостей держави, з одного боку, та приховуючи цей реальний стан, з іншого, органи законодавчої та виконавчої влади не мають методики визначення реальних економічних перспектив держави і їх впливу на обороноздатність.

Однією з причин недостатнього фінансування військ є не задоволення запитів оборонного відомства, підводячи реальні оборонні потреби під контрольні цифри з урахуванням економічних можливостей країни, що впершу чергу негативно впливає на боєздатність держави. До 2003 р. відношення затверджених у державному бюджеті оборонних потреб до суми запиту Міністерства оборони України складає в середньому 50%, а Міністерство оборони фактично отримало і того менше коштів — 45%.

Наприклад, на 2002 р. запит МО України становив 6,1 млрд. грн., було затверджено 3,36 млрд. грн., а фактично отримано 3,1 млрд. грн., що у відсотках склало 55,1% та 50,1% відповідно [16]. Законом України “Про

Державний бюджет України на 2003 рік” передбачено на оборону 4,83 млрд. грн., з них по загальному – фонду 3,61 млрд. грн., по спеціальному – 921,4 млн. грн., що становить 72%, тобто від мінімальної потреби військових (5,9 млрд. грн.). Проте, порівняно з даними 2002 р., видатки збільшені приблизно на 920 млн. грн., що складає 20% оборонного бюджету на 2003 р. [17]. На такому ж рівні було недофінансування армії і у 2004 р., тобто запит військових 6433,4 млрд. грн. задовільняється лише на 76%; і Міністерству оборони призначено 4,925 млрд.грн., із них 4,137 млрд.грн. загального фонду і 787,5 млн.грн.спеціального фонду , що складає 16% всіх оборонних асигнувань [18]. Спостерігається недофінансування збройних сил і у 2006 році, відомо, що запит складав на цей рік 9,1 млрд.грн., а Законом України «Про Державний бюджет України» було затверджено 8,9 млрд.грн., а потім знизили до 7,8 млрд.грн.

Реалізація складових механізму і його вплив на стан фінансового забезпечення МО України за 2001-2006 рр. наведений у табл.. 2.5. Розрахунок цифрових даних у грошовому та відсотковому вираженні проведений на підставі оперативних фінансово-планових і звітних документів Департаменту фінансів Міністерства Оборони України, а також Законів України „Про Державний бюджет України» на ці роки [14; 16; 17; 18; 19; 20].

Таблиця 2.5

Фінансування армії за 2001-2006 роки.

(в млн. грн.)

Роки	Потреба у бюджет. запиті	Затвердж. бюджетних призначень	% затвердження	В тому числі за з. ф.	В тому числі спец. ф.	Фактично отримано	% надходження від запиту	В тому числі заг. фонд.	В тому числі спец. фонд.
2001	6650,3	3302,3	49,7	2000,9	1301,4	3032,0	45,6	1918,5	1113,5
2002	6119,7	3563,1	58,2	2621,6	941,5	3291,1	53,8	2362,0	929,1
2003	5889,0	4335,1	73,6	3361,3	973,8	4282,7	72,7	3361,3	921,4
2004	6433,1	5310,4	82,5	4195,7	1114,7	5297,2	82,3	4182,5	1114,7
2005	7051,7	5898,9	83,0	5348,3	550,6	5846,5	82,9	5340,4	506,1
2006	9126,3	7794,9	85,4	6115,7	1679,1				

Із наведених даних бачимо, що армія фінансується більш чим на 80% оборонного бюджету за рахунок коштів загального фонду і решта 20% за рахунок коштів, які надходять від внутрішньої господарської діяльності військ.

Протягом років самостійного розвитку України не відбулося очікуваного покращення фінансово-економічного стану армії, натомість спостерігається її наближення до критичного стану. Сьогодні стан матеріально-технічної бази української армії переживає найтяжчі часи свого існування. Чинниками, які діяли під час так званого реформування, було складне матеріально-технічне становище, пов'язане, насамперед, не тільки із браком коштів, але і з відсутністю науково-обґрунтованих та реальних програм його забезпечення.

Потрібно нагадати, що у момент розпаду Радянського Союзу на території України був розміщений величезний військово-промисловий комплекс (ВПК), який нараховував 1840 підприємств, де працювало 2,7 млн. чоловік. Таким чином, Україна успадкувала 30% ВПК колишнього СРСР і близько 20% його наукових центрів [49, с. 44]. Це був один з десяти найпотужніших ВПК світу, яким було створено такі зразки техніки й озброєння, які й до сьогодні ще не перевершені. Україна отримала унікальний військово-економічний потенціал, яким треба було правильно розпорядитись, а на жаль цього не сталося. Зазначений ВПК міг би здійснити позитивний вплив не лише на обороноздатність держави, але й на її економічний розвиток через створення взаємовідносин Міністерства оборони з іншими Міністерствами та відомствами.

Разом зі збитками від руйнування ВПК великої шкоди обороноздатності країни завдала непродумана його конверсія. Вона негативно вплинула не тільки на розвиток ВПК, але і на загальну кризу, яка охопила державу в середині 90-х років минулого сторіччя. Було розроблено та впроваджено ряд цивільних програм і програм з організації та виробництва товарів народного споживання. Але їх безсистемність і безперспективність, суттєве скорочення кваліфікованих спеціалістів, підприємств і конструкторських бюро, непідготовленість

цивільного сектора економіки до прийняття і ефективного використання трудових ресурсів призвели до зниження ефективності застосування високотехнологічних комплексів, до знищення й розбазарювання унікальних об'єктів оборонної інфраструктури, втрати ринків продукції оборонної сфери.

Одним із чинників, який завдав оборонній сфері найбільшої шкоди, є відсутність необхідних знань управлінського апарату і владних структур, через що Збройні сили в той час були залишені на самовиживання.

Відсутність достатнього рівня фінансування Збройних Сил України позначилось на ефективності витрачання коштів, забезпеченні мінімальної потреби в коштах пріоритетних, перспективних для армії програм. Так, за програмою “Реформування та розвиток Збройних Сил України” у 2002 р. виділено 254,6 млн. грн., а в 2003 р. згідно із бюджетним запитом сума складала 645,7 млн. грн., але призначено - 431,6 млн. грн., у тому числі по загальному фонду 60 млн. грн. і спеціальному фонду 371,6 млн. грн. Обсяг ресурсів порівняно з 2002 р. зріс на 41%, або на 177 млн. грн. Не покращився стан справ, а навпаки погіршився в цьому питанні і у 2004 і 2005 р.р. Так, бюджетним запитом Міністерства оборони у 2004 році на цю мету передбачено 388,3 млн.грн., а фактично призначено 269,7 млн.грн., а на 2005 рік призначено 340,5 млн.грн. [16; 17; 18; 19]. У порівнянні з 2005 роком на 33% збільшилося фінансування зазначеної програми, а у 2006 році на яку було виділено 504,8 млн.грн. [20].

При виникненні питання про необхідність зменшення видатків з державного бюджету стало традицією його вирішення за рахунок видатків на оборону. Встановлення обмежених обсягів видатків на оборону не дає можливості збільшити фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), закупівлі озброєнь та військової техніки (ОВТ), тилового забезпечення армії, як це передбачено Державною програмою реформування армії і положеннями Концепції моделі Збройних Сил України зразка 2010 року.

Сьогодні для оновлення і закупівлі нового ОВТ мінімальна потреба складає приблизно 9 млрд. грн. (\$ 1,7 млрд.). З метою подальшого підтримання на належному рівні бойового потрібно витратити на закупівлю, утримання, експлуатацію та модернізацію ОВТ \$ 2-3 млрд. щорічно [49, с.76-79]. Особливо гостро сьогодні стає питання в області НДДКР у сфері оборони. Для переконання проаналізуємо видатки на НДДКР у загальній структурі видатків Збройних Сил України за 2005 – 2006 рр. [28; 29]. (табл. 2.6)

Таблиця 2.6.

Аналіз видатків на НДДКР у 2005 – 2006 роках

Рік	ВВП, млрд. грн.	Оборонні витрати		Витрати на НДДКР		% від військови х витрат	% від ВВП
		млрд. грн.	млн. \$	Млн. грн.	млн. \$		
2005	434	5,9	1168,3	34,2	6,77	0,58	0,008
2006	514*	7,8	1544,5	37,7	7,46	0,48	0,007

* прогнозний обсяг ВВП

На закупівлю ОВТ, дослідження в області оборони, а також утримання і ремонт ОВТ у 2005 р. витрачено 136,6 млн. грн. із них 23,2 млн. грн. за рахунок коштів спеціального фонду, що складає 2,4% від оборонного бюджету на цей рік. На 2006 р. з цією метою державним бюджетом передбачено 268,5 млн. грн., у тому числі 24,7 млн. грн. за рахунок спеціального фонду та 243,8 млн. грн. за рахунок загального фонду. Як бачимо, вдвічі збільшилась сума фінансування по зазначеним програмам у 2006 році, але явно цих коштів не достатньо, щоб забезпечити потреби військ.

Недостатність бюджетних асигнувань у наступні роки призведе до значного погіршення стану збройних сил через постійне підвищення цін на пальне, продукти харчування, комунальні послуги тощо.

Сьогодні слід докорінно покращити якість впливу складових механізму фінансового забезпечення, насамперед на оборонне планування.

На реалізацію складових механізму фінансового забезпечення збройних

сил, на їх боєздатність мають негативний вплив фінансові порушення. Тільки за оперативними статистичними даними Департаменту фінансів та Контрольно-ревізійного департаменту Міністерства Оборони України їх у 2004р. виявлено на 1,1 млн. грн., а у 2005 році на 1,9 млн. грн., що складає 0,02% і 0,03% від загальних сум, призначених на відповідні роки. Отже, на цю суму залишились невиконаними завдання, на які спрямовувались зазначені кошти. Фінансові порушення виникають з причин не виконання посадових обов'язків з фінансово-економічних питань, порушення вимог керівних документів, відсутності аналізу і критичної оцінки реалізації механізму фінансового забезпечення, внутрішнього фінансового контролю. Практика свідчить, що усунення вказаних недоліків у фінансовому механізмі забезпечення військ має безумовний позитивний вплив на попередження фінансових порушень.

На наш погляд, запобіганню порушень фінансової дисципліни і зловживань сприяє належна організація роботи по відшкодуванню виявлених ревізіями і перевітками нанесених державі збитків. Від цього значною мірою залежить результативність фінансового забезпечення військ і їх боєздатність. Питання відшкодування збитків повинні триматися під постійним контролем, аналізуватися і узагальнюватися, вноситися необхідні. Постійний контроль за відшкодуванням нанесених збитків і подальше вдосконалення цієї роботи не лише дозволяє своєчасно відновити незаконно вилучені кошти, а й сприяє зміцненню фінансової дисципліни.

Одним з важелів попередження фінансових порушень є притягнення винних посадових осіб до матеріальної відповідальності, що дозволяє відшкодувати завдані державі збитки і сприяє дотриманню фінансового законодавства.

На нашу думку, через незначні суми щомісячних утримань із грошового забезпечення військовослужбовців в цьому питанні є сьогодні суттєві прорахунки, що веде до несвоєчасного відшкодування збитків завданих державі. Положенням про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі (Наказ Міністра Оборони від 14.08.1995 р. № 201) [29, с.118 - 131]

передбачені утримання з винних осіб в залежності від обставин 20% або 50% посадового окладу, окладу за військовим званням та відсоткової надбавки за вислугу років, в той час як зазначені види грошового утримання складають незначну частку в загальній сумі грошового забезпечення. Тому доцільно було б зазначені утримання здійснювати із загальної суми нарахованного щомісячного грошового забезпечення військослужбовців, що безумовно забезпечить більш повне і своєчасне відшкодування збитків заподіяних державі.

Аналіз і характеристика фінансових порушень за 2001-2005рр. наводиться нижче (в млн.грн.).

Таблиця 2.7

Стан фінансових порушень у збройних силах за 2001-2005 рр.

№ з/п	Показник	2001	2002	2003	2004	2005
		сума	сума	сума	сума	Сума
1	2	3	4	5	6	7
1	Фінансові порушення за якими не прийнято рішення до початку звітного періоду	652	827,7		1091,8	1037,4
2	Виявлено у звітному періоді:					
3	- нестача коштів;	33,6	8700	18669,6	9,2	74,6
4	- розтрат і крадіжок;	241,7			6,1	58,7
5	- незаконні витрати;	582,3	13500	15710,3	381,0	609,6
6	- переplat і неналежних виплат грошового забезпечення і заробітної плати;	471			714,6	1190,2
	Разом	1328,6	22200	34379,9	1131,7	1933,1
7	Стягнуто у процесі ревізій і перевірок	340,2	2600		204	410,3
8	Усього фінансових порушень, за якими належить прийняти рішення	1640,4	20427,7		2019,5	2560,2
9	Прийнято рішень про стягнення з винних у звітному періоді	812,7	16200		1338,1	1084,8
10	Фінансових порушень за якими не прийнято рішень на кінець звітного періоду	827,7	4427,7		606,9	1234,2

Наведені дані свідчать про значні суми фінансових порушень, особливо у 2002-2003р.р.

2.2. Формування оборонного бюджету в умовах економічних перетворень в Україні.

В сучасних умовах реформування Збройних Сил України актуальними питаннями є формування оборонного бюджету.

Відомо, що одним з факторів, який визначає оборонні витрати країни, є рівень воєнної загрози та безпеки, оскільки існує чимало політичних, економічних, територіальних та інших державних суперечностей. Зберігаються значні запаси ядерної та іншої зброї, багато держав утримують досить чисельні збройні сили, існує велика ймовірність затяжних соціально-політичних криз та виникнення гострих конфліктів, які можуть вирішуватись тільки збройним шляхом. Виходячи з цього, можна зробити висновок про можливість воєнної загрози для України. Тому виникає необхідність наукового обґрунтування заходів щодо забезпечення воєнної безпеки на такому рівні, який би, з одного боку, відповідав обороноздатності держави, а з іншого, не вимагав би значних фінансових та матеріальних ресурсів.

Для забезпечення необхідного рівня воєнної безпеки України необхідно створити відповідні фінансові ресурси, які повинні враховуватися і визначатися законодавчим шляхом у відповідних оборонних бюджетах.

Оборонний бюджет України – це сукупність економічних відносин з приводу створення розподілу та перерозподілу державних коштів, що пов'язані з формуванням цільових фінансових ресурсів та їх подальшим використанням на потреби військ. [94, с.140-145].

Військово-економічну та законодавчу основу формування оборонного бюджету України складають : закони України; укази Президента України; постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України з питань оборони; накази та вказівки Міністерств економіки і фінансів України з питань формування бюджету; накази, директиви і вказівки Міністерства оборони України з фінансово-економічних питань; штати, які визначають склад, організаційну структуру, чисельність особового складу і кількість основної

зброї та військової техніки; норми витрачення коштів і матеріальних засобів, ціни та тарифи за наданими платними послугами; плани бойової та гуманітарної підготовки; господарської, навчальної, наукової та виробничої діяльності військ; забезпеченість військ майном та матеріалами; аналіз витрачання коштів за поточний та минулі роки.

Оборонний бюджет специфічний за своєю структурою і є важливою складовою Державного бюджету України.

Бюджет збройних сил структурно складається, відповідно до бюджетної класифікації, із прямих та побічних оборонних витрат.

Прямі витрати спрямовані на утримання військових формувань і складають основну частку оборонного бюджету.

Побічні витрати – пов'язані із гонкою озброєнь, ліквідацією непередбачених наслідків, погашенням державного боргу за імпортовані озброєння та військову техніку, пенсію. Структура оборонного бюджету України за 2000-2006 рр. наводиться в табл. 2.8 [10; 14; 16; 17; 18; 19; 20].

Таблиця 2.8

Структура оборонного бюджету України за 2000 – 2006 рр.

у відсотковому вираженні

РІК	Обсяг оборонного бюджету (в млрд.грн.)	Утримання ЗСУ, %	Закупівля ОВТ, %	НДДКР, %	Бойова підготовка, %
2000	2,2	81,84	3,25	4,33	10,58
2001	2,7	83,40	4,70	2,50	9,40
2002	3,4	82,60	4,50	1,50	11,40
2003	4,3	83,00	6,40	2,40	8,20
2004	4,9	80,3	7,1	2,9	9,7
2005	5,9	74,2	6,7	0,6	18,5
2006	7,8	71,9	8,8	0,5	18,8

Оборонний бюджет за своєю економічною суттю, структурою представляє собою зведений кошторис, який є головним фінансовим планом,

що визначає обсяг асигнувань по загальному та спеціальному фондах для потреб української армії.

В кошторисі наводиться ретельна характеристика прямих та побічних оборонних видатків що призначаються на наступний рік, окремо за кожним кодом програмної класифікації видатків.

Бюджетною класифікацією визначено розмежування видатків за функціями держави в особі органів влади, із врахуванням пріоритетних програм видатків та економічних ознак з детальним розподілом. Такий підхід дає можливість виділити захищені статті бюджету, забезпечує єдиний та диференційований підхід до всіх отримувачів коштів з точки зору виконання бюджету.

Крім того, в збройних силах застосовується Перелік витрат за кошторисом Міністерства оборони [38]. Безумовно, така класифікація має важливе військово-економічне значення, тому що не тільки забезпечує суворо цільове призначення та використання коштів на оборону, але й конкретизує їх і полегшує здійснення фінансового контролю за їх витрачанням та спрощує аналіз визначення потреб та видатків, а також оцінку фінансово-господарської діяльності військ. Проте використання сьогодні застарілого вище зазначеного Переліку зразка 1990 року ускладнює роботу працівників фінансових органів через його невідповідність вимогам часу. Даний класифікатор видатків, постійно уточнюється і щорічно доводиться до військ вказівками Департаменту фінансів Міністерства оборони України і не в повному обсязі відповідає реаліям фінансово-господарської діяльності військ щодо віднесення певних видатків відповідно до КПКВ, КЕКВ та статей. Запровадження програмної класифікації видатків оборонного бюджету переходу до середньострокового та довгострокового планування бюджетних коштів на оборону дає змогу узгоджувати річні та перспективні плани реформування армії та чітко визначати функції розпорядників бюджетних коштів.

Формування оборонного бюджету повинно здійснюватися на основі наступних принципів: оптимального поєднання бюджетних та власних джерел, дотримання режиму економії та здійснення контролю за використанням коштів, а також плановості, цільового спрямування асигнувань, безповоротності та безвідплатності, ефективного використання коштів, фінансування в міру виконання планів.

У реаліях сьогодення питання формування оборонного бюджету набуває особливої гостроти. Він складається згідно з вимогами Уряду України з урахуванням ряду чинників, що впливають на його обсяг. До цих чинників, належать економічні можливості держави, міжнародні відносини, розвиток науково-технічного прогресу (НТП), підвищення добробуту населення та ін., що ефективно та раціонально коригують оборонний бюджет, враховуючи національні економічні можливості держави [94, с. 140-145].

В умовах обмеженості фінансових ресурсів актуальним є питання визначення економічних чинників, що впливають на обсяг оборонного бюджету. Точне і науково обґрунтоване визначення цих чинників, міри їх впливу на оборонний бюджет дає змогу більш доцільно, ефективно і економічно використовувати кошти в умовах економічних перетворень в країні.

Проте складання реального оборонного бюджету неможливе без виходу нашої держави із скрутного економічного становища, відновлення вітчизняного виробництва на основі оновлення технологій та залучення високопрофесійних працівників. Головним у цьому є подальший розвиток фінансової стабілізації і зростання надходжень, які можливі лише на основі реальних доходів та видатків державного бюджету. Особливо важливе значення для формування оборонного бюджету має те, що в першу чергу ставиться питання економічної стабілізації національного виробництва і його подальшого розвитку, зміцнення фінансово-економічного стану суб'єктів фінансово-господарської діяльності.

Обсяг оборонного бюджету України за 1997 – 2006 рр. у відсотковому і грошовому вираженні від ВВП із зазначенням його величини, а також частка

оборонних витрат на одного мешканця країни та військовослужбовця наведені у таблиці 2.3.

Звісно, що за останні роки в Україні запроваджено ряд заходів, спрямованих на підвищення рівня фінансування армії з переходом на контрактну основу комплектування. Так, у державному бюджеті на 2006 р. частка оборонного бюджету у порівнянні з 2005 р. збільшена на 2,0 млрд.грн, що складає 1,5% від запланованого ВВП, а у грошовому вираженні 7,8 млрд.грн. [19; 20]. Водночас таке підвищення розміру оборонного бюджету не може виправити стан справ і вирішити завдання, що стоять перед військовими. При цьому відомо, що оборонний бюджет на 2005 і 2006 рр. становлять 83% і 85,4% , відповідно, від бюджетного запиту Міністерства оборони (7,1 і 9,1 млрд. гривень).

Потрібно підкреслити, що сьогодняшня боєздатність військ досягається швидше за рахунок свідомості військових, ніж на основі матеріальної зацікавленості й соціальної захищеності. Хоча грошове забезпечення військовослужбовців з 1 січня і 1 травня 2003 р. збільшено, але добре видно, що цього недостатньо. Тому сьогодняшній соціальний захист військових не збільшує кількості бажаючих служити в армії та при цьому постійно бути готовим до ризику [93].

Відомо, що основним джерелом формування оборонного бюджету є ВВП і бачимо його зростання у 2005 р. – до 434,0 млрд. грн. та запланованого 514,0 млрд. грн. у 2006 р., однак його не вистачає і обумовлює рівень оборонного бюджету і обмежує завдання, що виконують збройні сили.

Як раніше відмічалось, у 2000 р. Президент України поставив завдання звернути увагу на покращення фінансового забезпечення армії. У цьому ж році був прийнятий Закон України „Про Збройні Сили України”, який передбачає виділення коштів не менше 3% ВВП [12]. На жаль, вимоги даного закону до цього часу залишаються на папері. Розбіжності в поглядах на Державну програму реформування збройних сил виникають ще й з тим, що немає

належного зв'язку між Урядом України та керівництвом армії, який би забезпечив взаємну узгодженість формування та визначення обсягу оборонного бюджету згідно із структурою і завданнями збройних сил. Для вирішення цих питань, на наш погляд, необхідно провести обґрунтовані дослідження і уточнення завдань армії в час її реформування, а також визначення шляхів збільшення обсягу оборонного бюджету.

Зрозуміло, що підвищення рівня життя населення опосередковано впливає на обсяг оборонного бюджету. Крім того, кошти, які надходять до державного бюджету від нарахувань та утримань із заробітної плати працівників України, збільшують його доходну частину, що за певних умов може сприяти збільшенню асигнувань на оборону. Необхідність підвищення життєвого рівня населення не останній фактор, що впливає на обсяг державного бюджету і в кінцевому результаті на рівень оборонного бюджету.

Особливого значення при визначенні асигнувань на оборону, на наш погляд, набувають міжнародні відносини. При сучасному озброєнні Україна повинна спостерігати за будь-якими змінами у світі, агресивними діями щодо неї та відповідно реагувати на них збільшенням чи зменшенням витрат на оборону. При цьому також потрібно враховувати витрати на оборону найближчих сусідів та дипломатичні відносини з ними.

На сучасному етапі реформування армії обсяг оборонного бюджету також визначається прискоренням науково-технічного прогресу, а саме справжньою революцією у модернізації військової техніки і вдосконаленні озброєння та засобів збройної боротьби. Водночас, обмеженість оборонного бюджету не надає змоги підвищувати боєздатність військ у відповідності до вимог сучасного науково-технічного прогресу і потреб захисту країни. Фінансування витрат по впровадженню у війська досягнень НТП є однією з актуальних проблем української армії. Світова практика свідчить, що у разі непроведення щорічної заміни 4-5 відсотків існуючого парку озброєння збройні сили поступово деградують [49, с. 44-46]. Для України цей показник безпеки

особливо важливий, зважаючи на те, що на даний час мізерні обсяги закупівлі військової техніки та озброєнь не відповідають дійсним потребам.

Сьогодні фінансово-економічні умови не дозволяють Україні забезпечувати якісні характеристики озброєнь та бойової підготовки, оскільки завдання, стратегія застосування, структура та чисельність армії базується на пострадянських стереотипах.

Вибір найбільш складних сучасних систем зброї, військової техніки здійснюється за перспективними планами згідно з прогнозними показниками розвитку Збройних Сил України. Тому ще на етапі розробки цих планів стає можливим здійснення впливу на ефективне використання оборонних ресурсів, включення фінансування цих заходів в оборонний бюджет. Крім того, потрібно впроваджувати наукові методи в процес формування оборонного бюджету, із застосуванням і обов'язковим дотриманням прогнозних показників, а взагалі слід вже зараз переходити від річного до середньо- та довгострокового фінансового планування.

За роки незалежності процес формування та виконання оборонного бюджету зазнав значних змін. Ці зміни були викликані нагальною необхідністю, в першу чергу змінами у чинному законодавстві, прагненням до постійного удосконалення та відповідності до вимог світових стандартів.

На наш погляд, важливим кроком у розвитку формування оборонного бюджету України стало впровадження програмного, цільового підходу в бюджетному процесі України, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України №747 від 29.04.2002 р. Цією постановою визначено завдання щодо застосування принципів середньострокового планування при формуванні державного бюджету та створення передумов для програмно-цільового планування. Це повинно значно поліпшити прозорість державних фінансових ресурсів і обґрунтованість проекту бюджету щодо конкретних напрямків видатків державних органів, підвищити ефективність діяльності розпорядників коштів у досягненні цілей, поставлених перед ними на наступний бюджетний

рік, а також посилити зв'язок між завданнями військ та бюджетними асигнуваннями.

Відомо, що сьогодні в нашій країні відбувається перехід до системи складання оборонного бюджету за програмно-цільовим методом, яка включає такі етапи: процес стратегічного планування (визначається потреба в коштах на основі аналізу); формування програм та їх фінансове узгодження; затвердження оборонного бюджету.

Згідно з міжнародною методологією та зарубіжною практикою, планування бюджету за програмно-цільовим методом – це система прийняття рішень щодо розробки, аналізу, впровадження програм та розподілу ресурсів, а також оцінки результатів виконання бюджету. Це дозволить повністю відмовитись від функціонально-ресурсного методу складання оборонного бюджету, успадкованого від Радянського Союзу.

Формування оборонного бюджету України є одним із найважливіших завдань всіх фінансово-економічних та інших органів Міністерства оборони України. Процес фінансового планування у армії проводиться у два етапи: перший – до прийняття Закону України „Про Державний бюджет України” на відповідний рік, другий – після його прийняття [46].

Перший етап: На цій стадії визначається потреба в коштах у військах, складаються фінансово-планові документи. Цей процес, в свою чергу, можна розділити на декілька періодів:

1. Організаційний (кінець березня – початок квітня), який складається з наступних заходів:

– подання начальником фінансово-економічного органу (НФЕО) командирів військової частини рапорту із проведенням наради і видання наказу про майбутнє фінансове планування на наступний рік, при цьому НФЕО готує проект наказу і бере участь у нараді;

– проведення НФЕО інструкторсько-методичних занять із посадовими особами, відповідальними за кошторисні підрозділи.

2. Визначення потреби в коштах та складання розрахунків (кінець березня – початок квітня) - складання відповідними начальниками служб детальних, якісних розрахунків на кошти за напрямками своєї діяльності, які потрібні у наступному році (ф.№1/фс) та кошти, які планується отримати від господарської діяльності (ф.№1а/фс).

– складання НФЕО разом із відповідними начальниками служб, у віданні яких знаходяться кошторисні підрозділи, за рахунок яких утримуються працівники за штатними розписами; визначення потреб в коштах на виплату грошового забезпечення та заробітної плати згідно штатів, виходячи із норм і чисельності особового складу;

– перевірка НФЕО складених начальниками служб розрахунків на предмет господарсько-економічної їх доцільності у разі виникнення необхідності, за вказівкою командира частини, розрахунки повертаються на доопрацювання відповідним посадовим особам за напрямками їх діяльності.

Після перевірки розрахунки доповідаються НФЕО сумісно з начальником відповідної служби на затвердження командира військової частини.

На наш погляд, на початковій стадії формування оборонного бюджету у військах існує неузгодженість фінансового планування з іншими планами. Це пов'язано з тим, що плани бойової підготовки, господарської діяльності, соціально-культурного розвитку та ін. складаються у військах станом на 1 грудня поточного року на наступний рік, оскільки новий навчальний рік розпочинається з цього періоду. Тому вказані плани не можуть бути підставою для визначення потреби в коштах для військ у зв'язку з тим, що фінансове планування здійснюється в квітні, тобто спочатку визначається потреба в коштах, а через півроку складаються інші плани.

3. Складання фінансово-планових документів та подання їх до забезпечуючого фінансового органу (кінець квітня – початок травня).

Кошторис доходів і видатків, план асигнувань за видатками загального фонду та зведення показників спеціального фонду з додатками до них

складаються на підставі розрахунків у двох примірниках, які підписуються командиром військової частини та НФЕО і до 3 травня поточного року надаються до забезпечуючого фінансового органу за наступним порядком:

- військові частини центрального підпорядкування - директору Департаменту фінансів Міністерства оборони України;

- військові частини, які фінансуються видами Збройних Сил України, оперативними командуваннями – їх начальникам фінансово-економічних управлінь;

- районні, міські військомати, які фінансуються обласними (міськими) військоматами – відповідно, їх військовим комісарам.

У доходній частині проектів кошторисів зазначаються планові обсяги асигнувань, які передбачається спрямувати на покриття видатків військ із загального та спеціального фондів проектів відповідних бюджетів.

При розрахунках та обґрунтуванні доходів спеціального фонду за основу потрібно брати такі показники:

- обсяги надання платних послуг, площа приміщень та вартість обладнання, іншого майна, що здається в оренду, кількість місць у гуртожитках тощо, а також розмір плати з розрахунку на одиницю, який повинен встановлюватися відповідно до законодавства;

- прогнозне надходження до спеціального фонду;

Під час формування показників, на підставі яких визначаються доходи планового періоду, обов'язково враховується рівень їх фактичного виконання за період, що передує плановому.

4. Розгляд фінансово-планових документів військ у забезпечуючих фінансових органах.

Відповідні структурні підрозділи Департаменту фінансів Міністерства оборони України, забезпечуючих управлінь, видів Збройних Сил України, оперативних командувань, обласних (міських) військоматів розглядають представлені нижчими підрозділами фінансово-планові документи, виходячи із

законності та правильності розрахунків, доцільності запланованих видатків, правильності їх розподілу за програмною та економічною бюджетною класифікацією і визначають суми, які потрібно включити до зведених кошторисів.

При визначенні обсягів призначень розпорядникам коштів нижчого рівня та одержувачам коштів, розпорядники коштів вищого рівня повинні враховувати їх об'єктивну потребу, виходячи з обсягів виконуваних ними завдань. При цьому обов'язковими є вимоги щодо першочергового забезпечення бюджетними коштами видатків фонду оплати праці (грошового забезпечення) з нарахуваннями, а також на інші потреби військ. Обсяги асигнувань у проектах кошторисів військ повинні визначатися з урахуванням вимог щодо забезпечення суворого режиму економії коштів і матеріальних засобів. До кошторисів можуть включатися тільки ті видатки, які передбачені законодавством, необхідність яких обумовлена характером діяльності військ [46, с. 12].

Видатки, які не є першочерговими, можуть передбачатися лише за умови забезпечення коштами невідкладних витрат та відсутності заборгованості по них за попередні періоди.

З метою своєчасної підготовки бюджетного запиту Міністерства оборони України і подання його до 30 червня поточного року Міністерству фінансів України для включення оборонних потреб до проекту державного бюджету, розпорядники коштів другого ступеня подають до 15 травня поточного року в Головний забезпечуючий фінансовий орган Міністерства оборони зведений кошторис. Таким чином, фінансово-планові документи, які надходять з військ фінансовим органам розпорядників коштів другого ступеня знаходяться у них на розгляді і обробці 12 днів, що, безумовно, недостатньо, коли в даний час в кожному забезпечуючому фінансовому органі є багато особових рахунків військових формувань, які стоять на фінансовому забезпеченні.

Другий етап. Починається після доведення до Міністерства оборони

України лімітної довідки від Міністерства фінансів України в тижневий термін після опублікування Закону України “Про Державний бюджет України.” Після цього Департамент фінансів Міністерства оборони, виходячи з наявних оборонних потреб та обсягів виділених коштів, проводить уточнення річних обсягів асигнувань за напрямками діяльності. Після узгодження фінансових планів з Генеральним штабом і відповідними структурами збройних сил та їх затвердження Міністром оборони України, ці документи оперативно опрацьовуються із забезпечуючими Департаментами і управліннями по розподілу асигнувань між розпорядниками коштів другого та третього ступенів і доводяться призначення до військ в розмірах, що вказані у відповідних лімітних довідках [46, с. 13].

Після отримання лімітних довідок та на їх підставі розпорядники коштів нижчого ступеня уточнюють свої потреби в кошторисах. Попередньо сплановані витрати приводяться у відповідність до бюджетних асигнувань таким чином, щоб забезпечити виконання покладених на війська завдань.

Уточнені проекти кошторисів та плани асигнувань терміново подаються на затвердження до відповідних забезпечуючих фінансових органів. Для більш оперативного вирішення питань фінансового планування уточнені проекти кошторисів та плани асигнувань розглядаються розпорядниками коштів вищого рівня у присутності розпорядників коштів нижчого рівня.

Не пізніше тритижневого терміну після одержання лімітної довідки Міністерство оборони України подає до Міністерства фінансів України уточнені проекти зведених планів оборонних асигнувань для складання і затвердження річного розпису бюджетних призначень. Одночасно до Державного казначейства України подаються зведені показники за мережею та контингентами військ.

Міністерство фінансів України надсилає затверджений для Головного розпорядника коштів річний розпис призначень державного бюджету та помісячний розпис асигнувань загального фонду державного бюджету для

реєстрації, обліку та виконання до Державного казначейства України, яке доводить до Міністерства оборони витяг із зазначених документів, котрий є підставою для затвердження в установленому порядку кошторисів і планів асигнувань розпорядників коштів за кошторисом Міністерства оборони нижчого рівня [46, с.15].

Згідно із вказівкою головного забезпечуючого фінансового органу Міністерства оборони України № 9 від 20.06.2000 року для отримання додаткових призначень з військ до забезпечуючого фінансового органу подається заявка (форма № 9/фс), а у разі, коли протягом року потреба в коштах відпала, подається донесення про зменшення призначень (форма № 10/фс). Ці документи подаються у будь-який час. Вважаємо, такий порядок потрібно переглянути, а вищевказані документи надавати раз у квартал разом із звітністю. Це буде сприяти зменшенню потоку непотрібного обігу паперів, а також впорядкуванню уточнення розміру коштів. Крім того, забезпечуючий фінансовий орган буде розглядати вищевказані документи в загальному порядку, а не індивідуально для кожної військової частини, що приведе до скорочення витрат робочого часу на обробку даних документів.

На нашу думку, є необхідність спростити перший етап формування оборонного бюджету в першу чергу по загальному фонду, оскільки після затвердження державного бюджету війська роблять уточнення раніше складених кошторисів, тим самим дублюючи процес фінансового планування. Розпочинати фінансове планування, розпорядникам коштів третього ступеня необхідно після отримання лімітної довідки або контрольної суми від забезпечуючого фінансового органу, тобто фінансове планування проводити з врахуванням раніше затверджених сум, адже і у діючій системі, тільки на другому етапі, війська остаточно визначають потребу з урахуванням сум, що вказані у лімітній довідці.

Перший етап планування повинен проводитися на рівні розпорядників коштів другого ступеня і головного розпорядника коштів. При складанні

кошторисів за свої військові формування вони визначають потребу в цілому без участі розпорядників коштів третього ступеня, використовуючи дані оперативної звітності, контрольні суми за кожну підпорядковану військову одиницю, з урахуванням змін, що передбачаються в наступному році (ці дані також беруться і від інших Департаментів і забезпечуючих управлінь).

Застосування варіанту що пропонується, призведе до скорочення не тільки листування, але й роботи з фінансового планування, виключення дублювання операцій по визначенню та уточненню потреби в коштах, а також дозволить усунути суттєвий розрив у часі між плануванням, затвердженням і витрачанням коштів (квітень поточного року – січень – грудень наступного року), що не дозволяє точно визначити пріоритети та потреби коштів безпосередньо на рівні військової частини.

Запропонований процес фінансового планування на першій його стадії для головного розпорядника і розпорядників коштів другого ступеня буде позитивно впливати на реалізацію прогнозних показників, визначених в Указі Президента України від 27.12.2005р. №1862-25т/2005 [26].

Сьогодні зберігається тенденція “постійного погляду назад”. Вона виявляється в тому, що при затвердженні кошторису витрат на наступний рік керуються фактичними витратами за минулий рік, не вдаються до поглибленого аналізу завдань, на виконання яких будуть спрямовані кошти, тобто, керуються частіше суб’єктивними, ніж об’єктивними показниками.

Формування оборонного бюджету – це багатогранний процес, спрямований на реальне визначення обсягів коштів на потреби військ. Саме цей процес базується на програмно-цільовому методі фінансування і пов’язаний із складанням бюджетного запиту та паспортів бюджетних програм збройних сил, які необхідно ретельно розглянути в період військової реформи в умовах економічних перетворень.

2.3. Програмно-цільовий метод фінансового планування, подання оборонного бюджетного запиту, складання і затвердження паспортів бюджетних програм.

Відповідно до реформ, які впроваджувалися у державі у фінансовій системі, реформування її у відповідності міжнародним стандартам протягом останніх років в Україні прийнято та продовжується прийматися законодавчі акти, які значно змінюють порядок фінансового забезпечення Збройних Сил України.

Протягом 1998 – 1999 року на підставі досвіду фінансового забезпечення бюджетних установ Міністерством фінансів України відпрацьовано нова бюджетна класифікація, яка більш повно відповідає вимогам стану економіки та фінансів держави. Розроблені нові форми фінансово-планових документів (кошторису доходів і видатків бюджетних установ, плану асигнувань із загального фонду бюджету, зведення показників спеціального фонду кошторису, штатний розпис, лімітна довідка про бюджетні асигнування).

Застосування нової методики фінансового планування і нових форм фінансово-планових документів дозволило привести їх у відповідність до загальнодержавних вимог, реально визначати потребу в коштах, посилити відповідальність командирів і начальників служб військових частин за правильність визначення потреби в коштах, контроль за цільовим використанням державних коштів, які виділяються на утримання військ в умовах казначейського виконання бюджету за видатками.

Сучасний етап соціально – економічного розвитку держави вимагає більш поглибленого розуміння ролі фінансового планування , поліпшення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів. З цією метою, із прийняттям Державного бюджету на 2002 рік, запроваджено програмно-цільовий метод складання та виконання бюджету.

Програмно – цільовий метод складання бюджету був застосовано вперше в Сполучених штатах Америки в середині 60-х років. При цьому вперше його було застосовано у міністерстві оборони, в основу якого був закладено програмно - цільовий метод планування в автомобільній компанії „Ford”. Потім практика програмно-цільового підходу складання бюджету поширилася на цілу низку інших країн це Канада та країни Європи.

Запровадження програмно - цільового методу складання бюджету передбачає значні зміни і в бюджетній ідеології.

Застосування програмно – цільового методу передбачає принципово новий погляд на формування бюджету. Завдяки тому, що програмно –цільовий метод складання бюджету зосереджує увагу на результатах та досягненнях діяльності уряду та його структур, він дозволяє посилити дієвість та ефективність державного сектору, запроваджує в бюджетний процес важливі елементи аналізу, який є інструментом оцінки програм.

Програмно – цільовий метод складання бюджету поряд із визначенням завдань формує цілу систему звітування та оцінки роботи, забезпечує вищий рівень прозорості ухвалення рішень у державному секторі.

Програмно – цільовий метод складання та виконання бюджету має наступні переваги:

- дає чітке розуміння державним органам та громадськості, на що витрачаються кошти, оскільки більш конкретно визначається мета і завдання бюджетної програми (починаючи з назви бюджетної програми – бюджетного призначення) і відповідно підвищується її контрольованість за результатами;

- забезпечує прозорість бюджету та дає можливість за наслідками виконання бюджету оцінити досягнення поставлених на етапі планування цілей та виконання завдань;

- упорядковує організацію діяльності головного розпорядника коштів щодо формування і виконання бюджету шляхом чіткого розмежування відповідальності між виконавцями бюджетних програм, а також підвищує

відповідальність головного розпорядника коштів за дотриманням відповідності бюджетних програм визначеній меті діяльності;

- сприяє підвищенню ефективності розподілу і використання бюджетних коштів, визначенню пріоритетів у фінансуванні окремих видатків;

- дає можливість перегляду функціональної класифікації видатків з метою приведення її до міжнародних стандартів та можливості порівняння з бюджетами інших країн і макроекономічного аналізу.

Як що раніше функціональна класифікація визначала окремі згруповані напрямки діяльності (Утримання ЗС, закупівля озброєння та військової техніки тощо), то сьогодні нова функціональна класифікація видатків на основі міжнародної класифікації прийнятої статистичним відділом ООН. Вона складається із розділів в яких конкретизується напрями спрямування коштів на здійснення загальних функцій .

Згідно із міжнародною методикою та практикою зарубіжних країн, процес планування бюджету на підставі програм – це система прийнятих рішень щодо розробки, аналізу, впровадження програм та розподілу ресурсів, яка включає:

Формування програм (розробка). Аналіз переліку програм, які необхідно реалізувати головним розпорядникам для виконання функцій. Кожне міністерство повинно мати проект чіткого плану своєї діяльності на короткостроковий (1 рік) та середньостроковий (від 3 до 5 років) періоди, які складається з окремих програм.

Складання бюджету - визначення та аналіз ресурсів, необхідних для реалізації програм і відповідно досягнення цілей та оцінка очікуваних результатів. На цьому етапі головний розпорядник на підставі плану своєї діяльності більш чітко розподіляє людські, матеріальні та інші ресурси, необхідні для виконання певної програми, обраховує їх вартісну оцінку, і приводить у відповідність до можливостей бюджету. У результаті подається

бюджетний запит Міністерству фінансів для включення відповідної програми до бюджету.

Бюджетна програма – це систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення загальної (спільної) мети, завдання, виконання, яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів у відповідності до покладених на нього функцій.

Слід підкреслити, що назва бюджетної програми повинна відображати її сутність. Назва кожного коду програмної класифікації (назва бюджетної програми) повинна бути єдиною і повинна бути конкретною і чіткою зрозумілою не тільки для фахівців, що ознайомлені із даною темою, але і для широкого кола.

Найважливішим при формуванні бюджетних програм є визначення її основної мети та головних завдань на поточний та наступні бюджетні роки.

Мета виконання програми — визначення основних цілей, яких необхідно досягти в результаті реалізації конкретної бюджетної програми. Мета програми обов'язково повинна узгоджуватися із місією головного розпорядника і залишається однаковою протягом років і, як правило, має лише одну мету.

Завдання програми - це конкретна запланована діяльність, яку можна виміряти показниками та має здійснюватися у конкретно визначений проміжок часу. Завдання повні мати наступні характеристики:

1. Орієнтованість на результат. Правильно сформульовані завдання мають чітко визначати план дій.

2. Вираження результатів у кількісних показниках. Показники результативності є засобами вимірювання досягнень.

3. Визначеність термінів виконання завдання. Для можливості оцінки результату має бути визначена конкретна дата виконання завдання.

4. Конкретність.

Одним із елементів складання бюджетних програм є визначення напрямів діяльності.

Напрями діяльності — це конкретні дії у рамках програми, спрямовані на виконання їх завдань.

Напрями діяльності бюджетної програми відображають:

- вид діяльності, який здійснює головний розпорядник (міністерство чи відомство), мета існування;
- цілі та завдання діяльності головного розпорядника;
- методи реалізації завдань;
- результативні показники діяльності.

Таке відображення видатків за бюджетною програмою у розрізі напрямів її реалізації сприяє прийняттю більш раціональних рішень щодо необхідності та доцільності здійснення цих видатків за рахунок коштів державного бюджету.

Одним із важливих завдань програмно-цільового методу є упорядкування організації діяльності головних розпорядників коштів, яка повинна здійснюватися шляхом чіткого розмежування відповідальності між виконавцями бюджетної програми та поліпшення управління фінансовим забезпеченням за відповідними напрямками.

Відповідальний виконавець повинен забезпечити виконання всього комплексу завдань щодо організації і безпосереднього здійснення фінансового забезпечення того чи іншого напрямку діяльності, а саме:

- проведення комплексу заходів щодо належної організації фінансування запланованих заходів (підбір кадрів, розробка та доведення нормативно-правових документів, які регламентують використання коштів тощо);
- визначення потреби в коштах, складання фінансово-планових документів для формування бюджетного запиту та його обґрунтування;
- подання пропозицій для встановлення та затвердження бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів нижчого рівня;
- взяття бюджетних зобов'язань, заключення договорів, отримання товарів та послуг, проведення платежів та забезпечення цільового використання коштів;

- забезпечення контролю за економним та цільовим використання коштів.

Відповідальними виконавцями можуть бути:

головний розпорядник - за бюджетними програмами, виконання яких забезпечується його апаратом;

розпорядники коштів державного бюджету нижчого рівня та одержувачі коштів державного бюджету, які виконують бюджетні програми у системі головного розпорядника.

Відповідального виконавця визначає головний розпорядник коштів за погодженням з Міністерством фінансів України у процесі формування проекту державного бюджету на наступний рік.

У процесі формування державного бюджету є свої особливості: відповідальні виконавці у встановленому головним розпорядником коштів порядку забезпечують складання бюджетних запитів за кожною бюджетною програмою, за виконання якої вони відповідають.

Розглянемо деякі терміни, які використовуються при формуванні Державного бюджету .

Бюджет - план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади.

Бюджетне призначення - повноваження, надане головному розпоряднику бюджетних коштів Кодексом, законом про Державний бюджет України.

Бюджетний запит - документ, підготовлений розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції з відповідними обґрунтуваннями щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для його діяльності на наступний бюджетний період;

Джерелом фінансування Збройних Сил України є Державний бюджет України. Обсяги коштів держбюджету, виділені для фінансування національної оборони, передбачаються в кошторисі Міністерства оборони.

Фінансування національної оборони здійснюється за рахунок коштів загального та спеціального фондів Державного бюджету України.

Загальний фонд Державного бюджету України включає доходи Державного бюджету України, визначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків.

Спеціальний фонд Державного бюджету України включає доходи Державного бюджету України на конкретну мету (спеціальні доходи) та видатки Державного бюджету України, які провадяться за рахунок цих доходів (спеціальні видатки).

У Міністерстві оборони спеціальний фонд формується за рахунок надходження від здійснення різних видів господарської діяльності, кошти на виконання окремих доручень та інші власні надходження.

Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди визначається законом про Державний бюджет України. Джерела формування спеціального фонду визначаються виключно законами України.

Організація роботи по формуванню державного бюджету здійснюється згідно із Бюджетним кодексом України.

Бюджетним кодексом регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів та розгляду звітів про їх виконання, а також контролю за виконанням Державного бюджету та місцевих бюджетів.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року. Неприйняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України до 1 січня не є підставою для встановлення іншого бюджетного періоду.

Бюджетний процес починається у державі з січня і триває до грудня року що передує плановому.

Про розгляду завдань що ставляться протягом всього бюджетного процесу можливо виділити наступні етапи:

1. Визначення основних напрямів бюджетної політики та підготовка попередніх показників проекту бюджету	Січень - травень
2. Підготовка пропозицій до проекту державного бюджету для схвалення Кабінетом Міністрів України	Травень - серпень
3. Підготовка проекту державного бюджету для подання до Верховної Ради України	Вересень
4. Розгляд та затвердження державного бюджету України Верховною Радою	Вересень-грудень

Більш детально етапи складання, розгляду та затвердження проекту бюджету на наступний рік та учасників бюджетного процесу наведено в таблиці:

січень	Підготовка попереднього прогнозу основних макропоказників економічного і соціального розвитку	Мінекономіки
лютий - квітень	Здійснення попередніх оцінок доходів та видатків проекту зведеного бюджету на наступний рік. Розробка основних напрямів бюджетної політики на наступний рік	Мінфін, Кабмін
травень	Подання від Кабінету Міністрів до Верховної Ради України проекту Основних напрямів бюджетної політики	Мінфін, Кабмін
червень	Доведення до головних розпорядників коштів схвалених граничних обсягів видатків. Підготовка бюджетних запитів по кожній програмі, тобто КПКВ Розгляд, узгодження бюджетних запитів	Мінфін Головні розпорядники Мінфін, головні розпорядники
липень	Розробка проекту Закону України „Про Державний бюджет України на наступний рік”	Мінфін
серпень	Подання Кабінету Міністрів України проекту Закону України Про Державний бюджет України на наступний рік” Доопрацювання проекту Закону України Про Державний бюджет України на наступний рік”	Мінфін Мінфін, головні розпорядники

вересень - жовтень	Подання проекту Закону України Про Державний бюджет України на наступний рік” до Верховної Ради України та його розгляд	Кабмін
листопад	Доопрацювання проекту Закону України Про Державний бюджет України на наступний рік” з урахуванням схвалених Верховною Радою пропозицій	Кабмін, мінфін, головні розпорядники
До 1 грудня	Прийняття Закону України Про Державний бюджет України на наступний рік”	Верховна Рада України

Головними розпорядниками бюджетних коштів можуть бути виключно - за бюджетними призначеннями, передбаченими законом про Державний бюджет України, - органи, уповноважені відповідно Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України забезпечувати їх діяльність, в особі їх керівників, а також міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Конституційний Суд України, Верховний Суд України та інші спеціалізовані суди; установи та організації, які визначені Конституцією України або входять до складу Кабінету Міністрів України, в особі їх керівників;

Головний розпорядник бюджетних коштів:

- розробляє план своєї діяльності відповідно до завдань та функцій, визначених нормативно-правовими актами, виходячи з необхідності досягнення конкретних результатів за рахунок бюджетних коштів;

- розробляє на підставі плану діяльності проект кошторису та бюджетні запити і подає їх Міністерству фінансів України чи місцевому фінансовому органу;

- отримує бюджетні призначення шляхом їх затвердження у законі про Державний бюджет України чи рішенні про місцевий бюджет, доводить у встановленому порядку до розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (одержувачів бюджетних коштів) відомості про обсяги асигнувань, забезпечує управління бюджетними асигнуваннями;

- затверджує кошториси розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня, якщо інше не передбачене законодавством;

- здійснює внутрішній контроль за повнотою надходжень, отриманих розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів, і витрачанням ними бюджетних коштів;

- одержує звіти про використання коштів від розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів і аналізує ефективність використання ними бюджетних коштів.

Головний фінансовий орган Міністерства оборони робить зведення фінансово-планових документів і робить запит по кожній програмі, які діють в Міністерстві оборони України і в червні подаються до Міністерства фінансів.

Визначені обсяги розподілу коштів в межах граничних видатків та додаткового запиту доводяться до відповідальних виконавців(співвиконавців) бюджетних програм для подання уточненого бюджетного запиту з відповідними обґрунтуваннями та поясненнями щодо досягнутих цілей та необхідності додаткового мвиділення еоштів.

На підставі схваленого Міністром оборони зведеного кошторису та пропозицій забезпечуючих органів управлінь Департаментом фінансів складається бюджетний запит, який подається до Міністерства фінансів України для перевірки, узагальнення і включення у проект Державного бюджету на наступний рік.

Бюджетний запит включає три розділи:

1. Розподіл граничних обсягів видатків загального фонду за бюджетними програмами, порівняння з відповідними показниками за попереднім і поточним, прогноз на наступні три роки. Обґрунтування розподілу граничних обсягів видатків.;

2. Основна мета виконання бюджетної програми та головні завдання.Прогноз надходження коштів до спеціального фонду. Виклад запиту видатків за бюджетною програмою в розрізі економічної класифікації видатків.

Результативні показники, які характеризують виконання бюджетної програми, а саме: структура видатків на оплату праці, чисельність зайнятих у

бюджетних установах, перелік державних цільових програм, які виконуються в межах бюджетної програми, обґрунтування необхідності проведення видатків із загального фонду на підставі результативних показників, а також зобов'язань і надходжень та напрямків використання коштів спеціального фонду.

3.Додатковий запит на видатки загального фонду.Обґрунтованість необхідності додаткових коштів із загального фонду.Зміна результативних показників у разі виділення додаткових коштів.Наслідки не виділення додаткових коштів із загального фонду. Детальне фінансово–економічне обґрунтування потреби в коштах за кожною бюджетною програмою.

Бюджетний запит Міністерство оборони України повинно надіслати до Міністерства фінансів України, як правило в першій декаді липня (від 1 до 7 липня).

Після перевірки і уточнення всіх даних, зазначених у цих фінансово-планових документах, Міністерство фінансів складає проект бюджету, з включенням у розділ „витрати” сум, що плануються до виділення на Національну оборону, який подається до кабміну.Після розгляду на урядових комітетах та засіданнях кабміну доопрацьований законопроект передається до Верховної Ради України.

Розгляд бюджетного запиту Міністерства оборони проводиться у три етапи.

Перший - протягом липня здійснюється захист всіх показників бюджетного запиту у профільних структурних підрозділах Міністерства фінансів. Кінцевим етапом цієї роботи є проведення погоджувальних нарад під керівництвом одного із заступників міністра фінансів на яких приймається рішення щодо можливості виділення додаткових коштів.

Другий - на підставі пропозицій Міністерства фінансів розглядається і затверджується проект Закону про Державний бюджет.

Третій - захист у профільних комітетах Верховної Ради.

Після перевірки і уточнення всіх даних, зазначених у фінансово-планових документах, Міністерство фінансів складає проект Державного бюджету з включенням у розділ „видатки” сум, що плануються на національну оборону, який подається до Кабінету Міністрів України.

Розглянемо сутність **паспорту бюджетної програми** - це документ, що визначає суму коштів, затверджену в державному бюджеті для виконання бюджетної програми, законодавчі підстави її реалізації, мету, завдання, напрями діяльності, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми, на основі якого здійснюється контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів і аналіз виконання бюджетної програми.

Паспорт бюджетної програми формується, виходячи з бюджетних запитів, поданих головними розпорядниками коштів державного бюджету, та бюджетних призначень на відповідний бюджетний період.

Паспорти бюджетних програм складають усі головні розпорядники за кожною бюджетною програмою, затвердженою законом про державний бюджет на відповідний бюджетний період, окрім видатків, за бюджетними програмами, які виникають внаслідок розподілу загальнодержавних видатків між головними розпорядниками.

Головні розпорядники розробляють паспорти бюджетних програм і подають їх на погодження до Міністерства фінансів в семиденний термін після набрання чинності Законом про Державний бюджет України на відповідний бюджетний період.

Структурні підрозділи Міністерства фінансів в межах компетенції погоджують паспорти бюджетних програм і подають для узагальнення Управлінню державного бюджету та бюджетної політики Департаменту по бюджету.

Паспорти всіх бюджетних програм кожного головного розпорядника затверджуються спільним наказом Міністерства фінансів та відповідного

головного розпорядника в місячний термін від дня набрання чинності законом про державний бюджет на відповідний бюджетний період.

Копії затверджених паспортів бюджетних програм, завірені Міністерством фінансів, у встановленому порядку передаються до Державного казначейства України.

Головний розпорядник у тижневий термін від дня затвердження наказу про паспорти бюджетних програм доводить до розпорядників копії затверджених паспортів відповідних бюджетних програм.

Розпорядники інформують відповідні органи Державного казначейства України шляхом подання їм копій затверджених паспортів відповідних бюджетних програм.

Головний розпорядник забезпечує своєчасність затвердження паспортів бюджетних програм, достовірність, зміст і повноту інформації, що в них міститься.

У разі невідповідності паспорта бюджетної програми закону про державний бюджет на відповідний бюджетний період, Міністерство фінансів має право у десятиденний термін з дня його отримання повернути такий паспорт бюджетної програми на доопрацювання відповідному головному розпоряднику.

Наказом МО України від 06.09.05р. № 536 встановлюється розподіл бюджетних програм міністерства оборони України між структурними підрозділами центрального апарату Міністерства оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил України в якості відповідальних виконавців та співвиконавців за кожною бюджетною програмою.

Так, наприклад, відповідальним виконавцем за бюджетною програмою 1050 “Тилове забезпечення Збройних Сил України” виступає Департамент постачання матеріальних ресурсів МО України, а співвиконавцями – Генеральний штаб ЗС України, Департамент фінансів МО України, Департамент економічної та господарської діяльності МО України.

Крім того, цим же наказом встановлюється розподіл державних і цільових програм МО України між структурними підрозділами центрального апарату МО України та Генеральним штабом Збройних Сил України з визначенням бюджетних програм, за рахунок яких здійснюється фінансування.

Нижче наводяться зразки паспорта бюджетної програми, а також інформація про виконання паспорта бюджетної програми на відповідний рік.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства фінансів України,
_____
(найменування головного розпорядника
_____
коштів державного бюджету)
" ____ " _____ р. N _____

Паспорт
бюджетної програми на _____ рік

1. _____
(КПКВ ДВ) _____ (найменування головного розпорядника)
2. _____
(КПКВ ДВ) _____ (найменування відповідального виконавця)
3. _____
(КПКВ ДВ) (КФКВ) _____ (найменування бюджетної програми)
4. Обсяг бюджетного призначення - _____ тис. гривень, у тому числі із загального фонду - _____ тис. гривень та із спеціального фонду - _____ тис. гривень.

5. Законодавчі підстави для виконання бюджетної програми:

6. Мета бюджетної програми:

7. Напрями діяльності:

N	Напрями діяльності
з/п	
1	Напрями діяльності, що здійснюються у межах загального фонду державного бюджету
2	Напрями діяльності, що здійснюються у межах спеціального фонду державного бюджету

8. Категорії економічної класифікації:

КЕКВ	Найменування

5. Аналіз виконання напрямів діяльності:

N з/п	Напрями діяльності, затвержені паспортом бюджетної програми 1)	Проведені видатки
1	Напрями діяльності, що здійснюються у межах загального фонду державного бюджету	
2	Напрями діяльності, що здійснюються у межах спеціального фонду державного бюджету	

1) Заповнюються всі напрями діяльності, затвержені паспортом бюджетної програми.

6. Аналіз виконання результативних показників, що характеризують виконання бюджетної програми, та пояснення щодо їх виконання:

N з/п	Показники	Одиниця виміру	Джерело інформа- ції	Затверджено паспортом бюджетної програми			Виконано		
				Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом
1	затрат								
	Пояснення щодо розбіжностей між виконаними результативними показниками і тими, що затвержені паспортом бюджетної програми								
	Пояснення щодо розбіжностей між виконаними результативними показниками і тими, що затвержені паспортом бюджетної програми								
2	продукту								
	Пояснення щодо розбіжностей між виконаними результативними показниками і тими, що затвержені паспортом бюджетної програми								
	Пояснення щодо розбіжностей між виконаними результативними показниками і тими, що затвержені паспортом бюджетної програми								
3	ефектив- ності								
	Пояснення щодо розбіжностей між виконаними результативними показниками і тими, що затвержені паспортом бюджетної програми								
	Пояснення щодо розбіжностей між виконаними результативними показниками і тими, що затвержені паспортом бюджетної програми								
4	якості								
	Пояснення щодо розбіжностей між виконаними результативними показниками і тими, що затвержені паспортом бюджетної програми								

 | Пояснення щодо розбіжностей між виконаними результативними
показниками і тими, що затвержені паспортом бюджетної програми

Уповноважена особа
 головного розпорядника
 бюджетних коштів

_____
 (підпис)

_____
 (прізвище та ініціали)

Механізм фінансового планування у Збройних Силах України в повній мірі залежить від вірної, чіткої організації їх фінансового забезпечення в нових економічних умовах, що і буде розглянуто у наступному підрозділі.

2.4. Організація фінансового забезпечення Збройних Сил України.

Відомо, що від правильної, чіткої, своєчасної організації фінансового забезпечення залежить боєготовність та матеріально-технічний стан української армії.

Загальне керівництво фінансово-економічною службою здійснюють Міністр оборони України, а за напрямками діяльності - командувачі видами збройних сил та оперативних командувань, корпусів, командири з'єднань, військових частин, начальники установ та організацій, які і є розпорядниками бюджетних коштів [39, с.2; 46, с.3]. Головним розпорядником коштів є Міністр оборони України, якому призначаються кошти з правом їх витрачання на утримання військ. Він затверджує відповідні фінансово-планові документи, після чого здійснюється розподіл коштів по військам. Міністр Оборони України керує фінансовим забезпеченням військ безпосередньо через Департамент фінансів Міністерства оборони України.

Розпорядниками коштів другого ступеня є командувачі видами збройних сил, оперативних командувань, обласні військові комісари та м. Києва і Автономної республіки Крим, які одержують кошти на утримання

підпорядкованих їм військових формувань.

Розпорядниками коштів третього ступеня є командири військових частин, начальники установ та організацій, які одержують кошти тільки на свої видатки, по іншому їх називають витрачальниками (одержувачами). Структура розпорядників коштів Міністерства оборони України, їх фінансово-економічні органи та обслуговуючі органи державного казначейства наведені на рис. 2.4.

Зазначені розпорядники коштів свої обов'язки і права з фінансово-економічних питань виконують через відповідну фінансово-економічну службу (ФЕС), яка є робочим органом відповідного командира (начальника).

Фінансово-економічна служба в залежності від організаційних і спеціальних функцій діляться на забезпечуючі фінансові органи (ЗФО), фінансово-економічна служба забезпечуючих органів, фінансово-економічні органи витрачальників та контрольно-ревізійні органи.

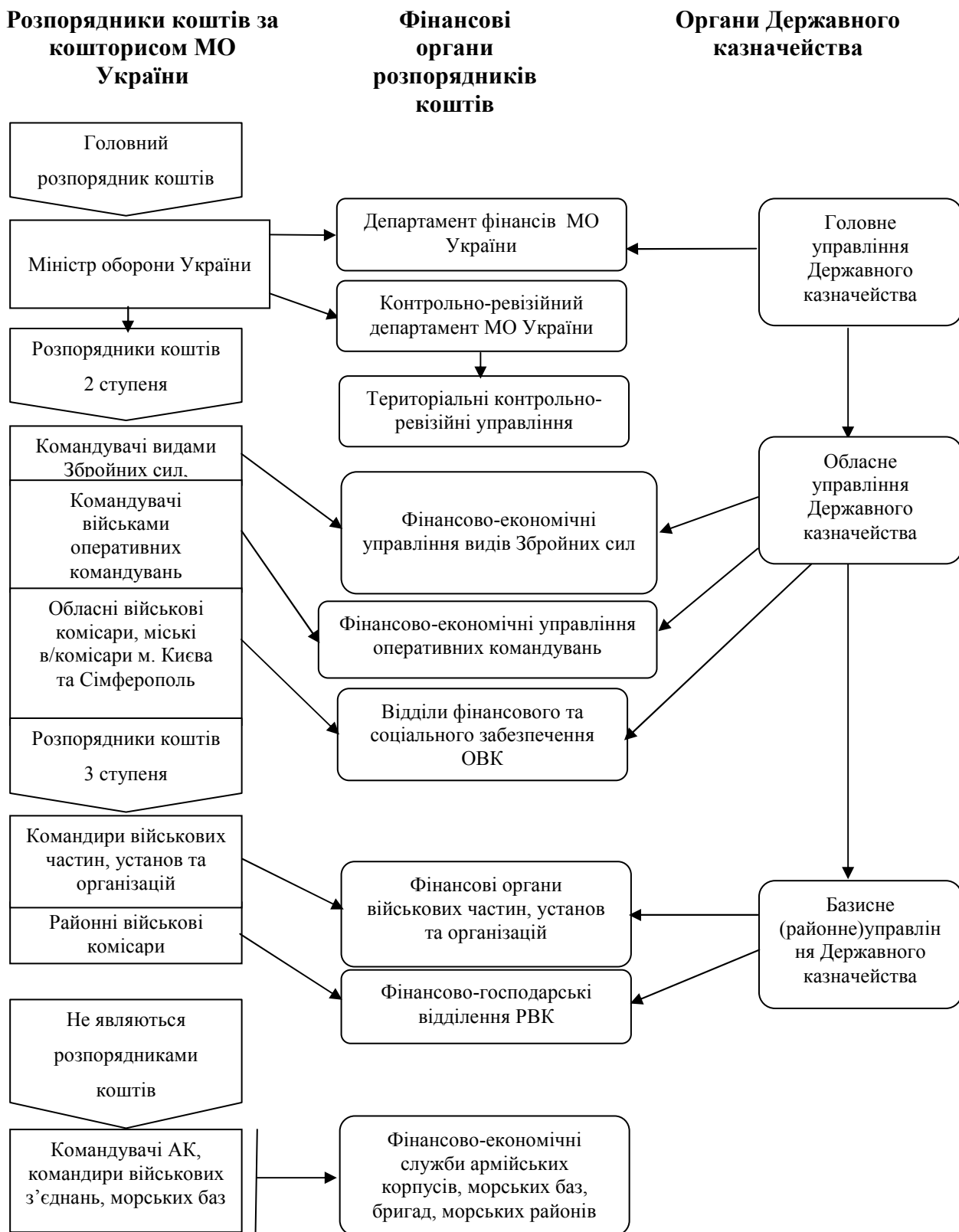
Організаційна структура фінансово-економічних органів Міністерства оборони України наведена на рис. 2.5.

ФЕС, яка фінансує підпорядковані війська, а також здійснює попередній та поточний контроль за доцільним витрачанням коштів, є ЗФО.

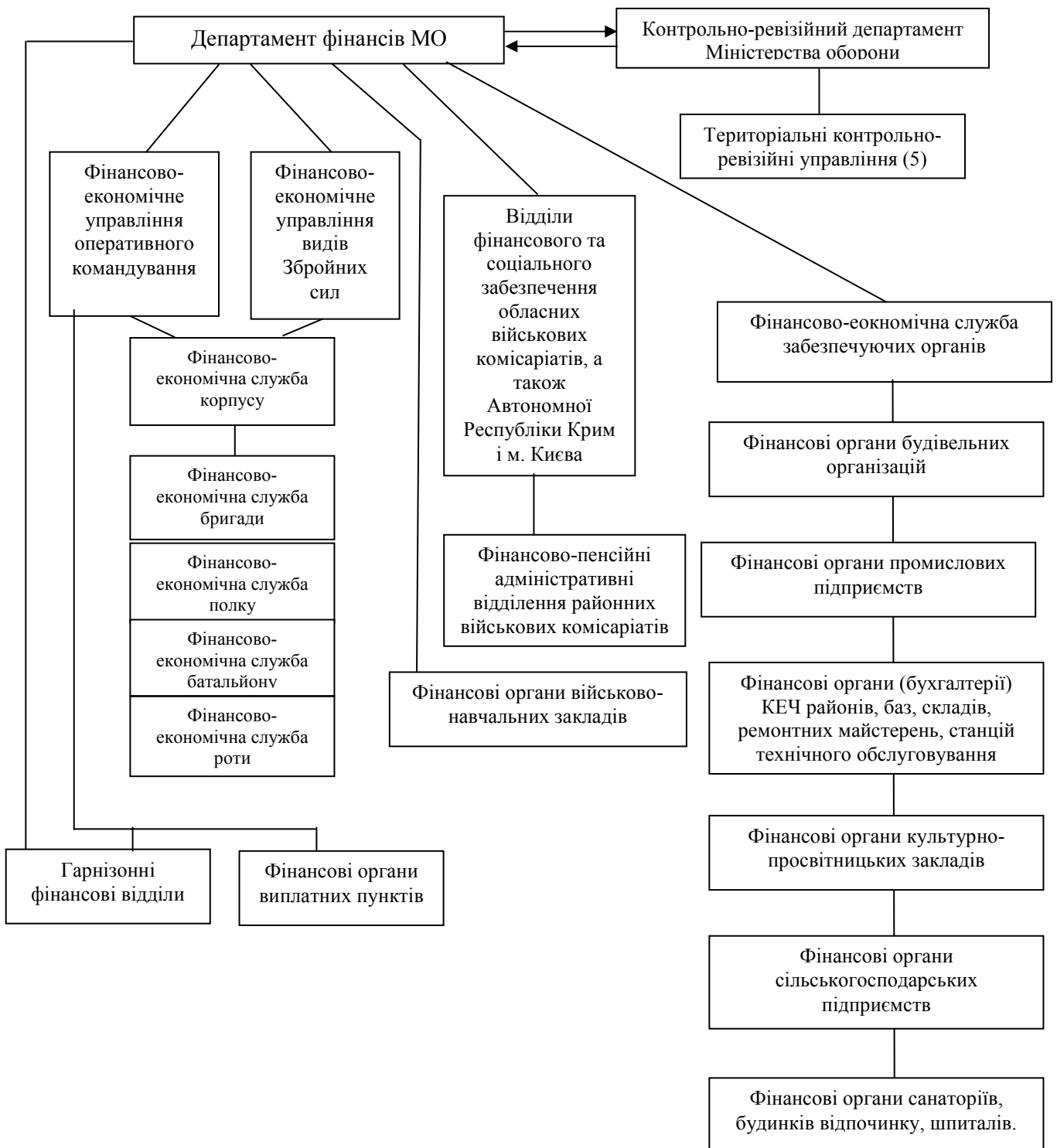
Департамент фінансів МО України є головним ЗФО і безпосередньо фінансово-економічним органом Головного розпорядника коштів – Міністра оборони України.

Департамент фінансів МО України керує фінансово-господарською діяльністю військ, визначає загальну потребу в коштах для їх фінансування і витребуває їх від Міністерства фінансів України. Організовує облік доходів, видатків, складає фінансову звітність, здійснює контроль, розглядає скарги і пропозиції особового складу з питань їх забезпечення, розробляє нормативно-правові акти з фінансово-економічних питань, підвищує спеціальну підготовку військових фінансистів, здійснює пенсійне забезпечення військових, аналізує і оцінює фінансово-господарську діяльність військ і розробляє рекомендації та пропозиції для прийняття відповідних рішень Міністром оборони України.

Рис. 2.4 Розпорядники коштів за кошторисом Міністерства оборони України та їх фінансові органи, а також обслуговуючі органи Державного казначейства

Рис 2.5 Структура фінансово-економічних органів Міністерства оборони України.

Контрольно-ревізійний департамент Міністерства оборони (КРДМО) України є головним контролюючим фінансовим органом Міністерства Оборони України [43]. Він підпорядковується безпосередньо Міністру оборони України, виконує його доручення і доповідає йому про результати контрольно-ревізійної роботи (КРР).

Контрольно-ревізійна служба Збройних Сил України складається з КРД МО України та п'яти територіальних контрольно-ревізійних управлінь (ТКРУ). ТКРУ підпорядковані Директору КРД МО України.

Значну роль в організації фінансового забезпечення військ відіграють фінансово-економічні управління (ФЕУ) оперативних командувань та видів збройних сил, які є фінансовим органом розпорядника коштів 2-го ступеню [36, с. 2].

Начальники ФЕУ підпорядковуються командувачам цих військових структур, а із спеціальних питань, ще й директору Департаменту фінансів МО України.

На ФЕУ покладена організація роботи, своєчасне і повне забезпечення потреб військ коштами, здійснення попереднього і поточного контролю за фінансово-гоподарською діяльністю підпорядкованих військ.

ФЕУ розглядає кошториси і фінансує війська, веде бухгалтерський облік коштів, які надходять, і перераховує їх військам, складає бухгалтерську звітність [36; 41].

До складу Міністерства оборони України входять забезпечуючі Департаменти (Департамент ресурсного забезпечення, Департамент охорони здоров'я та інші) та управління, які, поряд з іншими функціями, займаються забезпеченням армії озброєнням, технікою, військовим майном, продовольством тощо. У зв'язку з цим вони називаються Департаментами і управліннями матеріально-технічного забезпечення армії.

Матеріально-технічні органи, у віданні яких є кошторисні підрозділи, мають свою фінансово-економічну службу, яка забезпечує війська коштами за

напрямами своєї діяльності. У віданні більшості департаментів і управлінь матеріально-технічного забезпечення знаходяться кошти за кодами програмної та економічної класифікації видатків та окремих статтях кошторису Міністерства оборони України. Наприклад, у віданні Департаменту ресурсного забезпечення МО України знаходяться кошти по КПК 2101050, КЕКВ 1133 стаття 0430 “Продовольче забезпечення”. Начальники цих забезпечуючих військових формувань несуть відповідальність за доцільне використання коштів, а також за фінансово-економічний стан в безпосередньо підпорядкованих їм військах.

Зауважимо, що забезпечуючі органи у Державному казначействі та банках рахунків не мають, а розрахунки за військову продукцію вони здійснюють через забезпечуючі фінансові органи. До повноважень забезпечуючих департаментів і управлінь належить також реєстрація штатних розписів. Департаменти і управління матеріально-технічного забезпечення можуть давати вказівки і роз'яснення про цільове призначення і порядок витрачання коштів тільки щодо тих кошторисних підрозділів, які знаходяться у їх віданні [36].

На нашу думку, сьогодні ще складною є структура функцій фінансово-економічних органів, з розрахунками за поставки військової продукції, придбання якої здійснюється на підставі укладених договорів, а у встановлених випадках – на основі замовлень [40].

Контроль за виконанням укладених договорів, пред'явлення претензій та позовів за невиконання договірних зобов'язань здійснюється фінансово-економічною службою матеріально-технічних забезпечуючих органів. Відомо, що особливе місце в організації фінансового забезпечення належить фінансово-економічним службам військових частин. Самостійне фінансове господарство ведуть ті військові частини, які мають у своєму штаті фінансово-економічну службу. Очолює фінансово-економічну службу помічник командира частини – начальник фінансово-економічної служби, який підпорядковується командирові

військової частини [35, с.10], чим підкреслюється важлива роль фінансово-економічної служби у життєдіяльності військової частини і її певна самостійність по відношенню до служб матеріально-технічного постачання, які підпорядковані заступникам командира частини.

Командир військової частини і начальник фінансово-економічної служби зобов'язані забезпечити законне, економне, доцільне використання коштів, правильність документального оформлення фінансових операцій, чітке дотримання фінансової дисципліни, своєчасне перерахування коштів у встановлених випадках за належністю [35, с.9, 11].

Важливе місце в організації фінансового забезпечення займає питання правильної організації бухгалтерського обліку, складання і подання в зазначений термін встановленої звітності [41, с.2].

Начальник фінансово-економічної служби здійснює систематичний контроль за збереженням коштів і матеріальних цінностей, своєчасним і правильним оформленням документів, законністю проведених операцій, ефективним та економічним використанням матеріальних засобів і коштів; звіряння наявності коштів і матеріальних цінностей з даними обліку. Крім того, він бере участь в оформленні матеріалів, пов'язаних з нестачами та відшкодуванням збитків від нестач, а також у забезпеченні своєчасного й достовірного їх обліку [41, с. 4].

Фінансово-економічна служба здійснює складання і погодження з командиром військової частини кошторисів та інших планових документів, пов'язаних із фінансовим та матеріальним забезпеченням. Начальник фінансово-економічної служби разом з начальниками служб проводить ревізії фінансово-господарської діяльності підсобних підприємств та господарств, а також проводить економічний аналіз їх діяльності. За результатами аналізу і оцінки вони повинні готуватися доповідь командирі частини яка містить пропозиції щодо забезпечення економного і цільового використання коштів та матеріальних цінностей, виявлення і використання внутрішньогосподарських

резервів, попередження фінансових порушень.

Положенням про фінансове господарство військової частини (наказ МО № 80-1973р.) визначено обов'язки осіб, відповідальних за фінансове забезпечення та передбачено не менш одного разу на місяць командиром проводити раптові перевірки каси та оприбуткування готівки в день отримання в установі банку про що ним робиться запис у касовій книзі [35, с.8- 14].

З метою забезпечення контролю за витрачанням державних коштів, були створені органи Державного казначейства України.

Фінансування військ через органи Державного казначейства не дає можливості швидко маневрувати коштами та вчасно здійснювати касове обслуговування, а в цілому забезпечити мобільність, оперативність фінансового забезпечення військ.

Переказ належних коштів здійснюється з єдиного казначейського рахунку, спочатку через головне, а потім обласні і районні управління Державного казначейства на території яких знаходяться розпорядники бюджетних коштів. [41; 46]

Призначені і перераховані їй кошти по декілька днів знаходяться в дорозі. У найкращому випадку, якщо військова частина розташована у м. Києві, вони доходять до адресата через три доби, а якщо в сільській місцевості, віддаленій від обласних центрів, то і більше днів. Проходження коштів по м. Києву через органи Держказначейства України наведено на рис. 2.6. Це негативно впливає на бойову готовність військ, особливо, коли необхідно терміново оплатити ремонт техніки, придбати запасні частини, спрямувати особовий склад у відрядження, при зміні місця дислокації, розформування військ та ін. Наприклад, готівку військова частина при даній системі Казначейського обслуговування спроможна отримати в установі банку в найкращому випадку через 2 – 3 дні після подання документів.

Термін проходження коштів:

1. Департамент фінансів МОУ – Головне державне казначейство України – Управління державного казначейства у м. Києві – одна доба.
2. Управління державного казначейства у м. Києві – відділення Державного казначейства району – одна доба.
3. Відділення Державного казначейства району – установа банку (рахунки 2570, 2571) – військова частина – одна доба.

Таким чином після подання розподілу до Державного казначейства України військова частина отримує кошти (готівку) через три доби.

Рис. 2.6 Проходження коштів по місту Києву через органи Державного казначейства України

Слід зазначити, що введення казначейського виконання Державного бюджету за видатками в армії, впровадження бухгалтерського обліку не мали позитивного впливу на покращення якості виконання державного бюджету у

військах. Наприклад, порушення у використанні коштів збільшили заподіяну шкоду державі у 2003 р., порівнянно з 2002 р., у 2,5 разів, і вони склали 34,4 та відповідно 22,2 млн.грн. На жаль рішення по ним своєчасно не приймаються, тільки по цій причині станом на 1 січня 2004 р. не відшкодовано 82 млн. грн. Хоча фінансові порушення зменшились у 2004-2005 роках, однак їх виявлено на значні суми, відповідно 1,1 та 1,9 млн.грн.

Зміни у фінансовому забезпеченні військ за останні роки привели до значного погіршення його механізму і в багатьох питаннях - повернення у минуле без використання вже накопиченого позитивного історичного досвіду у фінансовому забезпеченні армії.

Однією з проблем є уніфікація фінансово-господарської діяльності за допомогою програмного забезпечення комп'ютерної техніки. Створення відповідного програмного продукту дозволить вирішити ряд важливих проблем: скорочення часу на обробку фінансово-господарських операцій, застосування єдиних методів обробки інформації.

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

3.1. Порядок закупівлі товарів та послуг за державним оборонним замовленням. Формування державного оборонного замовлення. Вибір виконавців, розміщення і фінансування оборонного замовлення.

Враховуючи специфіку товарно-матеріальних цінностей та послуг, що закупаються для збройних сил, їх значимість для обороноздатності держави, незважаючи на ринкові конкурсні засади, договірні відношення замовників з постачальниками цієї продукції повинні, крім загальнодержавних вимог, регламентуватися окремими нормами та правилами.

З метою підвищення ефективності державного управління та забезпечення національних інтересів у сфері регулювання виробництва, постачання продукції військового призначення для потреб оборони в Україні прийняти наступні законодавчі акти: Закон України „Про державне оборонне замовлення”, який визначає загальні засади формування, розміщення, фінансування і виконання державного оборонного замовлення та регулює відносини у цій сфері; постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок формування основних показників державного оборонного замовлення, розміщення та корегування обсягів поставок (закупівлі) продукції, виконання робіт, надання послуг за оборонним замовленням, внесенням змін до укладених державних контрактів, проведення конкурсів (тендерів) з вибору виконавців державного оборонного замовлення».

В документах дано визначення основних термінів, правові та економічні засади здійснення процедур закупівлі товарів та послуг військового призначення за державним оборонним замовленням.

Державне оборонне замовлення - це засіб державного регулювання у сфері наукового та матеріально-технічного забезпечення потреб оборони і національної безпеки України, який визначає порядок взаємодії міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних установ, організацій та суб'єктів підприємницької діяльності всіх форм власності під час його формування, розміщення і виконання.

Державний контракт з оборонного замовлення - це договір, укладений державним замовником з виконавцем відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України основних показників оборонного замовлення (обсяги поставок (закупівлі) продукції, виконання робіт, надання послуг, строки виконання замовлення тощо), який передбачає зобов'язання сторін та їх відповідальність за виконання оборонного замовлення.

До оборонного замовлення можуть належати:

науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи та фундаментальні дослідження для потреб оборони і національної безпеки;

поставка (закупівля) військової зброї, боєприпасів, військової та спеціальної техніки, вузлів, агрегатів, запасних частин, речового та медичного майна, продовольства, пально-мастильних матеріалів (далі - озброєння, військова та спеціальна техніка, інше військове майно);

ремонт і модернізація озброєння, військової техніки, іншого військового майна;

роботи та послуги, пов'язані із забезпеченням життєдіяльності Збройних Сил України, функціонування та використання озброєння, військової техніки, іншого військового майна;

створення, поповнення та утримання мобілізаційного резерву;

заходи з мобілізаційної підготовки;

експортно-імпортні поставки (закупівля) озброєння, військової техніки, іншого військового майна;

створення і зберігання страхового фонду документації на озброєння, військову техніку, інше військове майно, об'єкти і споруди оборонного та спеціального призначення;

будівництво об'єктів і споруд оборонного та спеціального призначення, житла для військовослужбовців;

створення нових та нарощування діючих виробничих потужностей для випуску озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого військового майна.

Суб'єктами закупівлі за державним оборонним замовленням є:

Державні замовники з оборонного замовлення - це міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, а також військові формування, створені відповідно до законодавства України, уповноважені Кабінетом Міністрів України укласти державні контракти на поставку (закупівлю) продукції, виконання робіт, надання послуг.

Виконавці з розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації, утилізації озброєння, військової техніки, військової зброї і боєприпасів, які мають ліцензію на провадження відповідного виду господарської діяльності. **Співвиконавці** оборонного замовлення - це суб'єкти підприємницької діяльності України всіх форм власності, які беруть участь у виконанні оборонного замовлення на підставі відповідних договорів (контрактів), укладених з виконавцями.

Робота з формування основних показників оборонного замовлення здійснюється з липня по листопад поточного року.

Таким чином процес організації закупівлі товарів та послуг за державним оборонним замовленням умовно можливо розділити на п'ять етапів:

- визначення потреби в військово-технічній продукції, підготовка основних показників оборонного замовлення;

- формування основних показників оборонного замовлення, вибір виконавців оборонного замовлення;

- розміщення оборонного замовлення та укладення державних контрактів на виконання оборонного замовлення;
- виконання та фінансування оборонного замовлення;
- контроль за виконанням оборонного замовлення.

На стадії визначення потреби, підготовки основних показників оборонного замовлення забезпечуючі управління відповідно до затверджених планів розвитку Збройних Сил, планують постачання продукції в натуральних показниках і визначають потребу в коштах на оплату цієї продукції.

Для упорядкування централізованого постачання військової продукції номенклатура військового майна закріплюється за відповідними забезпечуючими управліннями.

Під час формування бюджетних запитів на наступний бюджетний період (травень – липень) визначають у межах бюджетних програм обсяги коштів на фінансування оборонного замовлення за його напрямками та одночасно з поданням до Мінфіну бюджетних запитів вносять до Мінекономіки пропозиції щодо фінансування оборонного замовлення з відповідним обґрунтуванням

На другій стадії здійснюється безпосереднє формування основних показників оборонного замовлення, вибір виконавців оборонного замовлення.

Основні показники оборонного замовлення щорічно формуються як пакет документів, що затверджується Кабінетом Міністрів України і містить: перелік державних замовників та виконавців; номенклатуру та кількість продукції, що поставляється (закуповується); обсяги робіт, послуг, їх вартість.

Забезпечуючі управління з урахуванням обсягів коштів на фінансування оборонного замовлення (які доведені Міністерством фінансів) визначають виконавців шляхом проведення конкурсу (тендеру) та у двомісячний термін у межах цих коштів розробляють і подають до Міністерства економіки за встановленою формою пропозиції до проекту основних показників оборонного замовлення на наступний рік щодо номенклатури, кількості продукції, що поставляється (закуповується), обсягів робіт, послуг із зазначенням їх вартості

та виконавців, які визначені за результатами проведених конкурсів (тендерів) або пропонуються забезпечуючи ми управліннями у разі невизначення їх на конкурсній основі, а також співвиконавців, які можуть бути визначені в установленому порядку як виконавці.

Міністерство економіки аналізує і узагальнює пропозиції державних замовників до проекту основних показників оборонного замовлення, збалансовує з прогнозними обсягами бюджетних коштів, які передбачаються державними замовниками на ці цілі, та у місячний термін формує проект основних показників оборонного замовлення.

При цьому державні замовники після прийняття державного бюджету уточнюють раніше подані пропозиції щодо фінансування оборонного замовлення, уточнюють виконавців і подають у місячний термін до Міністерства економіки пропозиції щодо основних показників оборонного замовлення разом із протоколами конкурсних комісій щодо остаточного вибору виконавців.

Кабінет Міністрів України з урахуванням відповідних видатків Державного бюджету України на підставі поданих Мінекономіки пропозицій затверджує основні показники оборонного замовлення, які доводяться до державних замовників та координаційних органів, Міністерства економіки, Міністерства фінансів та інших центральних органів виконавчої влади.

Після затвердження державного оборонного замовлення розпочинається робота щодо розміщення та укладання державних контрактів на його виконання.

На стадії виконання та фінансування оборонного замовлення підприємства (виконавці) відповідно до укладених державних контрактів здійснюють виконання робіт (надання послуг). При цьому на всіх стадіях виробництва здійснюється контроль за якістю виконання замовлення, своєчасністю виконання державних контрактів, правильністю проведення

витрат. Платежі за виконані роботи здійснюються за рахунок коштів, що передбачаються у Державному бюджеті України на відповідний рік.

Останній етап це контроль за виконанням оборонного замовлення. Контроль за виконанням оборонного замовлення здійснюють державні замовники, Міністерство економіки та Міністерство фінансів в межах їх повноважень.

Державні замовники здійснюють контроль за допомогою військових представництв та в процесі оплати. Порядок та механізм організації та проведення державними замовниками конкурсів (тендерів) з вибору виконавців та виконання оборонного замовлення визначений Кабінетом Міністрів України.

При цьому вживаються наступні терміни:

конкурсанти - суб'єкти підприємницької діяльності України всіх форм власності, які підтвердили намір взяти участь у конкурсі та подали чи збираються подати конкурсні пропозиції;

конкурсна документація - документація, що готується державним замовником та передається конкурсантам для підготовки ними конкурсних пропозицій;

конкурсна пропозиція - пропозиція щодо окремої номенклатури оборонного замовлення, яка готується та подається конкурсантом державному замовнику відповідно до вимог конкурсної документації;

конкурсне забезпечення - надання конкурсантом державному замовнику гарантій щодо забезпечення виконання ним фінансових зобов'язань (банківські гарантії, резервні акредитиви, чеки, депозити у готівкових коштах, векселі), які виникають у зв'язку з поданням конкурсної пропозиції;

акцепт конкурсної пропозиції - прийняття державним замовником конкурсної пропозиції та надання згоди на її оплату. Конкурсна пропозиція вважається акцептованою, якщо в установленій у конкурсних документах

термін державний замовник не подав письмової відмови конкурсанту в акцепті конкурсної пропозиції після визначення його переможцем конкурсу;

конкурсна комісія - група спеціалістів, що визначається державним замовником і приймає рішення про визначення переможця конкурсу;

переможець конкурсу - конкурсант, конкурсна пропозиція якого визнана кращою та проведено її акцепт.

Для організації роботи, пов'язаної з проведенням конкурсів, наказом державного замовника утворюється конкурсна комісія чисельністю не менш як 5 відповідальних працівників, а також група спеціалістів для експертної оцінки конкурсних пропозицій та визначення переможця конкурсу.

Голова конкурсної комісії, який призначається державним замовником, організовує її роботу і несе персональну відповідальність за виконання покладених на комісію функцій.

Рішення конкурсної комісії про визначення переможця приймається на її засіданнях відкритим голосуванням більшістю голосів у присутності не менш як двох третин членів комісії та оформлюється протоколом.

Проведення конкурсів (конкурсу визначається конкурсною комісією) може здійснюватися шляхом: відкритих конкурсів; конкурсів з обмеженою участю; двоступеневих конкурсів; закритих конкурсів.

При цьому особливістю цих процедур в тому що вони здійснюються вже на стадіях формування державного оборонного замовлення.

Порядок проведення торгів та вибору виконавців оборонного замовлення можливо викласти у такій послідовності:

Визначення потреби, подання заявок, складання плану закупівель, рішення тендерного комітету, вивчення ринку щодо закупівель

Підготовка, погодження або затвердження тендерної документації

Публікація оголошення про здійснення закупівлі

Подання і отримання тендерних пропозицій

Розкриття тендерних пропозицій

Оцінка тендерних пропозицій

Акцепт тендерних пропозицій

Складання звіту (протоколу) про результати закупівлі

Подання до Мінекономіки погоджених матеріалів щодо визначення виконавців.

Затвердження державного оборонного замовлення

Укладання договорів (контрактів)

Контроль за виконанням договорів, постачання продукції, здійснення платежів

Забезпечуючи управління на підставі визначеної потреби в матеріально-технічних ресурсах подають у тендерний комітет заявки з необхідної інформації про товари, роботи (послуги), які планується закупити відповідно до державного оборонного замовлення.

На засіданні тендерного комітету приймається рішення щодо можливої процедури здійснення закупівлі та публікація оголошення до участі.

При цьому проводиться робота з вивчення ринку товарів та виробників. Розробляється тендерна документація і подається оголошення для публікації про проведення торгів. У визначений в оголошенні день проводиться отримання тендерних пропозицій від учасників торгів їх реєстрація.

До конкурсантів можуть пред'являтися такі кваліфікаційні вимоги:
наявність відповідного обладнання та впроваджених технологій;

наявність працівників з необхідними знаннями та досвідом;
наявність дозволу (ліцензії) на провадження відповідних видів діяльності;
вступ у правові відносини згідно із своїм Статутом

У визначений день відбувається розкриття тендерних пропозицій про що складається протокол.

Замовник визначає переможця торгів із числа учасників на основі критеріїв і методики оцінки тендерних пропозицій, зазначених у тендерній документації. Проводиться акцептування тендерної пропозиції, що визнана найкращою за результатами оцінки. Акцепт тендерної пропозиції проводиться окремим засіданням тендерного комітету визначається переможець торгів.

Обставинами для відхилення конкурсної пропозиції можуть бути:

невиконання конкурсантом протягом останніх трьох років без поважних причин хоча б одного державного контракту з оборонного замовлення;

визнання конкурсанта в установленому порядку банкрутом чи порушення стосовно нього справи про банкрутство;

наявність у конкурсанта простроченої заборгованості до державного бюджету та з інших обов'язкових платежів.

Про причини відхилення конкурсної пропозиції конкурсанту повідомляється протягом семи календарних днів після прийняття відповідного рішення.

Про проведення відкритих та двоступеневих конкурсів, а також процедури попередньої кваліфікації у разі проведення конкурсу з обмеженою участю державний замовник дає оголошення у "Віснику державних закупівель" або в інших друкованих засобах масової інформації. В Міністерстві оборони широко застосовується така форма оголошення, як розміщення оголошення на офіційному Web-сайті.

У разі проведення закритих конкурсів державний замовник з дотриманням законодавства про забезпечення охорони державної таємниці надсилає повідомлення про проведення конкурсу центральним органам

виконавчої влади, до сфери управління яких належать конкурсант, або запрошення до участі у конкурсі безпосередньо конкурсантам.

Звіт (протокол) про результати проведення конкурсів з вибору виконавців оборонного замовлення містити:

стислий опис предмета оборонного замовлення;

найменування та адреси конкурсантів, що подали конкурсні пропозиції;

заявки на участь у процедурі попередньої кваліфікації;

найменування та адресу конкурсанта, з яким укладено державний контракт, і вартість продукції, виконання робіт, надання послуг за контрактом;

ціни і стислий опис основних умов кожної конкурсної пропозиції, запропонованої конкурсантами;

стислий виклад критеріїв порівняння та оцінки конкурсних пропозицій, визначення переможця конкурсу;

у разі відхилення окремих чи всіх конкурсних пропозицій - обґрунтування підстав такого рішення;

виклад причин і обставин, якими керувався державний замовник під час обрання іншого шляху проведення конкурсу, ніж відкритий;

у разі, коли за результатами конкурсу не було укладено державного контракту, - обґрунтоване рішення про це;

дані про:

створення конкурсної комісії;

кваліфікацію конкурсантів, що подали конкурсні пропозиції;

причини застосування процедури попередньої кваліфікації конкурсантів;

подані скарги, рішення державного замовника щодо їх вирішення з відповідними обґрунтуваннями, а також позови до арбітражного суду та результати їх розгляду;

причини призупинення проведення конкурсу в разі прийняття такого рішення.

Протоколи засідання конкурсних комісій з даними про результати проведення конкурсів подаються державними замовниками до Мінекономіки разом з пропозиціями до проекту основних показників оборонного замовлення на наступний рік або разом з пропозиціями про внесення змін до основних показників оборонного замовлення.

Проведення відкритих конкурсів і конкурсів з обмеженою участю

У разі проведення відкритих конкурсів конкурсні пропозиції подають усі конкурсанти. При цьому ця процедура застосовується в випадках коли предмет закупівлі користується попитом.

У разі проведення конкурсів з обмеженою участю конкурсні пропозиції подають ті конкурсанти, які були відібрані за процедурою попередньої кваліфікації та запрошені державним замовником до подальшої участі у конкурсі..

Оголошення про проведення процедури попередньої кваліфікації дається, не пізніше ніж за 45 днів до дня її проведення.

Зазначене оголошення повинне містити такі відомості:

найменування та адресу державного замовника;

номенклатуру та обсяги оборонного замовлення;

терміни виконання оборонного замовлення;

визначення вимог, яким повинен відповідати суб'єкт підприємницької діяльності;

місце та термін подання заявок на участь у процедурі попередньої кваліфікації;

інші необхідні державному замовнику відомості.

Державний замовник не пізніше ніж за 14 днів до початку терміну подання заявок на участь у процедурі попередньої кваліфікації надає всім заінтересованим суб'єктам підприємницької діяльності інформацію про:

порядок підготовки та подання заявок на участь у процедурі попередньої кваліфікації;

встановлені кваліфікаційні вимоги до них та процедуру оцінки відповідності суб'єктів підприємницької діяльності цим вимогам;

документи, необхідні суб'єкту підприємницької діяльності для підтвердження його відповідності встановленим кваліфікаційним вимогам;

прізвища, посади представників державного замовника, відповідальних за проведення процедури попередньої кваліфікації, та способи зв'язку з ними.

На підставі отриманих заявок на участь у процедурі попередньої кваліфікації конкурсна комісія оцінює відповідність суб'єктів підприємницької діяльності встановленим кваліфікаційним вимогам, визначає серед них конкурсантів і не пізніше трьох днів після завершення процедури попередньої кваліфікації повідомляє кожного суб'єкта підприємницької діяльності, що брав участь у цій процедурі, про її результати.

До подальшої участі у конкурсі допускаються лише ті суб'єкти підприємницької діяльності, які пройшли відбір за результатами процедури попередньої кваліфікації. Перелік суб'єктів підприємницької діяльності, допущених до подальшої участі у конкурсах, крім закритих, може бути опублікований у "Віснику державних закупівель".

В оголошенні про проведення відкритих конкурсів та в запрошенні до участі у конкурсах з обмеженою участю зазначаються:

найменування та адреса державного замовника;

номенклатура та обсяги оборонного замовлення;

терміни виконання оборонного замовлення;

визначення вимог, яким повинен відповідати конкурсант;

способи та місце отримання конкурсної документації, розмір плати за неї (якщо таку плату встановлено державним замовником);

місце та термін подання конкурсних пропозицій;

місце та дата проведення конкурсу.

Встановлений державним замовником термін подання конкурсних пропозицій має бути достатнім для їх належної підготовки, але не меншим ніж 45 календарних днів від дати опублікування оголошення про проведення конкурсу або запрошенні до участі в ньому. У разі потреби мінімальний термін подання конкурсних пропозицій може бути скорочено до 15 календарних днів за умови, що обставини, які викликали його скорочення, не спричинені діями державного замовника, спрямованими на послаблення конкуренції між конкурсантами. Причини зміни терміну викладаються у звіті про результати проведення конкурсу з вибору виконавців оборонного замовлення.

Державний замовник надсилає конкурсанту конкурсну документацію протягом тижня з дня отримання від нього запиту про надання цих документів.

У разі проведення конкурсів з обмеженою участю конкурсна документація надсилається конкурсантам, які пройшли процедуру попередньої кваліфікації, одночасно із запрошенням до участі у конкурсі.

За надання конкурсної документації державний замовник має право вимагати від конкурсанта плату, яка не повинна перевищувати суми, необхідної для покриття витрат на підготовку та розсилання цієї документації.

Конкурсна документація, як правило, повинна містити:

інструкцію щодо підготовки конкурсних пропозицій;

опис критеріїв, які висуваються конкурсною комісією з метою оцінки відповідності конкурсантів установленим кваліфікаційним вимогам;

інформацію про встановлені кваліфікаційні вимоги до конкурсантів та необхідність документального підтвердження відповідності конкурсантів цим вимогам;

інформацію про характер, технічні та якісні характеристики предмета оборонного замовлення, а також конструктивні, технологічні, експлуатаційні та інші вимоги до нього з посиланням на відповідні міжнародні або національні стандарти та норми;

обсяги оборонного замовлення;

терміни виконання оборонного замовлення;

критерії оцінки конкурсних пропозицій, за якими буде визначатись краща конкурсна пропозиція, у тому числі критерії переваги конкурсантів, які використовують у виробництві переважно вітчизняні матеріали і сировину, за винятком випадків, коли необхідні матеріали і сировина не виробляються підприємствами України;

орієнтовну ціну конкурсної пропозиції та методику її розрахунку;

вимоги державного замовника до умов надання конкурсантами конкурсного забезпечення;

прізвища і посади представників державного замовника, уповноважених здійснювати взаємодію з конкурсантами, та способи зв'язку з ними;

інформацію про додаткові умови, необхідні для акцепту конкурсної пропозиції та набрання чинності державним контрактом, а також орієнтовний термін його укладення з урахуванням відправлення повідомлення про акцепт конкурсної пропозиції.

Вимоги державного замовника до умов надання конкурсантом конкурсного забезпечення повинні включати його форму, розмір, термін дії, а також випадки, у яких конкурсне забезпечення не повертається конкурсанту.

Розмір конкурсного забезпечення не повинен перевищувати 5 відсотків очікуваної вартості державного контракту.

Державний замовник не повинен претендувати на конкурсне забезпечення і має повернути відповідну суму коштів та інші гарантійні документи конкурсанту протягом 10 календарних днів з моменту виникнення підстави для повернення конкурсного забезпечення, крім випадків:

відкликання або зміни конкурсантом конкурсної пропозиції після закінчення терміну її подання;

відмови переможця конкурсу укласти державний контракт.

Підставами для повернення конкурсного забезпечення є:

закінчення терміну дії конкурсного забезпечення, зазначеного у конкурсній документації;

укладення державного контракту з переможцем конкурсу;

відкликання конкурсної пропозиції до закінчення терміну її подання, якщо це передбачено у конкурсній документації;

закінчення процедури конкурсу без укладення державного контракту з жодним з конкурсантів, що подали конкурсні пропозиції.

Конкурсант має право звернутися до державного замовника із запитом про роз'яснення щодо конкурсної документації, який не менше ніж за 3 дні до закінчення терміну подання конкурсної пропозиції повинен дати відповідь у письмовій формі.

Державний замовник не пізніше ніж за 3 дні до закінчення терміну подання конкурсної пропозиції має право внести зміни до конкурсної документації та повідомити про зазначені зміни у письмовій формі всіх конкурсантів, яким державний замовник надав конкурсну документацію.

У разі несвоєчасного подання роз'яснень щодо конкурсної документації та внесення змін до неї державний замовник повинен продовжити термін подання конкурсної пропозиції не менше ніж на 3 дні.

Конкурсна пропозиція подається державному замовнику в письмовій формі в запечатаному конверті. У разі потреби конкурсант може вимагати надання повідомлення про отримання державним замовником зазначеної пропозиції.

До конкурсних пропозицій додаються документи, що підтверджують конкурсне забезпечення конкурсантом.

Конкурсні пропозиції, отримані державним замовником після закінчення терміну їх подання, не розглядаються і повертаються конкурсантам.

Конкурсант має право внести зміни або відкликати свою конкурсну пропозицію до закінчення терміну подання конкурсних пропозицій без втрати свого конкурсного забезпечення.

Розкриття запечатаних конвертів з конкурсними пропозиціями відбувається на засіданні конкурсної комісії не раніше закінчення терміну їх подання та у присутності представників конкурсантів.

Державний замовник, виходячи з державних інтересів, визначає переможця конкурсу на основі критеріїв оцінки конкурсних пропозицій, які зазначені у конкурсній документації. Критеріями оцінки конкурсних пропозицій є: ціна, якість, термін виконання, умови розрахунків, підтримка вітчизняного виробника тощо.

Державний замовник відхиляє конкурсну пропозицію, якщо вона не відповідає критеріям оцінки конкурсних пропозицій або конкурсант не відповідає кваліфікаційним вимогам до нього.

Державний замовник може вимагати від переможця конкурсу повторного підтвердження відповідності його кваліфікаційним вимогам, до конкурсантів.

У разі відмови переможця конкурсу надати таке підтвердження державний замовник відхиляє його конкурсну пропозицію і повторно визначає кращу з попередньо розглянутих конкурсних пропозицій.

Конкурс відміняється чи визнається таким, що не відбувся, у разі коли:
на участь у конкурсі було подано менше ніж дві конкурсні пропозиції;
було відхилено всі конкурсні пропозиції відповідно до пункту 27 цього Порядку;

ціна найбільш вигідної конкурсної пропозиції перевищує суму коштів, передбачену державним замовником на фінансування окремої номенклатури оборонного замовлення;

предмет оборонного замовлення перестав відповідати потребам державного замовника.

Про відміну конкурсу державний замовник дає оголошення у "Віснику державних закупівель", в якому повідомляє її причину або доводить цю інформацію до конкурсантів, які подали конкурсні пропозиції, не пізніше ніж за 3 дні до дати проведення конкурсу.

У разі коли виконавців на конкурсній основі не визначено, Мінекономіки надсилає відповідні пропозиції координаційним органам або безпосередньо виконавцям, запропонованим державними замовниками, для погодження питання щодо можливості розміщення оборонного замовлення.

Координаційні органи разом з державними замовниками і виконавцями або безпосередньо виконавці разом з державними замовниками у двотижневий термін опрацьовують зазначені пропозиції та надсилають Мінекономіки погоджені матеріали щодо визначення виконавців.

Повідомлення про акцепт конкурсної пропозиції має бути надіслано державним замовником конкурсанту, який її подав, протягом трьох днів з дати визначення його переможцем конкурсу. В тижневий термін з дня закінчення конкурсу державний замовник через оголошення у "Віснику державних закупівель" або повідомлення у разі проведення закритого конкурсу інформує інших конкурсантів про результати конкурсу, найменування та місцезнаходження конкурсанта, конкурсна пропозиція якого визнана кращою.

Державний замовник укладає державний контракт з переможцем конкурсу, конкурсну пропозицію якого було акцептовано.

У разі відмови переможця конкурсу, конкурсну пропозицію якого було акцептовано, укласти державний контракт державний замовник повторно визначає кращу з попередньо розглянутих конкурсних пропозицій.

Проведення двоступеневих конкурсів

Двоступеневі конкурси проводяться, якщо державний замовник на час проведення конкурсу ще не може остаточно визначитися з номенклатурою продукції, робіт, послуг, її очікуваною вартістю та обсягами коштів, які будуть передбачені на фінансування оборонного замовлення.

Двоступеневі конкурси здійснюються у два етапи:

на першому етапі - всім конкурсантам пропонується подати попередні конкурсні пропозиції, без зазначення ціни;

на другому етапі - державний замовник пропонує конкурсантам, конкурсні пропозиції яких не було відхилено на першому етапі, надати остаточні конкурсні пропозиції із зазначенням ціни.

У разі поставок (закупівлі) продовольства конкурси на другому етапі можуть проводитися кожного кварталу у місяці, що передує наступному кварталу.

Конкурсанти, конкурсні пропозиції яких не було відхилено на першому етапі, для участі у другому етапі конкурсу подають документ, що підтверджує конкурсне забезпечення їх пропозицій.

Інші процедури проведення двоступеневих конкурсів здійснюються в порядку, передбаченому для відкритих конкурсів.

Проведення закритих конкурсів

Закриті конкурси проводяться у разі, коли закупівля (поставка) товарів (робіт, послуг) становить державну таємницю, і здійснюються відповідно до цього Порядку з дотриманням законодавства щодо забезпечення охорони державної таємниці.

Процедура оскарження

Конкурсант, який вважає, що порушується процедура проведення конкурсу, передбачена цим Порядком, має право оскаржувати дії державного замовника.

Об'єктом оскарження не може бути:

вибір способу проведення конкурсу;

рішення державного замовника про відхилення всіх конкурсних пропозицій.

Скарга з приводу порушення державним замовником процедури проведення конкурсу або оскарження його рішення подається конкурсантом державному замовнику не пізніше ніж через 15 календарних днів з дня

порушення державним замовником процедури проведення конкурсу або прийняття ним відповідного рішення.

Подання скарги призупиняє проведення конкурсу, якщо це не заподіє збитків державному замовнику. Загальний термін призупинення проведення конкурсу не може перевищувати 15 календарних днів.

Під час розгляду скарги конкурсант має право взяти участь у її розгляді.

Проведення конкурсу не призупиняється, якщо державний замовник підтверджує, що з урахуванням державних інтересів конкурс необхідно продовжувати.

Якщо спірне питання не врегульовано шляхом взаємної згоди, державний замовник протягом 15 календарних днів від дня отримання скарги повинен прийняти обґрунтоване рішення, в якому викласти причини незадоволення скарги, та надіслати прийняте рішення конкурсанту, що подав скаргу, а у разі її задоволення - вжити заходів для врегулювання спірного питання.

В Міністерстві оборони проведення процедур закупівлі за державним оборонним замовленням крім загальнодержавних вимог також регламентовано відомчими нормативними актом з питань вдосконалення організації державних закупівель та діяльності тендерних комітетів.

3.2. Основні принципи закупівлі товарів та оплати послуг за державні кошти.

Подолання економічної кризи, забезпечення економічного зростання держави на ринкових принципах багато в чому залежить функціонуючої системи економічних зв'язків між суб'єктами ринкових відносин. Це перше за все відноситься до регулювання комерційної діяльності. Важливою складовою комерційної діяльності є організація державної закупівлі та тендерних процедур закупівлі товарів, робіт та послуг.

Належне функціонування ринку, особливо відносно комерційної діяльності вимагає:

унеможливлення впливу різних суб'єктів підприємницької діяльності на рівень цін;

наявність розвинутого антимонопольного законодавства;

постійну економічне та адміністративне регулювання економіки;

наявність та доступність постійної інформації про ринок;

конкурентну боротьбу між різними суб'єктами підприємницької діяльності.

Головною функцією держави у сфері належного функціонування ринку є встановлення цивілізованих, закріплених на законодавчому рівні процедур здійснення закупівель.

22 лютого 2000 року після обговорення Послання Президента України „Українаб поступ ХХІ сторіччя. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 2004 роки” Верховною Радою України прийнято Закон України „Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти”. Зазначений закон передбачав реалізувати одну із важливіших положень цього послання – здійснення закупівель за рахунок державних коштів виключно на конкурсних засадах. Закон є важливим кроком у розбудові сучасної цивілізованої ринкової економіки, де держава виступає не обмеженим у своєму розвитку абсолютним регулятором, а найбільш солідним і впливовим агентом.

Протягом 2000- 2005 років до Закону було внесено ряд змін та доповнень, останні внесені Законом України від 16 червня 2005 року за N 2664-IV.

Закон законодавче визначає всі аспекти, пов'язані із закупівлею товарів, робіт і послуг за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. Цей Закон встановлює правові та економічні засади здійснення процедур закупівель товарів, робіт і послуг за рахунок державних коштів.

Метою цього Закону є створення конкурентного середовища у сфері державних закупівель, забезпечення прозорості процедур закупівель товарів,

робіт і послуг за державні кошти та досягнення оптимального і раціонального їх використання.

Прийняття Закону та відповідних підзаконних актів сприяло розвитку системи державних закупівель, найважливішими складовими якої є:

законодавче забезпечення здійснення державних закупівель (встановлення прозорих та зрозумілих процедур закупівель);

створення умов функціонування відповідних інституцій щодо координації та надання консультативних послуг у сфері державних закупівель;

інформаційне забезпечення замовників та потенційних учасників;

забезпечення належної підтримки вітчизняних виробників, які беруть участь у процедурах державних закупівель;

здійснення контролю за дотримання розпорядниками державних коштів законодавства щодо державних закупівель;

розробка освітніх програм та організація підготовки і підвищення кваліфікації фахівців, що безпосередньо займаються закупівлями товарів, робіт та послуг в організаціях замовника.

В основу функціонування системи закупівлі за державні кошти покладені такі принципи: максимальна економія та ефективність; добросовісна конкуренція серед учасників; відкритість та прозорість на всіх стадіях державних закупівель; недискримінація учасників; об'єктивна та неупереджена оцінка тендерних пропозицій.

Для сприяння **економічності і підвищення ефективності закупівель**, а також для припинення зловживань необхідно досягнути максимального розвитку конкуренції, забезпечити справедливе ставлення до постачальників, що спрямовують свої заявки на реалізацію державного підряду, підвищити рівень відкритості та об'єктивності.

Зазначений принцип має особливе значення для країн, де економіка знаходиться на перехідному етапі. В умовах браку коштів при здійсненні закупівель важливо закупівлі здійснювати на максимально вигідних умовах.

При цьому суб'єкти повинні спиратися на визначення поточних і перспективних потреб, як покупця так і виробника.

Прийняття управлінських рішень щодо закупівель (реалізації)	
Замовник	Виробник
Потреби замовника	Реальні та потенційні можливості виробника
Фахівці з державних закупівель	Спеціалісти з маркетингу, менеджери, які відповідають за збут
Офіційний механізм оцінки ринку	Аналіз ринку збуту
Прийняття рішень на основі тендерних пропозицій	На основі переговорів з потенціальними покупцями
Мотивація прийняття рішень	
Економія коштів з урахуванням потреби з виконання поставлених завдань	Отримання прибутку, стабільність виробництва

Добросовісна конкуренція серед учасників передбачає сувору заборону будь яких переговорів між організацією, що закупає, і постачальниками з питань впливу на прийняття рішень про визначення переможця торгів.

Замовник зобов'язаний відхилити тендерну або кваліфікаційну пропозицію у разі, якщо він має незаперечні докази того, що учасник пропонує, дає або погоджується дати будь-якій службовій особі замовника, іншого державного органу винагороду в будь-якій формі (пропозиція про найм на роботу, цінна річ, послуга тощо) з метою вплинути на прийняття рішення щодо визначення переможця процедури закупівлі або на застосування замовником певного виду процедури закупівлі.

Замовник зобов'язаний відхилити тендерну або кваліфікаційну пропозицію у разі, якщо він має незаперечні докази того, що:

фізичну особу, яка є учасником, було засуджено за злочин, вчинений під час здійснення процедури закупівлі, чи інший злочин, вчинений з корисливих мотивів, судимість з якої не знято або не погашено у встановленому порядку;

посадову особу учасника, яку призначено ним відповідальною за здійснення процедури закупівлі, було засуджено за злочин, пов'язаний з порушенням процедури закупівлі, чи інший злочин, вчинений з корисливих мотивів, судимість з якої не знято або не погашено у встановленому порядку.

Інформація про відхилення тендерної або кваліфікаційної пропозиції та підстави для відхилення подається замовником у звіті про результати проведення процедури закупівлі та протягом семи календарних днів повідомляється учаснику, який допустив несхвальні дії, передбачені цією статтею.

Вітчизняні та іноземні виконавці беруть участь у процедурі закупівлі на рівних умовах, як правило залучаються до участі без обмежень за винятком положень щодо захисту вітчизняного ринку.

Відкритість та прозорість державних закупівель . Замовник зобов'язаний забезпечити прозорість здійснення державних закупівель шляхом оприлюднення необхідної інформації (планів закупівель, оголошення, протокол розкриття тендерних пропозицій, звітів про результати торгів, оголошення про результати проведених торгів, інформацію про розгляд скарг тощо) щодо закупівлі товарів , робіт і послуг за державні кошти.

Тобто в процесі закупівель всі учасники на всіх стадіях закупівель повинні мати.

Оголошення про заплановану закупівлю чи про проведення попередньої кваліфікації учасників публікуються у "Віснику державних закупівель", інформаційному бюлетені, що видає Тендерна палата України, в інших друкованих засобах масової інформації, а також в інформаційних системах у мережі Інтернет, у відповідних міжнародних виданнях.

Крім того громадяни, громадські організації, їх спілки мають право брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері державних закупівель шляхом:

участі в розробці, обговоренні проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері державних закупівель;

забезпечення вільного доступу громадськості до інформації щодо витрачання державних коштів на закупівлю товарів, робіт та послуг;

забезпечення гласності, відкритості, прозорості в діяльності Кабінету

Міністрів України, уповноваженого органу, розпорядників державних коштів у сфері державних закупівель;

Недискримінація учасників забезпечується конкурсним відбором виконавців у процесі якого постачальник не може бути виключеним із процедури державних закупівель на підставі його національної належності. Прозорі та справедливі процедури конкурентних торгів забезпечують можливість вибору найвигоднішої, з економічної точки зору, пропозицій.

Об'єктивність та неупередженість оцінки тендерних пропозицій досягається:

- детальним вивченням та аналізом пропозицій;
- з'ясуванням з претендентами питань, які виникають під час вивчення пропозицій;
- відхиленням та поверненням претендентам пропозицій, де є суттєві недоліки;
- оцінкою та порівнянням пропозицій для визначення переможця конкурсу.

При цьому замовник повинен:

вимагати від учасника надання інформації щодо його відповідності кваліфікаційним вимогам:

наявність відповідного дозволу або ліцензії на виконання певних робіт чи послуг;

наявність коштів, обладнання та працівників відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід;

сплата податків і зборів (обов'язкових платежів), передбачених законодавством України;

здійснення підприємницької діяльності відповідно до положень його статуту.

Замовник не повинен встановлювати дискримінаційні вимоги до учасників.

3.3. Формування і організація діяльності тендерного комітету. Акцепт тендерних пропозицій та укладання договорів

Тендерний комітет є виконавчим органом, який створюється замовником для безпосереднього здійснення процедур конкурсу.

Тендерний комітет - група спеціалістів замовника, призначена відповідальною за здійснення процедур закупівлі згідно з положеннями цього Закону.

Тендерний комітет є суб'єкт замовника - розпорядника державних коштів, який здійснює закупівлю, що проводить процедуру закупівлі та одночасно укладає з переможцем договір про закупівлю.

Діяльність тендерного комітету регламентується загальнодержавними вимогами та внутрішніми нормативними документами організації, яка його створила (наказ, положення тощо).

Тип тендерного комітету замовлений його метою та статусом. Є тимчасовий тендерний комітет – для проведення окремого конкурсу, постійний тендерний комітет – для проведення ряду конкурсів, тендерний комітет замовника – для організація закупівель замовника тощо.

Тендерний комітет замовника створюється наказом замовника (керівника організації) з визначенням:

назви предмету замовлень (переліку робіт), які запропоновано для конкурсу;

кількість та персональний склад постійних членів тендерного комітету;

голови тендерного комітету;

право на залучення до роботи тендерного комітету на тимчасовій основі співробітників даної організації та сторичних організацій.

Наприклад наказом Міністра оборони України затверджено Положення про тендерні комітети МО з питань закупівлі товарів та послуг за державні кошти. При цьому передбачено, що тендерні комітети створюються наказом МО, чисельністю не менше 5 осіб, в кількості чотирьох за напрямками діяльності:

освіта, виховна, гуманітарна підготовка, охорона здоров'я та спорт з головою тендерного комітету – заступник МО;

будівництво та капітальний ремонт, експлуатація фондів з головою тендерного комітету – заступник МО;

закупівля , експлуатація та ремонт озброєння і військової техніки, утилізація, вибухопожежобезпека, придбання ПММ, продовольства, речового майна тощо фондів з головою тендерного комітету – заступник МО;

тендерний комітет Генерального штабу ЗС.

Тендерний комітет відповідає за організацію процедур закупівель на всіх етапах їх проведення і забезпечує реалізацію таких функцій:

планування здійснення процедур закупівель відповідно до затвердження бюджетних призначень;

вибір процедури закупівлі відповідно до вимог чинного законодавства у сфері державних закупівель;

розміщення оголошення про здійснення процедури закупівель товарів, робіт і послуг, процедур попередньої кваліфікації учасників процедури державних закупівель у бюлетені „Вісник державних закупівель” та, в разі потреби в інших друкованих засобах масової інформації, в тому числі і міжнародних, на радіо, телебаченні, в інформаційних системах мережі Інтернет або розсилання запрошень учасникам процедур державних закупівель щодо участі в них та інформування учасників процедур закупівель про їх результати;

підготовка та розсилання необхідної для проведення процедури закупівель чи процедури закупівель попередньої кваліфікації учасників процедури державних закупівель документації;

надання роз'яснень учасникам процедур державних закупівель щодо змісту тендерної документації в разі отримання від останніх відповідних запитів;

проведення процедури попередньої кваліфікації учасників процедур державних закупівель в разі її застосування;

організація приймання, зберігання, розкриття тендерних пропозицій, забезпечення вибору найбільш вигідної тендерної пропозиції виключно на підставі критеріїв та методики оцінки тендерних пропозицій, визначених в тендерній документації;

ведення необхідної звітності щодо здійснення процедур закупівель відповідно до вимог чинного законодавства;

у разі надходження скарги від учасника процедур державних закупівель – забезпечення її належного розгляду відповідно до чинного законодавства або участь у розгляді скарги, якщо останню було подано до уповноваженого органу з питань координації закупівель товарів. Робіт і послуг за державні кошти.

Права та обов'язки тендерного комітету, Повноваження голови тендерного комітету, секретаря та інших членів комітету.

Тендерний комітет має право:

від імені розпорядника коштів виступати організатором проведення торгів на закупівлю товарів, робіт та послуг;

готувати та подавати на підпис керівнику проекти наказів щодо складу тендерного комітету та з інших питань щодо проведення торгів;

одержувати від структурних підрозділів інформацію, необхідну для проведення процедур закупівель;

залучати без права голосу, у разі потреби, до роботи в тендерному комітеті працівників структурних підрозділів організації та на договірних засадах – сторонніх експертів і консультантів;

використовувати необхідне для виконання покладених на тендерний комітет завдань майно організації;

Голова тендерного комітету:

планує проведення засідань тендерного комітету та веде ці засідання;

вирішує питання стосовно забезпечення діяльності тендерного комітету;

призначає заступника голови тендерного комітету та секретаря;

приймає рішення щодо створення комісій та робочих груп тендерного комітету;

пропонує порядок денний засідань тендерного комітету.

Секретар тендерного комітету:

веде та оформлює протоколи засідань тендерного комітету;

готує матеріали для розгляду отриманої скарги;

забезпечує зберігання документів щодо здійснення державних закупівель.

Члени тендерного комітету на засіданнях тендерного комітету беруть участь в обговоренні та приймають рішення щодо результатів процедури попередньої кваліфікації учасників процедур державних закупівель у разі її застосування, оцінки та зіставлення тендерних пропозицій, визначення переможця процедур закупівлі.

Членами тендерного комітету є представники замовника в кількості не менше 5 осіб.

Рішення з питань, що розглядаються на засіданнях тендерного комітету, приймаються простою більшістю голосів у присутності не менше двох третин членів тендерного комітету. У разі рівного розподілу голосів голос голови комітету є ухвальним.

Рішення комітету оформляється протоколом, який підписується усіма членами тендерного комітету, що брали участь у голосуванні.

Члени тендерного комітету протягом шести місяців з моменту вступу до тендерного комітету мають отримати відповідні сертифікати чи свідоцтва встановленого зразка про проходження навчання чи підвищення кваліфікації з питань організації та здійснення процедур закупівель, у порядку, встановленому уповноваженим органом. Повторне підвищення кваліфікації або навчання здійснюється не рідше одного разу кожні два роки.

Спеціалісти, юристи, економісти, консультанти та інші фізичні чи юридичні особи, які можуть залучатися до роботи тендерних комітетів на договірних засадах відповідно до законодавства, та нотаріуси, які посвідчують договори про закупівлю (в разі нотаріального посвідчення договорів про закупівлю на вимогу замовника), не можуть бути членами тендерного комітету та не несуть відповідальності за рішення, дії або бездіяльність тендерного комітету та службових осіб замовника, учасника чи інших осіб, та за виконання (невиконання) договорів про закупівлю, укладених на підставі рішення тендерного комітету замовника, та за наслідки, спричинені такими рішеннями, діями або бездіяльністю.

Тендерний комітет виконує свої функції на таких етапах: підготовка тендерної документації; залучення претендентів для участі в конкурсі; розповсюдження тендерної документації; прийняття та розпечатування пропозиції претендентів; оцінка і порівняння пропозицій претендентів та визначення переможця конкурсу; підведення підсумків конкурсів.

Схематично алгоритм проведення торгів можливо відобразити таким чином:

Закупівля може здійснюватися шляхом таких процедур: відкритих торгів; торгів з обмеженою участю; двоступеневих торгів; запиту цінових пропозицій (котирувань); закупівлі в одного постачальника (учасника); торгів із зменшенням ціни (редукціон).

Основними процедурами здійснення державних закупівель є торги із зменшенням ціни (редукціон) та відкриті торги.

Застосування процедури торгів з **обмеженою участю** для закупівлі товарів, робіт і послуг, очікувана вартість яких перевищує 500 тисяч гривень, потребує погодження з уповноваженим органом у встановленому ним порядку або отримання відповідного висновку щодо обрання замовником процедури закупівлі, крім випадку, коли процедура торгів з обмеженою участю застосовується після проведення попередньої кваліфікації учасників.

Застосування процедури закупівлі в одного постачальника потребує погодження з уповноваженим органом у встановленому ним порядку або отримання відповідного висновку щодо обрання замовником процедури закупівлі, якщо очікувана вартість закупівлі перевищує 30 тисяч гривень для товарів та послуг та 300 тисяч гривень для робіт.

Відповідальність за застосування цих процедур закупівель несе замовник.

Замовник не має права ділити закупівлю товару, роботи, послуги на частини з метою уникнення проведення відкритих торгів.

Кваліфікаційні вимоги до учасників.

Замовник може вимагати від учасника надання інформації щодо його відповідності таким кваліфікаційним вимогам:

наявність відповідного дозволу або ліцензії на виконання певних робіт чи послуг;

наявність коштів, обладнання та працівників відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід;

сплата податків і зборів (обов'язкових платежів), передбачених законодавством України;

здійснення підприємницької діяльності відповідно до положень його статуту.

Ці кваліфікаційні вимоги, зазначаються у документації, необхідній для здійснення попередньої кваліфікації учасників (якщо така процедура застосовується), тендерній документації чи інших документах, пов'язаних з

поданням тендерних пропозицій. При цьому замовник не повинен встановлювати дискримінаційні вимоги до учасників.

Звіт про результати здійснення процедури закупівлі

У звіті про результати здійснення процедури закупівлі за встановленою формою, який зберігається замовником протягом трьох років, обов'язково зазначаються:

стислий опис предмета закупівлі;

найменування та адреси учасників, що подали тендерні пропозиції, кваліфікаційні пропозиції, найменування та адреса учасника, з яким укладено договір про закупівлю, а також ціна цього договору;

ціна і стислий опис інших основних умов кожної тендерної пропозиції та договору про закупівлю, а також додаткові умови, запропоновані учасниками;

стислий виклад критеріїв порівняння та оцінки тендерних пропозицій і визначення переможця процедури закупівлі;

у разі відхилення окремих або всіх тендерних пропозицій обґрунтування підстав відхилення;

дата опублікування оголошення про заплановану закупівлю та оголошення про результат здійсненої закупівлі у "Віснику державних закупівель" або в інформаційному бюлетені, що видає Тендерна палата України, чи дата відправлення запрошення до участі в процедурах торгів з обмеженою участю, запиту цінкових пропозицій (котирувань), закупівлі в одного постачальника та дата повідомлення учасникам про результат проведеної процедури;

виклад причин і обставин, якими керувався замовник торгів під час обрання іншої процедури закупівлі, ніж процедура відкритих торгів, з обґрунтуванням її вибору;

стислий виклад будь-яких запитів щодо роз'яснення кваліфікаційної або тендерної документації, відповідей на них, а також будь-яких змін цієї документації;

у разі якщо в результаті торгів не було укладено договір про закупівлю, - виклад підстав такого рішення;

у разі застосування умов щодо захисту вітчизняного ринку - виклад підстав такого застосування;

у разі відхилення тендерної пропозиції - виклад підстав для відхилення;

відомості про кваліфікацію учасників, що подали тендерні пропозиції; заявки на участь у попередній кваліфікації учасників або запис про відсутність таких заявок; підстави застосування попередньої кваліфікації учасників; подані оскарження, позови та результати їх розгляду; зупинення процедури закупівлі; склад тендерного комітету;

дата акцепту тендерної пропозиції.

Звіт про результати процедури закупівлі (крім інформації, що містить державну таємницю) протягом 10 календарних днів з дати його затвердження оприлюднюється замовником в інформаційній системі у мережі Інтернет.

Строк зберігання документів щодо здійснення процедур закупівель має становити три роки.

Порядок надання тендерної документації

Тендерна документація надається (надсилається) учаснику торгів протягом трьох робочих днів з моменту її оплати. Документ для оплати тендерної документації надсилається або надається учаснику в триденний термін з дня отримання від нього відповідного запиту. Надання тендерної документації, визначення її вартості та порядок розрахунків здійснюються відповідно до положень цивільного законодавства.

У разі проведення торгів з обмеженою участю на закупівлю товарів і послуг замовник може надсилати тендерну документацію одночасно із запрошенням до участі у торгах.

У разі проведення торгів на закупівлю робіт тендерна документація надсилається після попередньої оплати учасником витрат на її підготовку.

Тендерна документація повинна містити:

інструкцію щодо підготовки тендерних пропозицій;

перелік критеріїв, які висуваються тендерним комітетом з метою оцінки відповідності учасників встановленим кваліфікаційним вимогам;

інформацію про необхідність документального підтвердження відповідності учасників встановленим кваліфікаційним вимогам;

інформацію про характер і необхідні технічні та якісні характеристики предмета закупівлі, у тому числі:

- відповідну технічну специфікацію, плани, креслення, малюнки, підготовлені відповідно до частин другої та третьої цієї статті;

- кількість товару;

- місце, де мають бути виконані роботи чи надані послуги;

- додаткові послуги, які мають бути надані;

- строки поставки товарів, виконання робіт, надання послуг;

перелік критеріїв та методику їх оцінки для визначення найкращої тендерної пропозиції;

зазначення основних умов, які обов'язково будуть включені до договору про закупівлю;

опис окремої частини або частин предмета закупівлі, щодо яких можуть бути подані тендерні пропозиції у разі, якщо учасником дозволяється подати тендерні пропозиції тільки стосовно частини товарів, робіт чи послуг, що закуповуються;

спосіб оцінки і порівняння альтернативних тендерних пропозицій;

методику розрахунку ціни тендерної пропозиції із зазначенням того, чи повинна вона включати інші елементи, крім вартості самих товарів, робіт чи послуг, наприклад, витрати на транспортування, страхування, навантаження, розвантаження, сплату митних тарифів, податків тощо;

інформацію про валюту (валюти), у якій (яких) має бути розрахована і зазначена ціна тендерної пропозиції;

зазначення мови (мов), якою (якими) мають бути складені тендерні пропозиції;

вимоги замовника щодо надання тендерного забезпечення та забезпечення виконання договору про закупівлю;

умови повернення чи неповернення тендерного забезпечення;

зазначення способу, місця та кінцевого строку подання тендерних пропозицій;

виклад процедури надання роз'яснень щодо тендерної документації, а також повідомлення про намір замовника провести збори учасників;

зазначення строку, протягом якого тендерні пропозиції вважаються дійсними;

зазначення місця, дати та часу розкриття тендерних пропозицій;

зазначення прізвища, посади та адреси однієї чи кількох посадових осіб або інших працівників замовника, уповноважених здійснювати зв'язок із учасниками;

інформацію про додаткові умови, необхідні для акцепту тендерної пропозиції;

іншу інформацію, яку замовник вважає за необхідне включити до тендерної документації.

Технічна специфікація, плани, креслення, малюнки чи описи предмета закупівлі, що вимагаються замовником, повинні містити:

детальний опис товарів, робіт, послуг, що закуповуються, з викладенням об'єктивних технічних та якісних характеристик;

вимоги щодо технічних характеристик функціонування предмета закупівлі у разі, якщо опис скласти неможливо або коли доцільнішим є наведення таких показників;

посилання на стандартні характеристики, вимоги, умовні позначення та термінологію товарів, робіт чи послуг, що закуповуються з використанням існуючих міжнародних або національних стандартів, норм та правил.

Технічна специфікація не повинна містити посилань на конкретні торговельну марку чи фірму, патент, конструкцію або тип предмета закупівлі, джерело його походження або виробника. У разі коли таке посилання є необхідним, специфікація повинна містити вираз "або еквівалент".

У тендерній документації можуть визначатися взаємовідносини та розрахунки між замовником, експертами, консультантами, учасниками, інформаційними системами в мережі Інтернет відповідно до цивільного законодавства.

Порядок подання тендерних пропозицій

Тендерна пропозиція подається у письмовій формі за підписом уповноваженої посадової особи учасника у запечатаному конверті або в іншій формі, зазначеній у тендерних документах. На запит учасника замовник підтверджує отримання його тендерної пропозиції із зазначенням дати та часу отримання.

Кожен учасник має право подати тільки одну тендерну пропозицію (у тому числі до визначеного у тендерній документації лота), а також може подати альтернативну тендерну пропозицію, якщо це передбачено тендерною документацією. Одержана тендерна пропозиція вноситься замовником до реєстру, форма якого визначається уповноваженим органом.

Тендерна пропозиція обов'язково супроводжується документом, що підтверджує надання учасником тендерного забезпечення.

Тендерні пропозиції, отримані замовником після закінчення строку їх подання, не розкриваються і повертаються учасникам, що їх подали.

Замовник має право до закінчення встановленого строку подання тендерних пропозицій прийняти рішення про його продовження у разі, якщо один чи більше учасників не можуть подати свої тендерні пропозиції до зазначеного строку через об'єктивні причини. Повідомлення про продовження строку, можливі зміни місця та процедури розкриття тендерних пропозицій негайно надсилається кожному учаснику, якому було надано тендерну документацію.

Тендерні пропозиції залишаються дійсними впродовж зазначеного у тендерній документації строку. До закінчення цього строку замовник має право вимагати від учасників продовження дії тендерних пропозицій.

Учасник має право:

відхилити таку вимогу, не втрачаючи при цьому наданого ним тендерного забезпечення;

погодитися з вимогою та продовжити строк дії наданих ним тендерної пропозиції та тендерного забезпечення.

Учасники, які не продовжують строку дії своїх тендерних забезпечень, вважаються такими, що відхилили вимогу щодо продовження дії своїх тендерних пропозицій.

Якщо інше не передбачено тендерною документацією, учасник має право внести зміни або відкликати свою тендерну пропозицію до закінчення строку її подання без втрати свого тендерного забезпечення. Такі зміни чи заява про відкликання тендерної пропозиції можуть бути враховані у разі, якщо вони отримані замовником до закінчення строку подання тендерних пропозицій.

Забезпечення виконання договору про закупівлю

Під час здійснення закупівлі товарів, робіт, послуг замовник має право вимагати від учасника - переможця процедури закупівлі внесення ним під час

укладення договору про закупівлю забезпечення його виконання згідно з умовами, зазначеними в тендерній документації. Замовник повертає учаснику забезпечення виконання договору про закупівлю відповідно до умов, зазначених у цьому договорі.

Розмір забезпечення виконання договору про закупівлю становить 15 відсотків його кошторисної вартості під час здійснення закупівлі товарів і послуг та відповідно 5 відсотків у разі закупівлі робіт.

Розкриття, оцінка та порівняння тендерних пропозицій

Розкриття тендерних пропозицій відбувається у день закінчення строку їх подання у час та у місці, зазначених у тендерній документації.

До участі у процедурі розкриття тендерних пропозицій замовником повинні бути допущені всі учасники, що подали тендерні пропозиції, або їх уповноважені представники, а також представники державних органів державної влади (у тому числі депутати всіх рівнів). Відсутність учасника або його уповноваженого представника на процедурі розкриття тендерних пропозицій не є підставою для нерозкриття, нерозгляду або відхилення його тендерної пропозиції протягом одного робочого дня після дня отримання від учасника відповідного запиту.

Під час розкриття тендерних пропозицій перевіряється наявність всіх необхідних документів, передбачених тендерною або кваліфікаційною документацією, правильність їх оформлення, а також мають бути оголошені замовником присутнім представникам учасника найменування та адреса кожного учасника, ціна кожної тендерної пропозиції. Під час розкриття тендерних пропозицій складається протокол згідно з установленою уповноваженим органом формою, копія якого надається всім учасникам на їх запит. Ці відомості зазначаються у звіті про результати здійснення процедури закупівлі. Протокол розкриття тендерних пропозицій оприлюднюється

замовником в інформаційних системах в мережі Інтернет протягом п'яти робочих днів з дати розкриття тендерних пропозицій.

Замовник має право звернутися до учасників за роз'ясненнями змісту їх тендерних пропозицій з метою полегшення їх розгляду, оцінки та порівняння.

Замовник та учасники не повинні ініціювати будь-які переговори з питань внесення змін до змісту поданої тендерної пропозиції, включаючи зміну її ціни та коригування, з урахуванням частини шостої цієї статті.

Замовник має право на виправлення арифметичних помилок, виявлених у поданій тендерній пропозиції, під час процедури оцінки за умови отримання письмової згоди учасника, який подав цю тендерну пропозицію, на таке виправлення.

До оцінки замовник допускає тендерні пропозиції, які не були відхилені згідно з встановленим порядком.

Замовник визначає переможця торгів із числа учасників, тендерні пропозиції яких не було відхилено, на основі критеріїв і методики оцінки, зазначених у тендерній документації.

Критеріями оцінки можуть бути:

1) у разі закупівлі товарів, робіт і послуг, для яких існує постійно діючий ринок, які виробляються, виконуються чи надаються не за окремо розробленими специфікаціями або технічними проектами, - ціна;

2) у разі закупівлі, яка має складний або спеціалізований характер (у тому числі консультаційних послуг, наукових досліджень, експериментів або розробок, дослідно-конструкторських робіт), - найнижча ціна разом з іншими критеріями оцінки, зокрема такими, як:

досвід роботи та кваліфікація учасника щодо предмета закупівлі;

післяпродажне обслуговування;

експлуатаційні витрати;

передача технологій та підготовка управлінських, наукових і виробничих кадрів, включаючи використання місцевих ресурсів, у тому числі засобів

виробництва, робочої сили і матеріалів, для виготовлення товарів, виконання робіт, надання послуг, що пропонуються учасником.

У разі, коли замовником не передбачалася можливість подання тендерних пропозицій на частини предмета закупівлі (лоти), замовник може визначити лише одного переможця процедури закупівлі.

У разі якщо для визначення найкращої тендерної пропозиції використовуються критерії інші, ніж ціна, у тендерній документації має бути визначений (якщо це можливо) їх вартісний еквівалент або питома вага цих критеріїв у загальній оцінці тендерних пропозицій. Питома вага цінового критерію не може бути нижчою 70 відсотків.

Замовник має право запросити від будь-якого учасника процедури закупівлі повторне підтвердження відповідності його кваліфікаційним чи звернутися за підтвердженням такої інформації до державних органів або відповідних експертних підприємств, установ, організацій, а також ціни його тендерної пропозиції. У разі відмови учасника надати таке підтвердження чи одержання достовірної інформації щодо його невідповідності кваліфікаційним вимогам або факту надання у тендерній пропозиції будь-якої недостовірної інформації замовник має відхилити тендерну пропозицію цього учасника і визначити переможця торгів серед тих учасників, які залишилися.

Для оцінки тендерних пропозицій можуть залучатися відповідні експертні організації чи окремі експерти на договірних засадах між замовником та ними відповідно до положень цивільного законодавства, рекомендації яких можуть бути використані під час визначення переможця процедури закупівлі. Взаємовідносини та порядок розрахунків між сторонами договору та учасниками визначаються в тендерній документації.

Конфіденційність

Інформація щодо розгляду та оцінки тендерних пропозицій не надається до укладення договору про закупівлю особам, які офіційно не брали участь у

процедурі закупівлі, за винятком випадків, коли така інформація надається виключно уповноваженому органу, Тендерній палаті України, суду або для розгляду скарги.

Відхилення тендерних пропозицій

Замовник відхиляє тендерну пропозицію у разі, якщо:

учасник не відповідає кваліфікаційним вимогам;

тендерна пропозиція не відповідає умовам тендерної документації;

учасник, який подав тендерну пропозицію, не погоджується з виправленням виявленої замовником арифметичної помилки;

учасник своїми діями призвів до виникнення порушення встановленого порядку проведення торгів;

учасник не надав тендерного забезпечення, якщо його надання було передбачено в тендерній документації;

учасник не оплатив тендерну документацію, якщо така плата була встановлена.

Акцепт тендерної пропозиції

Замовник акцептує тендерну пропозицію, що визнана найкращою за результатами оцінки.

Протягом п'яти календарних днів з дня акцепту замовник надсилає переможцю торгів повідомлення про акцепт тендерної пропозиції, строк дії якої не закінчений, а також надсилає всім учасникам процедур відкритих торгів, двоступеневих торгів і торгів з обмеженою участю письмове повідомлення про результати торгів (у тому числі через інформаційні системи в мережі Інтернет) із зазначенням назви та місцезнаходження учасника-переможця, тендерна пропозиція якого визнана найкращою за результатами оцінки.

З учасником, тендерну пропозицію якого було акцептовано, замовник укладає договір про закупівлю відповідно до вимог тендерної документації у строк не раніше ніж через п'ять робочих днів з дня відправлення письмового повідомлення всім учасникам процедур відкритих торгів, двоступеневих торгів і торгів з обмеженою участю про їх результати, але не пізніше ніж через 21 робочий день з дня акцепту. Всі витрати, пов'язані з укладанням договору, можуть покладатися на учасника - переможця процедури закупівлі, на умовах, визначених у тендерній документації, та відповідно до положень Цивільного кодексу України. Будь-які витрати, понесені учасником - переможцем процедури закупівлі у зв'язку з участю в тендері та укладенням договору, в тому числі пов'язані з його нотаріальним посвідченням на вимогу замовника, не вважаються збитками і не підлягають відшкодуванню учаснику.

У разі відмови учасника, тендерну пропозицію якого було акцептовано, підписати договір про закупівлю відповідно до вимог тендерної документації замовник повторно визначає найкращу тендерну пропозицію з тих, строк дії яких ще не минув, за винятком випадків, коли всі тендерні пропозиції було відхилено.

Інформування учасників про результати проведення торгів

Оголошення про результати проведення торгів оприлюднюється і публікується в інформаційних системах в мережі Інтернет та у "Віснику державних закупівель" або в інформаційному бюлетені, який видає Тендерна палата України, протягом 10 календарних днів після укладення договору про закупівлю або після прийняття рішення про відміну торгів або визнання їх такими, що не відбулися.

В оголошенні про результати торгів обов'язково зазначаються: найменування та юридична адреса замовника торгів; вид, кількість та місце поставки товарів або вид і місце проведення робіт або надання послуг; дата

опублікування оголошення про заплановану закупівлю (оголошення про попередню кваліфікацію) у "Віснику державних закупівель" або в інформаційному бюлетені, який видає Тендерна палата України; адреси обраних інформаційних систем у мережі Інтернет, в яких розміщено інформацію, передбачену цим Законом, та коди розміщення інформації, присвоєні інформаційними системами у мережі Інтернет; дата акцепту тендерної пропозиції, що визнана найкращою; дата укладення договору про закупівлю; дата та причини відміни торгів чи рішення про визнання їх такими, що не відбулися; вартість договору про закупівлю; повна назва переможця торгів.

Основні вимоги до договору про закупівлю

Договір про закупівлю набирає чинності з дня його підписання замовником та учасником, визначеним переможцем процедури закупівлі.

Договір про закупівлю укладається тільки в письмовій формі та відповідно до положень Цивільного кодексу України. Всі витрати, пов'язані з укладанням договору (у тому числі витрати, пов'язані з його нотаріальним посвідченням), можуть покладатися на учасника - переможця процедури закупівлі виключно на умовах, визначених у тендерній документації, та відповідно до положень Цивільного кодексу України. Нотаріальне посвідчення договору не є обов'язковим, але на вимогу замовника договір про закупівлю підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Замовник укладає договори про закупівлю після затвердження відповідного бюджету. Істотною умовою договору про закупівлю є можливість зменшення обсягів закупівлі залежно від реального фінансування видатків.

Умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від умов тендерної (цінової) пропозиції учасника - переможця процедури закупівлі, крім випадків зменшення ціни тендерної пропозиції при проведенні торгів із

зменшенням ціни (редукціону), та не повинні змінюватися після підписання договору про закупівлю, крім випадків, передбачених цим Законом.

Укладений договір вважається недійсним, якщо:

замовник не дотримався вимог порядку акцепту тендерних пропозицій;

договір було укладено в період зупинення процедури закупівлі в разі подання скарги замовнику або уповноваженому органу;

договір було укладено всупереч вимогам тендерної документації та визначеним у ній основним умовам, які повинні були бути обов'язково включені до договору про закупівлю.

Укладений договір може визнаватися недійсним виключно за рішенням суду.

Дія цієї частини не поширюється на застосування процедур запиту цінових пропозицій (котирувань) та закупівлі в одного постачальника.

Копія укладеного договору про закупівлю подається уповноваженому органу на його вимогу та генеральному замовнику у разі, коли закупівлі здійснювалися на засадах міжвідомчої координації.

У разі відмови учасника - переможця процедури закупівлі від виконання договору замовник має право в односторонньому порядку розірвати договір і провести нову процедуру закупівлі.

Будь-який учасник або інша особа (скаржник), який вважає, що замовником було порушено процедури закупівлі має право на оскарження дій замовника.

Об'єктом оскарження не може бути:

вибір процедури здійснення закупівлі;

застосування замовником дій стосовно застосування порядку та норм захисту вітчизняного ринку;

встановлення вимоги щодо нотаріального посвідчення договору;

будь-які витрати, понесені учасником у процесі здійснення процедури закупівлі та укладення договору про закупівлю.

Порядок подання та розгляду скарг з приводу порушень при проведенні замовником процедур закупівель

До укладення договору про закупівлю скарга з приводу порушень замовником процедури закупівлі або прийнятих рішень, дій чи бездіяльності подається скаржником замовнику або уповноваженому органу та комісії по розгляду скарг при Тендерній палаті України. У разі, якщо скарга подається не замовнику, скаржник направляє перший примірник скарги уповноваженому органу, а другий примірник скарги направляє комісії по розгляду скарг при Тендерній палаті України для підготовки нею відповідного висновку. Для підготовки та надання такого висновку комісія по розгляду скарг при Тендерній палаті України має право протягом трьох робочих днів запитувати і отримувати завірені належним чином копії документів від скаржника та замовника, за винятком тих, які містять охоронювану законом таємницю.

Замовник або уповноважений орган можуть не розглядати скаргу, якщо вона була подана пізніше ніж протягом 15 календарних днів з дня настання підстави для її подання. Якщо уповноваженим органом прийнято рішення про повернення скарги без розгляду, він повідомляє про таке рішення комісію по розгляду скарг при Тендерній палаті України протягом трьох робочих днів.

Днем настання підстави для подання скарги вважається день допущення замовником порушення процедури закупівлі.

Надходження скарги замовнику зупиняє процедуру закупівлі на строк, що не може перевищувати 15 робочих днів. Уповноважений орган зупиняє процедуру закупівлі на строк, що не може перевищувати 20 робочих днів, про що повідомляє комісію по розгляду скарг при Тендерній палаті України протягом трьох робочих днів.

Якщо скаргу не врегульовано шляхом переговорів на підставі взаємної згоди, замовник у строк, зазначений у частині третій цієї статті, приймає обґрунтоване рішення, в якому необхідно зазначити:

у разі якщо скаргу не задоволено, - причини такого рішення;

у разі якщо скаргу задоволено повністю або частково, - рішення щодо відміни процедури закупівлі, рішення замовника або обов'язок щодо вчинення замовником певних дій, а також причини такого рішення.

За результатами розгляду скарги комісією по розгляду скарг при Тендерній палаті України протягом 15 робочих днів приймається висновок, в якому зазначаються порушення, допущені замовником при проведенні процедури закупівлі (в разі їх допущення) та рекомендації про відміну процедури закупівлі або рішення замовника, рекомендації щодо вчинення певних дій або рекомендації щодо незадоволення вимог скаржника. Висновок протягом двох робочих днів з дня його затвердження направляється уповноваженому органу.

Уповноважений орган розглядає висновок комісії по розгляду скарг при Тендерній палаті України та приймає відповідне рішення про задоволення або незадоволення скарги і відповідно відмінює торги, зобов'язує замовника вчинити певні дії або приймає рішення про незадоволення вимог скаржника.

У разі, якщо висновок комісії по розгляду скарг при Тендерній палаті України не надійде до уповноваженого органу протягом 16 робочих днів з дня надходження скарги до уповноваженого органу, уповноважений орган приймає відповідне рішення без урахування висновку комісії по розгляду скарг при Тендерній палаті України.

Якщо скаргу розглядає замовник, рішення щодо розгляду скарги надсилається уповноваженому органу та комісії по розгляду скарг при Тендерній палаті України протягом трьох робочих днів з дня його прийняття.

Примірник рішення замовника або уповноваженого органу щодо розгляду скарги надсилається скаржнику протягом трьох робочих днів з дня його прийняття.

3.4. Організація контролю за дотримання законодавства щодо здійснення державних закупівель та виконання договірних зобов'язань.

Метою здійснення контролю державних закупівель є встановлення відповідності проведених закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти чинному законодавству.

Основними завданнями контролю і перевірка додержання вимог актів законодавства, виявлення порушень та усунення недоліків у сфері закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти.

Замовники торгів та їх учасники несуть адміністративну чи кримінальну відповідальність відповідно до законів України.

Можливо виділити три основних різновидності контролю:

1. Бюджетний, при якому перевіряються всі центральні органи виконавчої влади з питань виконання вимог бюджетного законодавства на всіх стадіях виконання бюджету, в тому числі з питань відповідності проведених закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти чинному законодавству;

2. Тематичний (плановий контроль) при якому здійснюється перевірки організації роботи з дотримання законодавства щодо здійснення державних закупівель;

3. Скарговий (поточний), який відбувається за повідомленням преси, учасників процедур закупівель.

В процесі проведення ревізій, перевірок застосовуються наступні критерії оцінки дій учасників процедур закупівель: відповідність чинному законодавству щодо здійснення закупівель; доцільність; ефективність; дотримання принципів державних закупівель.

Державними органами, до компетенції яких належить проведення перевірок (ревізій) щодо дотримання розпорядниками державних коштів вимог законодавства у сфері державних закупівель, є: уповноважений орган (Міністерство економіки); органи Державної контрольно-ревізійної служби

України; Рахункова палата; відімчи контрольно-ревізійні органи; відповідні органи Генеральної прокуратури, СБУ.

Порядок проведення перевірок (ревізій) щодо дотримання розпорядниками державних коштів вимог законодавства у сфері державних закупівель та взаємодії з правоохоронними органами визначається уповноваженим органом.

При проведенні ревізій, перевірок контролюючі органи керуються вимогами Закону України „Про боротьбу з корупцією”, „Про оперативно розшукову діяльність”, „Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, кодексом про адміністративні порушення тощо.

Перевірки (ревізії) щодо дотримання розпорядниками державних коштів вимог законодавства у сфері державних закупівель проводяться по всіх стадіях державних закупівель.

Результати перевірки (ревізії) відображуються у відповідному документі контролюючого органу, що її здійснив.

Перевірки (ревізії) можуть здійснюватися шляхом запиту та отримання від розпорядника державних коштів необхідних документів (оригіналів або належним чином завірених копій) щодо закупівель товарів, робіт і послуг та їх розгляду й аналізу або шляхом виїзних перевірок (ревізій), які проводяться безпосередньо за місцезнаходженням розпорядника державних коштів.

Результати перевірки (ревізії) можуть бути оскаржені в судовому порядку.

У разі виявлення контролюючими органами при проведенні перевірки (ревізії) ознак злочину матеріали перевірки (ревізії) передаються до правоохоронних органів.

За порушення вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, розробленими на його виконання, посадові особи замовників та учасників торгів несуть адміністративну відповідальність відповідно до законів України.

Спеціалісти, юристи, економісти, консультанти та інші фізичні чи юридичні особи, залучені до роботи тендерних комітетів на договірних засадах відповідно до законодавства, та нотаріуси, які посвідчують договори про закупівлю (в разі нотаріального посвідчення договорів про закупівлю на вимогу замовника), не несуть відповідальності за будь-які рішення, дії або бездіяльність тендерного комітету та службових осіб замовника, учасника чи інших осіб і за виконання (невиконання) договорів про закупівлю, укладених на підставі рішення тендерного комітету замовника, та за наслідки, спричинені такими рішеннями, діями або бездіяльністю.

При проведенні перевірок щодо додержання законодавства при здійсненні державних закупівель контролюються наступні питання:

1. Відповідність використання коштів, спрямованих на закупівлю товарів, робіт та послуг, їх кошторисним призначенням.

2. Організаційні питання щодо здійснення процедур закупівлі: відповідність нормативно-правових актів замовника чинному законодавству; наявність наказу про утворення тендерного комітету; наявність тендерної документації;

3. Зміст тендерної документації: інструкція учасникам процедур закупівлі; кваліфікаційні вимоги до виконавців; специфікація предмета закупівлі; основні умови проекту договору про закупівлю.

4. Здійснення процедур закупівлі відповідно до чинного законодавства

- підстави вибору процедури закупівлі;

- наявність оголошення в бюлетені „Вісник державних закупівель” чи запрошення до участі у процедурі закупівлі відповідно до умов чинного законодавства;

- обґрунтування встановлення та додержання термінів подання тендерних пропозицій і доповнень до них;

- відомості про реєстрацію тендерних пропозицій та протокол їх розкриття;

- документальне підтвердження кваліфікації виконавців;
- оцінка тендерних пропозицій відповідно до визначених критеріїв та методики їх оцінки;
- наявність (відсутність) доповнень та уточнень у тендерних пропозиціях під час їх оцінки;
- відповідність укладеного договору його проекту, наданого разом з тендерної документацією;
- відповідність цінових умов укладеного договору кон'юнктурі цін, діючих на відповідних ринках товарів, робіт і послуг, що є предметом закупівлі – у разі застосування процедури закупівлі в одного виконавця;
- наявність оголошення про результати процедури закупівлі в бюлетені „Вісник державних закупівель” або повідомлення про нього всім учасникам процедур закупівлі;
- наявність звітів про процедури закупівлі і термін зберігання в архіві;

5. Виконання договору про закупівлю:

- контроль за здійсненою поставкою відповідно до умов договору про закупівлю (термін, кількість, якість);
- оплата договірних зобов'язань відповідно до умов укладеного договору про закупівлю.

Під час проведення перевірок у обов'язковому порядку перевіряється наявність наступних матеріалів та документів:

Наказ про створення тендерного комітету;

Звіт про результати проведення процедур закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти з відповідними додатками;

Протоколи засідань тендерного комітету;

Тендерна документація та документація щодо процедури попередньої кваліфікації;

Інформаційні матеріали замовника та виконавця (оголошення, запрошення, запити, роз'яснення, повідомлення тощо);

Документи надані виконавцями на запит замовника;

Листи Мінекономіки щодо погодження окремих процедур закупівлі (інші ніж відкрити торги) у випадках передбачених законодавством;

Банківські та фінансові документи у разі надання тендерного забезпечення та забезпечення виконання договору;

Тендерні пропозиції, відомості що зафіксовані в протоколі розкриття тендерних пропозицій;

Укладені договори про закупівлю;

Державна статистична звітність;

Розрахунок вартості тендерної документації, якщо замовником вимагалася плата за її надання.

Одним із дійових елементів контролю за здійсненням закупівлі є звіти про результати проведення торгів.

Відповідно до вимог чинного законодавства у сфері державних закупівель замовник зобов'язан вести мінімальну реєстрацію всіх етапів процесу закупівлі і складати звітні документи, які зберігатимуться впродовж трьох років. Звітні документи при необхідності, подаються на вимогу уповноваженого органу.

Звітність щодо здійснення державних закупівель можливо розділити на три блока:

Звітність роботи тендерного комітету (протоколи рішень тендерного комітету);

Звіт про результати здійснення процедур закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти;

Державна статистична звітність (Звіт про проведення торгів (тендерів) на п закупівлю товарів, робіт, послуг за державні кошти).

У звіті про результати здійснення процедури закупівлі за встановленою формою обов'язково зазначаються:

стислий опис предмета закупівлі;

найменування та адреси учасників, що подали тендерні пропозиції, кваліфікаційні пропозиції, найменування та адреса учасника, з яким укладено договір про закупівлю, а також ціна цього договору;

ціна і стислий опис інших основних умов кожної тендерної пропозиції та договору про закупівлю, а також додаткові умови, запропоновані учасниками;

стислий виклад критеріїв порівняння та оцінки тендерних пропозицій і визначення переможця процедури закупівлі;

у разі відхилення окремих або всіх тендерних пропозицій обґрунтування підстав відхилення;

дата опублікування оголошення про заплановану закупівлю та оголошення про результат здійсненої закупівлі у "Віснику державних закупівель" або в інформаційному бюлетені, що видає Тендерна палата України, чи дата відправлення запрошення до участі в процедурах торгів з обмеженою участю, запиту цінкових пропозицій (котирувань), закупівлі в одного постачальника та дата повідомлення учасникам про результат проведеної процедури;

виклад причин і обставин, якими керувався замовник торгів під час обрання іншої процедури закупівлі, ніж процедура відкритих торгів, з обґрунтуванням її вибору;

стислий виклад будь-яких запитів щодо роз'яснення кваліфікаційної або тендерної документації, відповідей на них, а також будь-яких змін цієї документації;

у разі відхилення тендерної пропозиції відповідно до положень цього Закону - виклад підстав для відхилення;

відомості про кваліфікацію учасників, що подали тендерні пропозиції; заявки на участь у попередній кваліфікації учасників або запис про відсутність таких заявок; підстави застосування попередньої кваліфікації учасників; подані оскарження, позови та результати їх розгляду; зупинення процедури закупівлі; склад тендерного комітету;

дата акцепту тендерної пропозиції.

2. Звіт про результати процедури закупівлі (крім інформації, що містить державну таємницю) протягом 10 календарних днів з дати його затвердження оприлюднюється замовником в інформаційній системі у мережі Інтернет.

3.5. Договірна, претензійна та позовна робота в Збройних Силах України.

Сутність та порядок укладання договору

Господарські взаємовідносини військ з державними, кооперативними та суспільними закладами, підприємствами і організаціями щодо постачання матеріальних цінностей та надання послуг оформлюються договорами.

Господарський договір - це майнова угода господарюючого суб'єкта з контрагентом, яка встановлює зобов'язання сторін у сфері господарської діяльності при виробництві і реалізації продукції, виконанні робіт, наданні послуг.

Залежно від юридичної підстави укладання господарського договору розрізняються три їх різновиди, які:

- визначені і регулюються як державні контракти. Це договори поставки продукції, виконання робіт, надання послуг тим споживачам, потреби яких фінансуються за рахунок держави і замовниками у яких виступають центральні державні органи (міністерства, відомства). Держконтракти поєднують у собі юридичні властивості держзамовлень і, власне, господарських договорів. Особливою їх ознакою є те, що держава гарантує оплату продуктів, робіт послуг за державними контрактами;

- укладаються на підставі державних замовлень і зміст яких повинен відповідати цим замовленням. Їх особливістю є те, що держава може надавати економічні пільги виконавцям цих договорів. Як виконавці державного контракту, так і виконавці державного замовлення забезпечують себе

матеріально-технічними ресурсами самостійно шляхом укладання прямих договорів з підприємствами-постачальниками, державними постачальницько-збутовими та іншими посередницькими організаціями. Виняток становлять окремі види ресурсів, виробництво і споживання яких контролюється і централізовано розподіляється державою;

- укладаються на поставку продукції, виконання робіт, надання послуг на підставі господарських намірів сторін, юридично виражених істотними умовами договорів.

Договори на поставки матеріальних цінностей та на надання послуг можуть бути заключені при наявності коштів на їх оплату з обов'язковим дотриманням затверджених встановленим порядком цін, а при відсутності таких - по цінам, які встановлені погодженням сторін на підставі попередньої калькуляції, яка складається постачальником і перевіряється замовником.

Постачальниками у цих договорах виступають, як правило, комунально-побутові підприємства, підприємства місцевої промисловості та деякі інші.

Так, у військах можуть укладатися договори з місцевими банно-пральними підприємствами на миття особового складу та прання білизни, а підприємствами комунального господарства на постачання електроенергії, газу, тепло енергії, води; з будівельними і ремонтними організаціями на виконання будівельних і ремонтних робіт; з закладами пожежної охорони на ремонт і перезарядження вогнегасників та інші.

З дозволу продовольчого управління оперативного командування, виду Збройних Сил, яке має бути узгоджене з фінансово-економічним управлінням, військові частини можуть укладати договори і робити розрахунки з місцевими постачальниками на деякі види харчів: м'ясо, рибу, хліб, картоплю, овочі. Крім того, можуть бути укладено договори з цивільними підприємствами і організаціями на заготування овочів, фруктів, технічне обслуговування морозильних установок і інші послуги.

Військові частини укладають договори на постачання тільки тих видів матеріалів, майна, які не відпускаються у порядку централізованого забезпечення, або заготівля яких в окремих випадках доручається військовим частинам. Такі договори можуть укладатися тільки із державними і кооперативними організаціями та колгоспами. Заготівля через посередників та у приватних осіб заборонено.

Між військовими частинами договори, як правило, не укладаються. Взаємне виконання поставок, яке впливає з господарських відносин між ними, повинно регулюватися начальниками відповідних забезпечуючих управлінь.

Проект договору розробляється начальником, відповідною особою до відання якого відноситься предмет договору. Усі договори підписуються відповідним командиром. До підпису договори повинні бути перевірені помічником командира військової частини-начальником фінансово-економічної служби на предмет їх відповідності до чинного законодавства, встановлених цін та забезпеченості їх коштами. Без візи начальника фінансового органу договори командиром частини не підписуються.

Договори, які підписані командиром і пов'язані з витраченням коштів повинні зберігатися у фінансово-економічній службі, а їх копії - у начальників служб, до відання яких відноситься предмет договору.

Розрахунки по договорам, пред'явлення санкцій, претензій та позов здійснюються фінансово-економічною службою, якщо є юрисконсульт – то ця робота проводиться разом з ним.

Кожний договір повинен містити в собі обов'язкові реквізити (дані), без яких він не має юридичної сили.

Основні реквізити договору:

- номер договору, дата і місце його укладення;
- найменування сторін та їх повноваження, прізвище, ім'я та по-батькові осіб, які підписують договір, їх посади та підстави повноважень для підпису договору;

- найменування, кількість та в необхідних випадках асортимент продукції, яка підлягає до поставки, або вид і обсяг робіт, які мають бути виконані;
- якість і комплектність, номери стандартів, технічних умов, або зразки продукції;
- загальний термін дії договору і термін поставки продуктів або виконання робіт;
- ціни на продукцію і загальна сума договору, вимоги до тари та упаковки;
- порядок здійснення розрахунків по договору;
- відповідальність сторін;
- розрахункові та інші документи, які підлягають передачі від постачальника до замовника;
- розрахункові та поштові реквізити сторін, а також вантажні реквізити замовника та постачальника;
- підписи сторін, які скріплюються гербовою печаткою.

Крім вказаних вище реквізитів до договору можуть бути включені і інші, якщо сторони вважають це необхідним. Так, наприклад, у договорі може бути передбачено, що робота виконується з матеріалу замовника і викладено, на яких умовах матеріали передаються постачальнику.

Договори, або окремі їх умови, які суперечать чинному законодавству є не дійсними. Договір вважається не укладеним, якщо у ньому не вказано предмет поставок, термін поставок та ціни на продукцію.

При розробці проекту договору, військові частини повинні враховувати необхідність збереження військової таємності. Наприклад, при укладанні договору з банно-пральним комбінатом на миття особового складу, не можна вказувати кількість осіб, які будуть митися. У даному випадку вказується кількість годин, на яку баня віддається у розпорядження військової частини і вартість користування нею на протязі години.

Договори укладаються, як правило, на рік, або на термін виготовлення і поставки продукції.

Для розподілення витрат між постачальником та замовником по транспортуванню продукції від місця її виготовлення до пункту призначення ціна встановлюється з визначенням оплати, тобто з вказівкою місця, до якого витрати на транспортування покладаються на постачальника і після чого ці витрати зобов'язаний нести замовник. У договорі має бути обумовлено порядок розрахунків між замовником та постачальником. При цьому передбачається така форма розрахунків, яка, по-перше, не суперечить дійсним правилам розрахунків, і, по-друге, забезпечує додержання інтересів усіх сторін у договорі.

Правильне оформлення договору, чітке формулювання усіх його реквізитів є необхідною посилкою точного додержання його умов обома сторонами і полегшує роботу по поданню претензій та позовних заяв до боржника у випадку порушення ним зобов'язань по договору.

Відповідальність сторін у договорі

За порушення умов договору законодавством передбачається майнова відповідальність сторін.

Відповідальність у господарському праві - це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання господарських правопорушень.

Господарське правопорушення - це протиправна дія або бездіяльність суб'єкта господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не співпадає з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, порушує суб'єктивні права іншого учасника відносин. Господарські правопорушення можна класифікувати за видами і систематизувати в окремі групи за певними критеріями.

Так, залежно від юридичної підстави (тобто, які юридичні норми порушені) розрізняються договірні та позадоговірні правопорушення, в свою чергу договірні правопорушення поділяються на порушення:

- на стадії виникнення договорів, порушення строків укладання договорів, укладання договорів, що суперечать вимогам закону, або укладання договорів з метою, яка суперечить інтересам держави;

- строків виконання договірних та інших господарських зобов'язань: щодо поставки продуктів, та товарів, перевезення вантажів, виконання робіт та ін. Прострочення виконання зобов'язання загалом тягне за собою оплату боржником зазначеної законом чи договором неустойки, штрафу, пені;

- господарських зобов'язань щодо якості поставленої продукції, виконання робіт, наданих послуг;

- державної дисципліни цін, пов'язані з виконанням договорів. У разі порушення підприємством ціни надлишково одержана сума підлягає вилученню в доход відповідного бюджету;

- у сфері кредитних та розрахункових відносин, пов'язані з виконанням господарських договорів;

- господарських зобов'язань щодо перевезень вантажів: зобов'язань з планів перевезень; простої транспортних засобів під навантаженням і розвантаженням понад встановлені терміни, втрата, нестача, пошкодження вантажу тощо. Предметом господарсько-правової відповідальності є також позадоговірні правопорушення;

- заподіяння суб'єктом господарювання шкоди підприємствам, установам тощо.

Функції господарсько-правової відповідальності визначаються як сукупність дій щодо застосування до правопорушника в сфері господарювання передбачених законом чи договором санкцій. Узагальнено виділяють п'ять основних функцій:

1. Стимулююча функція. Господарсько-правової відповідальності, яка

полягає в застосуванні до правопорушника економічних санкцій, передбачає спонукання його і до припинення правопорушення і до реального виконання договору.

2. Штрафна функція. Загалом штрафна функція покладена на такі види господарсько-правових санкцій, як неустойка, штраф, пеня.

3. Функція попередження правопорушень. Суть цієї функції полягає в тому, що завдяки застосуванню відповідальності не тільки усувається факт господарського правопорушення, а й застосовуються правові заходи, спрямовані на усунення його причин та умов.

4. Компенсаційна функція. Сутність її полягає у відновленні порушеного правопорушенням майнового стану потерпілого шляхом застосування на його користь компенсаційних майнових санкцій, стягнених з порушника.

5. Інформаційна функція. Факт пред'явлення претензії, позову, стягнення збитків чи неустойки - це юридична інформація про неблагополучний стан, наявні недоліки у господарській діяльності суб'єкту.

Види господарсько-правової відповідальності розрізняються залежно від видів господарських правопорушень і санкцій, встановлених за ці правопорушення. За цим критерієм в теорії права розрізняються:

- відшкодування збитків;
- штрафні санкції;
- оперативно-господарські санкції.

Відшкодування збитків застосовується як майнова санкція, виходячи з аналізу відповідних статей Цивільного кодексу та інших законодавчих актів:

- у відносинах купівлі-продажу між господарюючими суб'єктами. Якщо продавець продав товар, але в порушення договору не передає його покупцеві, останній вправі вимагати передачі проданої речі і відшкодування збитків, викликаних простроченням виконання, або відмовитися від договору і вимагати відшкодування збитків;

- у відносинах поставки постачальник відшкодовує покупцеві збитки,

завдані поставкою продукції неналежної, якості або некомплектної;

- згідно з договором підряду на капітальне будівництво відповідальна за невиконання або неналежне виконання обов'язків сторона сплачує встановлену неустойку, а також відшкодовує збитки у сумі, не покритій неустойкою;

- у перевезеннях вантажів вантажовідправник і вантажоодержувач зобов'язані відшкодувати перевізникові збитки, завдані з їх вини внаслідок перевантаження транспортних засобів, пошкодження рухомого складу при навантаженні або розвантаженні, неправильних завантаженнях, кріпленні вантажу та інше.

Розмір штрафу як економічної санкції регулюється законодавством трьома способами:

- штраф у твердій сумі, прикладом цього є штрафи, які сплачують перевізник і відправник за невиконання плану вантажних перевезень. Їх розміри визначають транспортні статути і кодекси окремо стосовно кожного виду транспорту;

- у процентному відношенні до суми всього зобов'язання або невиконаної частини зобов'язання. Наприклад, якщо поставлена продукція не відповідає за якістю стандартам чи умовам договору, постачальник сплачує покупцеві штраф у розмірі 20% вартості продукції неналежної якості;

- у кратному розмірі до вартості того предмету, якій захищається штрафом. Наприклад, за пошкодження вагонів або контейнерів відправником чи одержувачем вантажу під час навантаження або розвантаження вантажів їх засобами ці суб'єкти сплачують залізниці штраф у розмірі п'ятикратної вартості пошкодженого майна.

Неустойка являє собою різновид штрафної економічної санкції, розмір якої визначається законом або договором у процентному відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання. Неустойка застосовується, як правило, в разі прострочення виконання майнових зобов'язань (поставка, купівля-продаж тощо). Розмір неустойки за прострочення виконання зобов'язань загалом не

залежить від терміну прострочення виконання. Наприклад, за прострочення або недопоставку продукції постачальник сплачує покупцеві неустойку у розмірі, встановленої законодавством, вартості непоставленої у строк продукції по кожній окремій позиції номенклатури. Зазначена неустойка є штрафною, оскільки сторона, яка порушила в даному випадку умови договору поставки, відшкодовує іншій стороні заподіяні внаслідок цього збитки без зарахування сум неустойок. Разом з тим, законом передбачаються так звані залікові неустойки які мають місце у тому випадку, коли правопорушник відшкодовує іншій стороні збитки у частині, не покритій неустойкою.

Пеня застосовується в основному в разі прострочення виконання грошових зобов'язань суб'єктами господарської діяльності. Вона встановлюється у процентному відношенні до простроченої суми, причому за кожний день прострочення, доки зобов'язання не буде виконане.

Оперативно-господарські санкції за своєю спрямованістю поділяються на два види. До першого належать санкції, спрямовані на одностороннє припинення правовідносин в інтересах сторони, чиї права порушені. Такі санкції можуть виражатися у вигляді односторонньої повної чи часткової відмови від виконання договору, а також у відмові від прийняття виконання та від зустрічного виконання. Другий вид оперативних санкцій становлять ті, що спрямовані на зміну правовідносин (переведення несправного платника на акредитивну форму розрахунків чи на попередню оплату продукції).

Порядок пред'явлення претензій

У процесі господарювання між підприємствами, державними та іншими органами виникають, функціонують та припиняються численні господарські відносини. Ринковий механізм, як і будь-яке явище не може розвиватися без зіткнень, конфліктів між суб'єктами господарської діяльності. Ці конфлікти між підприємствами, організаціями, військовими частинами стосовно їх прав і обов'язків у господарських відносинах називаються господарськими

суперечками. Саме ці господарські суперечки є предметом розгляду і вирішення господарського суду. Але чинне законодавство вимагає від підприємств та організацій, щоб вони до подання позову вжили заходів щодо врегулювання господарських суперечок з іншою стороною. Претензії пред'являються винній стороні в наступні строки: по відшкодуванню вартості недостатньої продукції, поставкам продукції неналежної якості, некомплектності - до 1 місяця; по усім іншим підставам - до 2 місяців. Претензія має бути розглянутою у ті ж строки.

Претензія повинна включати в собі:

- найменування сторін та їх адресу;
- дата пред'явлення претензії і її номер;
- підстави щодо пред'явлення претензії;
- вимоги до винної сторони з умов договору;
- сума претензії та її розрахунок;
- платіжні та поштові реквізити пред'явника;
- вимоги про відшкодування збитків, а також виплата пені, штрафів;
- докази з яких витікають вимоги;
- перелік документів, що додаються;
- підпис командира або його заступника і печатка.

Претензія складається в трьох примірниках.

Відповідач, отримавши претензію, зобов'язаний задовольнити обгрунтовані вимоги заявника і у письмовій формі повідомити його про результати розгляду претензії.

У відповіді на претензію повинні бути зазначене:

- найменування відповідача і заявника;
- дата і номер відповіді;
- дата і номер претензії, на яку дається відповідь;
- при повному або частковому задоволенні претензії визнана сума, номер і дата платіжного доручення на перерахування цієї суми;

- при повній або частковій відмові в задоволенні претензії - мотиви відмови з посиланням на відповідні нормативні акти і документи, що обґрунтовують відмову;
- перелік документів, що прикладаються до відповіді на претензію.

Відповідь на претензію підписується начальником організації відповідача або його заступником.

При повній або частковій відмові в задоволенні претензії заявнику повинні бути повернуті документи, що були прикладені до претензії. Відповідь на претензію відправляється їй заявнику замовленим або цінним листом або вручається під розписку. У випадку повної або часткової відмови в задоволенні претензії або неотримання в термін відповіді заявник у праві пред'явити позов в господарський суд або в інший відповідний орган, що займається розглядом майнових суперечок.

Отже, військові частини для розгляду господарських суперечок можуть звернутися в господарський суд тільки після пред'явлення претензії безпосередньо до постачальника (підрядчика) і одержання від нього повної або часткової відмови задовольнити претензію або неотримання у встановлений термін відповіді на претензійну заяву.

Пред'явлення позовів

Суперечки, що виникають з договорів і інших майнових правовідносин із державними, кооперативними, громадськими організаціями (крім колгоспів і міжколгоспних організацій) вирішуються господарськими судами. У цих органах розглядаються розбіжності при укладанні договорів (переддоговірні суперечки).

Суперечки між військовими частинами й організаціями Міністерства оборони вирішуються вищестоячими стосовно боржників органами.

Суперечки з колгоспами, міжколгоспними організаціями і приватними особами незалежно від суми позову розглядаються господарськими судами.

Позови в органи, що дозволяють майнові суперечки, подаються протягом встановлених законом термінів позовної давнини. Для звертання в ці органи юрисконсульт разом з помічником командира військової частини-начальником фінансово-економічної служби військової частини складає позовну заяву.

Позовна заява повинна містити:

- найменування суду, у який подається заява;
- найменування сторін і вищестоячих органів, яким підпорядковані сторони;
- указівка ціни позову або суми договору по суперечках, що виникає при укладанні договорів;
- виклад обставин, що є підставою позову, посилення на відповідні нормативні акти й обґрунтований розрахунок позовних вимог;
- мотиви, по котрим позивач відхиляє докази відповідача, викладені у відповіді на претензію та інших документах, отриманих від відповідача;
- вимога позивача до відповідача;
- перелік документів, що прикладаються до заяви.

До позовної заяви додаються:

- документи, що підтверджують позовні вимоги;
- докази про прийняття позивачем мір до врегулювання виниклої суперечки безпосередньо з відповідачем до звертання в суд (копії претензійних матеріалів, поштова квитанція про їхнє відправлення відповідачу й ін.);
- копія договору, (або витяг з нього), порушенням якого викликане пред'явлення позову;
- розрахунки і документи, необхідні для обґрунтування позову;
- поштова квитанція або довідка, що засвідчує відправку відповідачу копії позовної заяви;
- копія платіжного доручення або квитанції про сплату державного мита.

У залежності від конкретних обставин і змісту позову до позовної заяви додаються різноманітні документи, необхідні для обґрунтування позову. Так, до позовної заяви про неналежну якість поставленої продукції повинний бути прикладений акт прийому продукції; до позовної заяви про стягнення за недостачі продукції додаються комерційні акти, копії рахунків постачальників і акти приймання продукції.

Документи до позовної заяви додаються в оригіналі або належним чином завірених копії. Якщо для справи має значення лише частина документа рекомендується належним чином завірених витяг з нього. У необхідних випадках за вимогою суду йому повинні бути надані справжні документи.

Позовна заява складається в трьох примірниках, підписується командиром військової частини і висилається замовними листами: перший примірник - в орган, що розбирає суперечку; другий примірник - відповідачу; третій примірник залишається в справах частини.

Позовні заяви, подані в суд, підлягають оплаті державним збором у порядку і розмірах, встановлених законом. Державний збір стягується також із касаційних скарг на рішення судових органів, із заяв про перегляд рішень судових органів і за видачу судовими органами копій паперів і документів.

При подачі позовних заяв у судові органи державний збір, перераховується позивачем у прибуток місцевого бюджету платіжним дорученням. Військові частини витрати по оплаті державного збору відносять на відповідні коди програмної, економічної класифікації витрат та статті кошторису Міністерства оборони або кошти спеціального фонду, за рахунок яких провадилася заготівля матеріальних цінностей, що оспорується, а при неможливості встановити джерело (наприклад по позовах про стягнення з винних осіб відсутніх коштів) - у загальногосподарські витрати на кошторис Міністерства оборони. Сплатена сума державного збору військовою частиною включається в суму позову, запропонованого до відповідача по позовній заяві.

Суд, виносячи рішення по позовній заяві, одночасно визначає, яка зі сторін зобов'язана відшкодувати витрати по сплаті державного збору. Якщо прийнято рішення про задоволення позову, то в резолютивній частині рішення суд вказує суму, що підлягає стягненню з відповідача. При цьому роздільно вказуються суми основної заборгованості, штрафу і державного збору.

Сума, що надійшла за рішенням суду у військову частину від відповідача у відшкодування витрат на оплату державного збору, начальником фінансового органу оприбутковується як відновлена зі списаних на витрати, за рахунок яких збір був сплачений при подачі позовної заяви.

Відповідальність за своєчасне пред'явлення позовів по договорах покладена на командирів, юрисконсультів і начальників фінансових органів.

Розглянувши систему державних закупівель і ведення договірної, претензійної, позовної роботи у збройних силах безпосередньо пов'язано з ефективністю використання оборонних коштів, пошуком внутрішніх джерел фінансування військ, а також фінансуванням соціально – економічних потреб збройних сил в сучасних умовах, що і буде розглянуто в останньому розділі монографії.

РОЗДІЛ 4. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ПЕРЕХОДОМ НА КОТРАКТНИЙ ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ

4.1. Ефективність використання коштів у військах з переходом їх на контрактну основу комплектування.

Сьогодні в умовах ринкової економіки України, на нашу думку, питання підвищення ефективності використання коштів на утримання армії, особливо актуальні, оскільки в державі не вдається забезпечити достатнє її фінансування, а це негативно відображається на її реформуванні. Відомо, що Міністерство оборони України належить до бюджетної сфери, де ВВП в основному споживається, тому до витрачання оборонних коштів ставляться суворі вимоги.

Завдання полягає в тому, щоб, використовуючи кошти, отримати більшу віддачу, спрямовану для підтримання боєздатності збройних сил з переходом їх на професійну основу комплектування. Військове керівництво розуміє, що зекономлені оборонні кошти, виділені з державного бюджету, можуть бути спрямовані на розвиток господарства України та на покращення соціального захисту українського народу. Проте це не означає, що економія коштів, виділених на утримання військ, повинна бути заради економії та негативно впливати на процес реформування і розвиток української армії.

Ефективність використання коштів пов'язана з тим, що тут поєднуються не тільки економічні, але й політичні та військові завдання по зміцненню обороноздатності країни. Обороні кошти мають соціальну суть, оскільки це за будь-яких обставин відображається на розвитку держави та добробуті народу, але безпосередньо ці витрати мають особливості порівняно з витратами держави [130, с.203-206].

Можна зазначити, що ефективне використання оборонних коштів є першочерговим завданням військових і, на наш погляд, потребує системного наукового підходу, дотримання певної і правильної послідовності

обґрунтованості рішень, чіткості і узгодження всіх планів збройних сил з урахуванням специфіки виконаних завдань, які повинні вирішуватися на всіх етапах їх реформування і розвитку, зокрема з поступовим переходом до армії нового зразка.

Підкреслимо, саме в даний відповідальний час, коли не вистачає коштів не тільки на реформування, але й в цілому на утримання військ, необхідно поступово проводити: розширення сфери економічно-господарської діяльності збройних сил і контроль за нею з урахуванням специфіки діяльності військ; скорочення військових формувань і правильне використання військових містечок; вміло проводити модернізацію озброєння та військової техніки; поступовий перехід до 2015 р. до професійної армії з достатнім забезпеченням особового складу; заходи щодо збереження формування оборонного бюджету хоча б на такому рівні, як у 2006 році, за рахунок коштів спеціального фонду.

На наш погляд, ефективність фінансово-господарського забезпечення боєздатності збройних сил в будь-який час, особливо з поступовим переходом їх на контрактну основу комплектування, кількісно може бути відображена показниками, що будуються на основі співставлення досягнутих результатів і витрат.

Виходячи з вищезазначеного, показник ефективності слід розглядати, як відношення досягнутого результату (стан боєздатності) до обсягу коштів, що витрачені на його досягнення, і розраховується за формулою:

$$Ee = \text{Результат (стан боєздатності)} / \text{витрати} = P(B)/B, \text{ де}$$

Ee- ефективність вирішення військових завдань з урахуванням фінансових витрат;

P(B)- досягнутий результат у вирішенні військових завдань і підтримання боєздатності на належному рівні;

B- обсяг витрат, необхідних для вирішення цих завдань.

Розглянемо визначення бойової ефективності на прикладі двох рівних військових частин. Підсумки їх діяльності оцінюються по 100 бальній системі.

За оперативними підрахунками, завдання вони виконали на 90 балів, при цьому на досягнення зазначеного результату витратили перша частина 100,0 тис.грн., а друга – 150,0 тис. грн. Використовуючи ці дані, можна розрахувати показники їх бойової ефективності:

$$1. \text{ } BE=90/100,0=0,0009, \quad 2. \text{ } BE=90/150=0,0006$$

Як бачимо, у другій частині він менший, а це свідчить, що перша частина досягла даного результату при найменших витратах і отримала більший показник, тобто більш оптимально і доцільно проводила заходи по вирішенню завдань бойової підготовки.

Відомо, що одним із основних критеріїв ефективності витрачання оборонних коштів є фінансово-економічний стан армії і оцінка обороноздатності країни, яка характеризується військово-промисловим комплексом (ВПК). А результат його функціонування визначається не тільки кількісними показниками, але й якісними, тобто розглядається, які види зброї і бойової техніки входять до нього, який сукупний бойовий ефект очікується від нього і як він співвідноситься із загальними витратами.

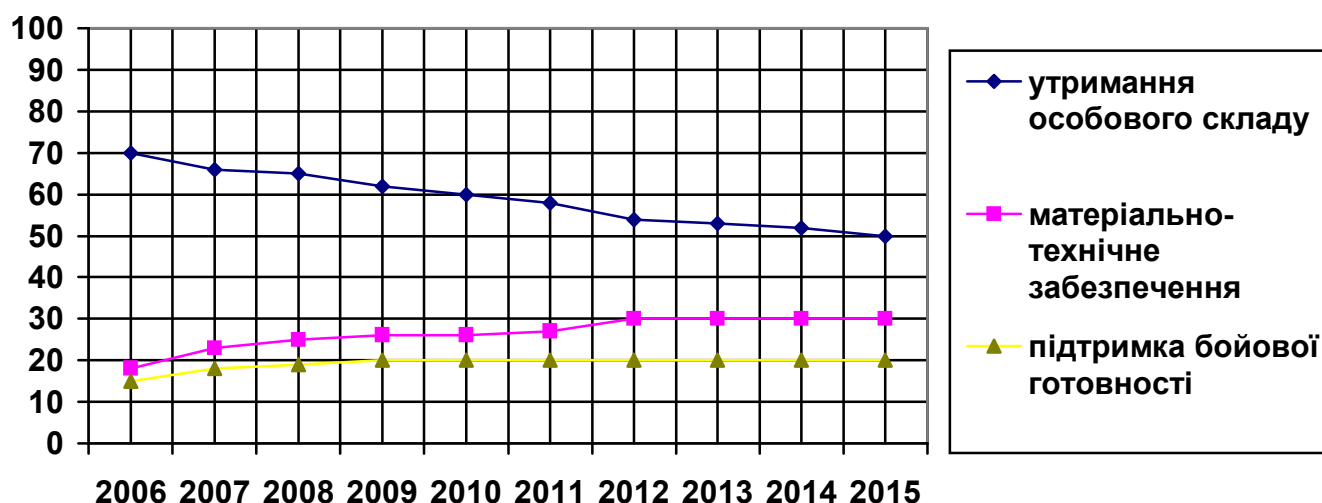
Про високу ефективність ВПК в цілому не може бути й мови, якщо є застаріла зброя та техніка, які не відповідають умовам реформування збройних сил і світовим стандартам.

Вважаємо, що оцінка і показники ефективності оборонних витрат повинні бути узгоджені на всіх рівнях і спрямовані на досягнення кінцевого результату діяльності української армії. Інакше вони не зможуть забезпечувати оптимізацію реалізації механізму фінансового забезпечення військ. Відомо, що одним із основних критеріїв, які характеризують збройні сили держави, є її оборонна могутність і бойовий потенціал.

За роки самостійного розвитку бойовий потенціал української армії поступово знижується, не тільки через недостатнє фінансування, але через недостатньо ефективно витрачання коштів, пов'язане в першу чергу, з нераціональним їх розподілом.

Проведений Генеральним штабом Збройних Сил України аналіз показує, що у середньому оборонні кошти спрямовуються на: бойову підготовку – 10%, матеріально – технічне забезпечення – 10%, утримання особового складу – 80%, а іноді і більше, що безумовно відображається на ефективності витрачання коштів. Дані показники не відповідають вимогам “Концепції моделі Збройних Сил України зразка 2010 року”, а також стандартам країн НАТО. Це пов’язано, передусім, з недостатністю коштів, тому що, в першу чергу, забезпечується особовий склад [48]. Зрозуміло, що нинішній такий розподіл коштів не задовольняє необхідний рівень потреб і призводить до подальшого загострення ситуації, особливо в області технічного переоснащення і бойової готовності армії. Наведені дані яскраво свідчать про критичний стан, у якому сьогодні знаходяться Збройні Сили України, та про недбале ставлення Уряду країни до проблем військ. Розподіл коштів, який є зараз і що пропонується у майбутньому у військах по даних напрямках, можна відобразити на рис. 3.1.

**Відсоток
забезпечення**

Рис. 4.1. Розподіл оборонних коштів у 2006 – 2015 роках

Вищенаведене свідчить про те, що зараз лівова частка усіх військових витрат Державного бюджету йде на утримання збройних сил, а при наявності виділених понад це коштів фінансуються лише інші витрати.

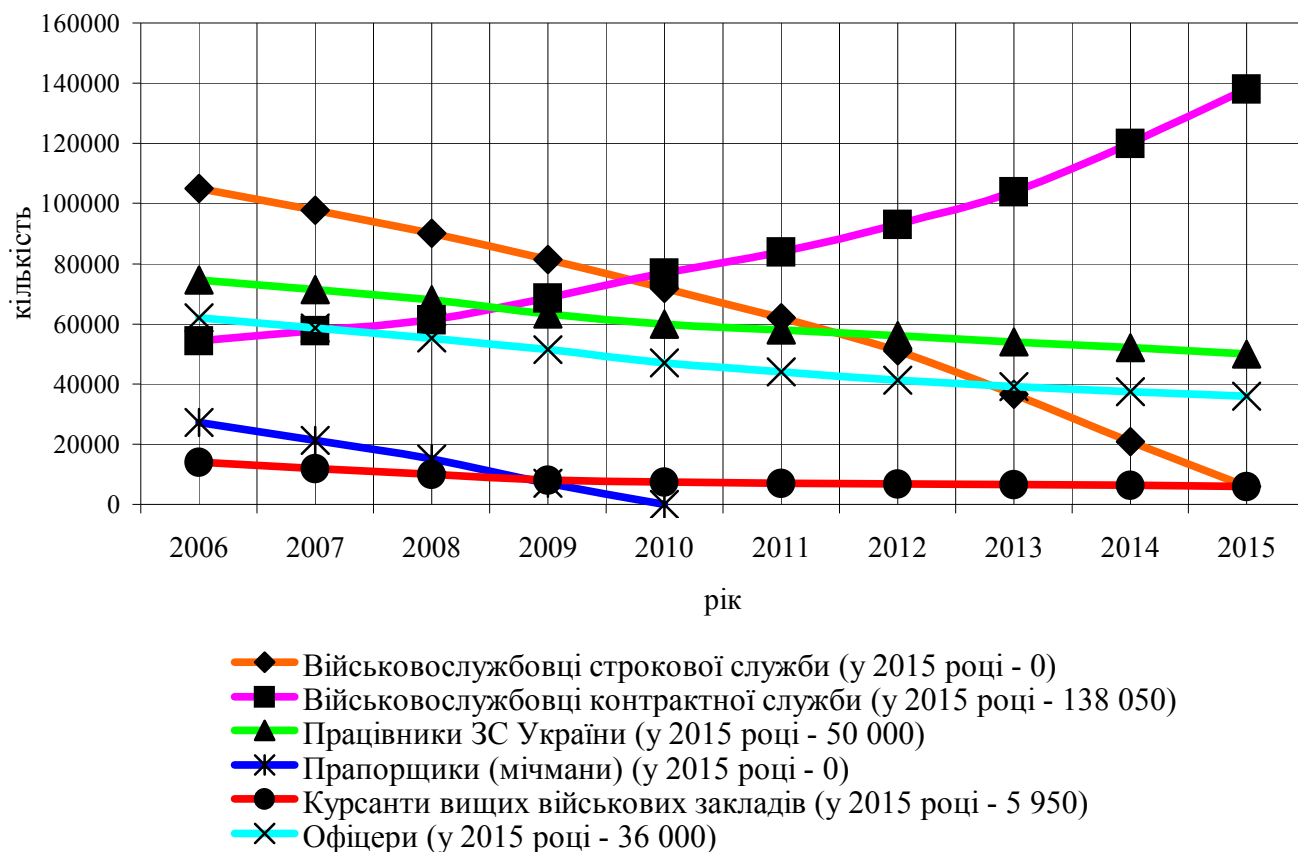
Щоб вийти з такої ситуації, потрібно грошей на порядок більше, ніж для її недопущення. Якщо навіть будуть внесені корективи у Державну програму реформування та розвитку Збройних Сил України, все одно сумнівно, що зекономлені від скорочення армії гроші будуть спрямовуватись на фінансування оборони.

По-перше, сьогодні в умовах, наближених до економічної стабілізації на реформування та розвиток Збройних Сил України передбачається сума, менша за мінімальну потребу, і з цієї суми, як показала практика 2001-2005 рр., фактично фінансується в середньому 67%. За пропозиціями Уряду України і керівництва Міністерства оборони України видатки на оборону розпочали помітно збільшуватись, починаючи з 2006 р. Тобто в порівнянні з 2005 роком на 2,0 млрд.грн. Погодьтесь, адже коштів потрібно зараз більше, коли йдеться про забезпечення стійкості, стабілізації та життєздатності української армії.

По-друге, якщо чисельність військ буде скорочена, Уряд України відповідно може скоротити й видатки на програми утримання армії, не збільшивши обсягів витрат на інші програми, а залишивши їх на рівні поточних, як це робиться з року в рік, і ми не зможемо вийти із замкненого кола [81].

Зрозуміло, що скорочення збройних сил не веде до зменшення витрат на їх утримання, а навпаки, для армії у новій її якості вимагається ще більше грошей та ефективності їх витрачання. До речі, щоб сьогодні розформувати механізований полк, постає трирічна потреба його поточного утримання.

Виконуючи вимоги Державної програми реформування Збройних Сил України до 2015 р., війська повинні бути укомплектуванні контрактниками. Одночасно будуть проводитись скорочення чисельності особового складу до 230 тис. осіб (180 тис. військовослужбовців та 50 тис. працівників) [25]. Орієнтований рух чисельності особового складу армії до 2015 р. Показано на рис. 3.2.

Рис. 4.2. Орієнтована чисельність особового складу Збройних Сил України до 2015 року.

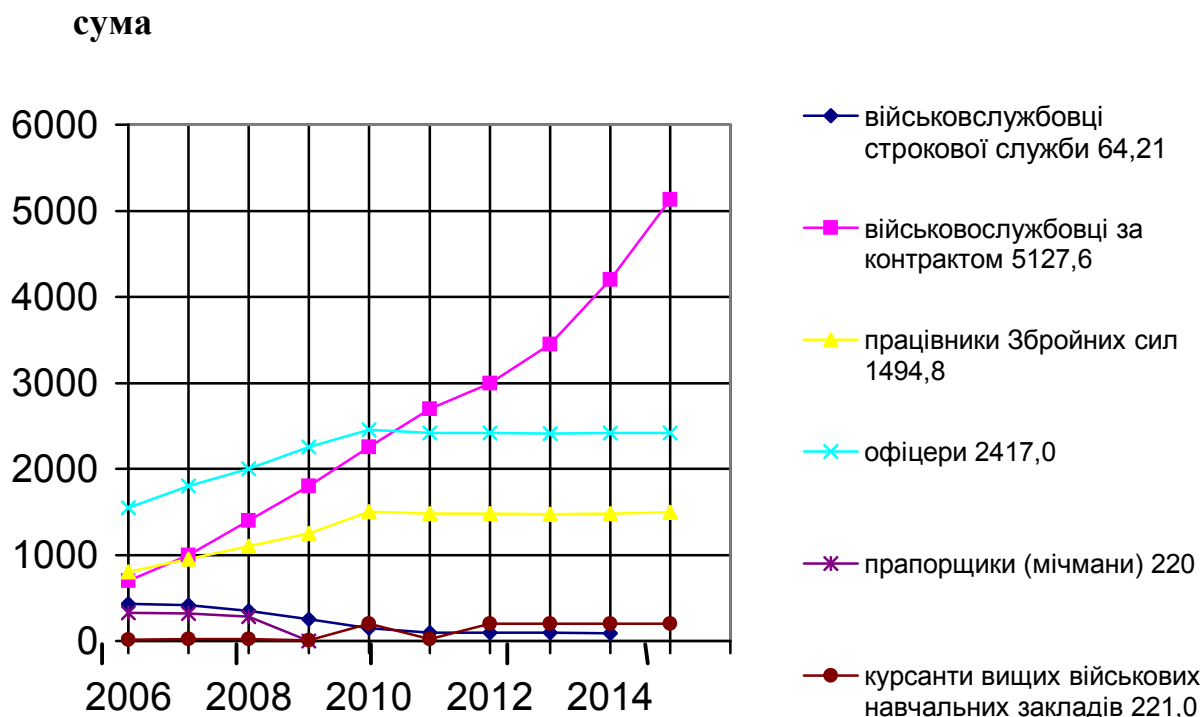
Слід зауважити, що тільки при достатній соціальній забезпеченості можливо підготувати сучасного військовослужбовця-професіонала, що й повинно вплинути на кінцевий результат воєнної реформи.

По-третє, відповідно до вимог зазначеної Державної програми, оборонні витрати збільшаться також і на грошове забезпечення особового складу. Контрактна армія надто дорога, і не кожна країна світу може дозволити собі її утримання. За експертними оцінками, затрати на контрактника в 3 рази вищі, ніж на військовослужбовця строкової служби. Грошове забезпечення військовослужбовців контрактної служби повинно бути доведено до такого рівня, який надасть змогу повною мірою компенсувати їм фізичні і моральні затрати, пов'язані з проходженням військової служби [81].

Доцільно навести рис. 3.3. прогнозованих показників витрат на

утримання особового складу збройних сил на 2003-2015 рр. з поетапним переходом їх на контрактну основу комплектування [25].

Рис. 4.3. Прогнозоване грошове забезпечення і заробітна плата особового складу збройних сил до 2015 року (млн.грн.)

Більш детально ці данні по категоріях особового складу наведенні в таблиці 2.4.

З метою конкретизації завдань щодо вирішення економічних можливостей по фінансовому забезпеченню армії і його ефективності необхідно розглянути низку проблемних питань та подальших шляхів їх вирішення.

Рішення щодо вибору шляху реформування армії повинно бути прийняте на державному рівні, а не в колі військових, але останні мають брати безпосередню участь у формуванні необхідних пропозицій, у тому числі й щодо ефективного витрачання оборонних коштів.

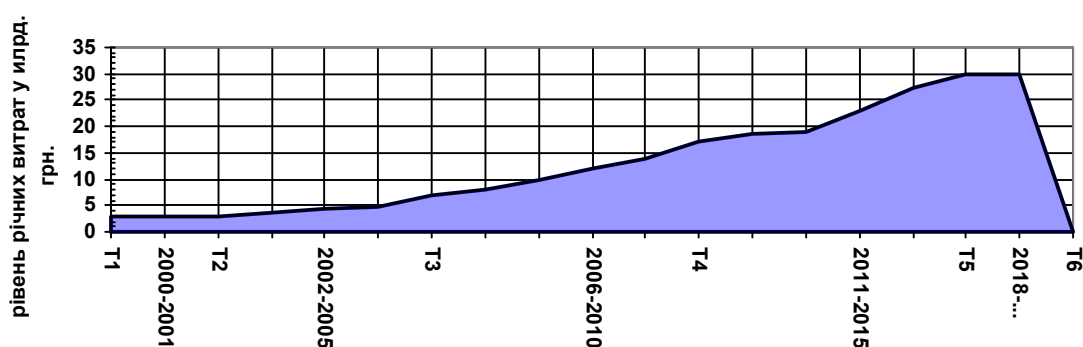
При реалізації вимог Державної програми реформування Збройних Сил

України сьогодні постають гострі питання.

Важливим питанням є реалізація надлишкової техніки, позбавлення від непотрібних військових об'єктів, інфраструктури, що потребує додаткових фінансових витрат на їх утримання. Для більш ефективного утримання збройних сил вважаємо за доцільне створити спеціальні військові структури, які б займалися реалізацією надлишкового (непотрібного) військового майна, техніки, озброєння, при цьому своєчасно проводили його аналіз і оцінку, добре знали не тільки внутрішній, але й зовнішній ринок озброєння та військової техніки й, виносячі пропозиції, доповідали про результати проведеної роботи особисто Міністру оборони України для прийняття відповідного рішення.

Особливим питанням у період реформування армії залишається ефективність витрачання, що безпосередньо впливає на соціальний захист військовослужбовців, в тому числі й звільнених у запас та членів їх сімей. Саме ці витрати в умовах ринкових перетворень заважають проводити реформу і повинні ефективно використовуватися.

Фінансове забезпечення реформування армії з поступовим переходом її на контрактну основу комплектування в умовах ринкової економіки України можна навести на рис. 3.4.

Рис. 4.4 Прогнозований розвиток фінансового забезпечення армії до 2015 року.

де, Т1 - прийняття рішення про реформування армії Т2 – Т3 початок перетворень (перший етап), Т3-Т4 - другий етап реформування, Т4-Т5 – третій етап – директивний термін завершення основної частини перетворень і вихід на

запланований штатний режим, **T5-T6** – роки майбутнього фінансового забезпечення [73].

На наш погляд, реалізація складових механізму фінансового забезпечення військ в цей період повинна здійснюватися з урахуванням підвищення витрат за рахунок інфляції, подорожчання ресурсів, збільшення цін тощо.

Для проведення заходів по реформуванню української армії з переходом її на професійну основу комплектування і ефективного використання оборонних коштів потрібен концептуальний підхід. Для цього необхідно дати правильну оцінку сьогоднішнім збройним силам і бачити їх у майбутньому, при цьому робити порівняльний аналіз і визначати переваги армії нового зразка, в тому числі в їх фінансовому забезпеченні. Це можна навести схематично таким чином:

$A1 \text{ — } F \text{ — } A2$, де **A1** – нинішня армія з її чисельністю, озброєнням та військовою технікою і фінансово-економічним станом; **A2** - армія майбутнього зі скороченою чисельністю та новими видами сучасного озброєння, військової техніки і обсягом оборонних витрат; **F** - сукупність організаційних, правових, фінансово-економічних, побутово-технічних заходів, спрямованих на перетворення армії, включаючи її фінансове забезпечення.

Для реалізації **F** повинна бути розроблена конкретна доктрина реформування Збройних Сил України, щоб передбачені в ній заходи реалізовувались практично, а не залишались у вигляді військової доктрини, вимоги якої залишаються часом на папері. На нашу думку, необхідно розробити і затвердити цілу систему нормативно-правових актів, які б діяли постійно, на весь період реформування армії.

У цей період особливо важливо звернути увагу на НДДКР, що стосується в першу чергу армії, тобто до **T5** повністю профінансувати модернізацію та оновлення озброєння і військової техніки.

Потрібно підкреслити, що окремим рядком у призначеннях на оборону коштів повинні плануватися і фактично виділятися суми на скорочення армії,

зокрема щодо складу і виду витрат по кожному із складових елементів F . На нашу думку, краще було б ці витрати визначити з урахуванням їх оцінки, обсягу і суворо виконувати при фінансуванні військ по етапам їх реформування, тобто в періоди T2-T3; T3-T4; T4-T5. Необхідно зробити порівняльний аналіз фінансування армії з можливостями економіки України по етапам реформування армії.

Підводячі підсумки, слід зауважити:

- якщо $A_2 < A_1$, це означає, що вимоги державної програми взагалі не виконані, і стан військ погіршився, потрібно виявити причини і розробити шляхи виходу цього становища і, безумовно, перенести терміни реформування армії;

- якщо $A_2 = A_1$, це показує, що ті заходи, які проводились поки що не досягли потрібної мети, слід провести аналіз і розробити пропозиції щодо покращення справ в реформуванні армії;

- якщо $A_2 > A_1$, мета досягнута, але треба визначити, на якому рівні виконані вимоги державної програми. Потрібно підкреслити даний аналіз повинен проводитись періодично. Саме це позитивно вплине на реформування української армії в умовах ринкових перетворень.

Потребу в коштах на перетворення армії на будь-який період можна розрахувати таким чином:

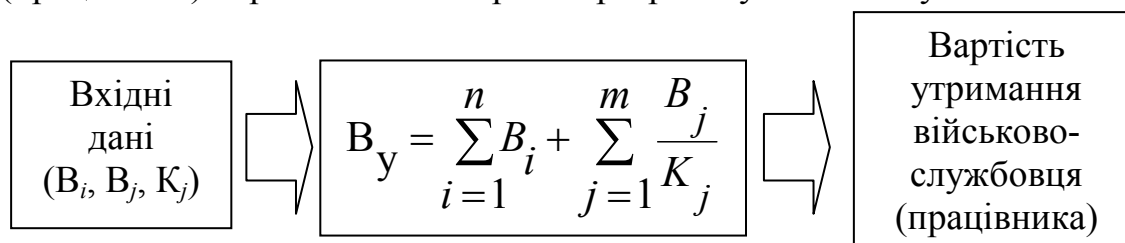
$V_k = ВВП \cdot ВА$, де V_k – обсяг коштів, необхідний для армії, **ВВП** – валовий внутрішній продукт, **ВА** – відсоток з урахуванням економічних можливостей, який встановлює Уряд України для фінансування армії [73].

Саме V_k буде визначати не тільки обсяг фінансування армії, але й ефективність її утримання у періоди **T2-T5**, а також можливості її перетворень в цей час і фінансово-економічний стан нових збройних сил і їх відповідність військовій доктрині та законодавчо-правовим актам, які регламентують реформування армії з переходом її на контрактну основу комплектування.

Потрібно зазначити те, що ефективність використання матеріальних і фінансових ресурсів на потреби оборони залежить від підготовленості висококваліфікованих кадрів та постійного підвищення рівня фінансово-економічної освіти всіх фахівців, зайнятих у військовій справі.

Отже, на етапі подальшого реформування армії одним із важливих завдань повинно бути відпрацювання кваліфікаційних вимог до кожного військовослужбовця і працівника з метою ретельної перевірки їх професійного рівня, визначення оптимальної структури військових підрозділів, а також вартості їх утримання.

Вартість утримання особового складу визначається із урахуванням всіх видів забезпечення кожної категорії, тобто грошового, продовольчого, речового забезпечення, медичного, санаторно-курортного, банно-прального обслуговування, комунальних, транспортних витрат, витрат на призов, страхування військовослужбовців. Вартість утримання військовослужбовця (працівника) Збройних Сил України розраховується наступним чином:

де B_i – вартість виду забезпечення згідно з нормами (витрати) або за фактом минулого року на одну особу даної категорії за рік;

B_j – вартість виду забезпечення згідно з нормами (витрати) або за фактом минулого року на військовий підрозділ з кількістю осіб підрозділу, на яку розповсюджується цей вид забезпечення;

K_j – кількість особового складу.

Результати розрахунку вартості утримання особовому складу Збройних Сил України у 2003 р. наводяться в табл. 3.1.

Як бачимо, вартість утримання працівників Збройних Сил України менше, ніж військовослужбовців, тому економічно виправдана заміна, в межах можливого з

Таблиця 4.1

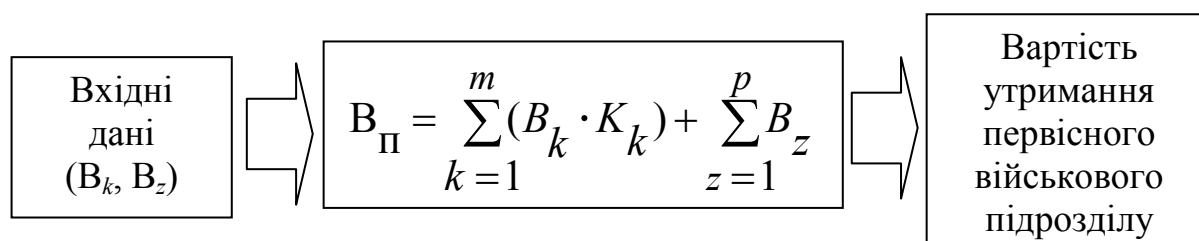
Розрахунок вартості утримання особового складу збройних сил.

(в грн.)

Категорія особового складу	Всього	В тому числі:						
		Грошове забезп., з/пл.	Продовольче забезпеч.	Речове забезпеч.	Медич. санат.-курорт. витр.	Комуніальні витр.	Страхування в/сл.	Інші витр.
Офіцер	23403	19734		800	1808	708	64	289
Прапорщик	14672	11014		800	1797	708	64	289
Контрактник	10230	6577		720	1797	708	64	364
Курсант	8793	405	2245	940	1797	2260	64	1082
Солдат	7766	302	2179	860	1663	2136	64	562
Працівник	5325	4102			759	416		48

точки зору підтримання належного рівня боєготовності, військових посад на цивільні. Це також свідчить і про економічну недоцільність використання військовослужбовців у господарській та інших видах діяльності, яку дешевше та ще й кваліфікованіше зможуть проводити цивільні фахівці. Військові мають виконувати свої прямі обов'язки щодо підтримання боєздатності держави. В цілому – це значна економія коштів, які необхідні для реалізації заходів щодо реформування та розвитку Збройних Сил України.

Щодо визначення вартості утримання військових підрозділів, то спочатку розраховується вартість їх утримання. При цьому обов'язково врахуються такі компоненти, як вартість утримання особового складу, озброєння та військової техніки, витрати на бойову підготовку та інфраструктуру. Розрахунок вартості утримання військових підрозділів подаються нижче:

де B_k – вартість утримання військовослужбовця певної категорії, або

працівника збройних сил;

K_k – кількість військовослужбовців певної категорії або працівників збройних сил;

V_z – вартість утримання озброєння та військової техніки, бойової підготовки, інших видів діяльності первісного військового підрозділу, що не увійшли до V_k [191, с.290].

Результати розрахунків вартості утримання типових військових частин (з'єднань, установ) Збройних Сил України та вартості їх ОВТ на прикладі 2003р. наведені в табл. 3.2.

Таблиця 4.2

Розрахунок вартості утримання військових підрозділів у 2003 році.

(в млн. грн.)

	Утрим. о/с	Бойова підго- товка	Утрим. техніки	Загальна вартість утрим.	Вар- тість ОВТ
Полк	6,7	1,2	0,3	8,2	66,2
Окремий полк	11,8	3,6	0,4	15,8	110,8
Окрема бригада	14,8	2,6	0,7	18,1	145,6
База ремонту та зберігання	4,4	0,8	0,2	5,4	43,0
Військово-інженерний інститут	5,8	2,1	0,5	27,3	6,1
ЦНДІ ЗСУ	3,6	0,08	0,03	4,7	0,8

Слід зазначити, що в Міністерстві оборони вже зроблені розрахунки вартості утримання типових військових частин Збройних Сил України та вартості їх ОВТ у 2010 році, щоб вони відповідали європейському рівню (табл. 3.3). На нашу думку, сьогодні суттєвим недоліком досліджень проблем економічної ефективності оборонних витрат є їхня обмеженість аналізом впливу воєнних витрат на економічне зростання. Необхідні й інші критерії, в першу чергу ефективність економічного забезпечення оборони, або ефективність використання воєнних витрат щодо виробництва специфічного суспільного блага – воєнної могутності держави, а щодо України, то згідно з її Воєнною доктриною, – забезпечення оборонної достатності держави.

Таблиця 4.3

**Розрахунок вартості утримання військових підрозділів та ОВТ
Збройних Сил України 2010 році.**

(млн. грн. на рік)

	Утрим. особ. складу	Бойова підго- товка	Утри- мання техніки	Загальна вартість утримання	Вар- тість ОВТ
Окрема механізована бригада	20,3	1,0	15,7	49,2	1221,7
Винищувальний авіаційний полк	3,5	0,13	51,8	61,9	5781
Бригада надводних кораблів	5,1	24,2	6,0	37,2	60,3
Військовий інститут	20,6	0,36	3,0	24,4	344,1

Відомо, що ефективність використання державних коштів на військові потреби значною мірою залежить від того, наскільки правильно визначені співвідношення між військовими формуваннями, а також між засобами різного призначення.

Сьогодні в умовах недостатнього виділення коштів на утримання військ необхідно вдосконалити всі форми, методи фінансового планування з урахуванням економічних можливостей держави. У зв'язку з цим набуває актуальності система поетапного програмно-цільового планування, що передбачена Державною програмою розвитку збройних сил до 2015 р. з урахуванням прогнозних показників [25].

На нашу думку, на першому етапі для підвищення ефективності використання коштів необхідні інформаційні дані про стан армії, потім треба визначити їх фінансово-економічне становище. Це дасть змогу своєчасно і правильно встановити основні напрями та підготувати відповідні пропозиції Уряду України щодо достатнього фінансування реформування армії та ефективного використання коштів.

На другому етапі розробляються програми і здійснюється їх фінансування. Після аналізу і оцінки стану військ визначаються обсяг

асигнувань, що потрібні армії. Для цього необхідно скласти проекти бюджетів, у тому числі й оборонні бюджети на другий і третій етапи реформування військ, тобто до 2010, 2015 рр., при цьому обов'язково здійснювати планування (поточне, середньострокове та довгострокове).

В умовах реформування армії і надзвичайної обмеженості фінансових ресурсів на оборону зростає необхідність пошуку та впровадження раціональних форм господарювання в Збройних Силах України.

За останні роки у військах недостатньо проводиться робота по економії коштів, дбайливому ставленню до військової техніки, майна та економії матеріальних ресурсів. Як уже зазначалося, за даними Контрольно-ревізійного департаменту МО України тільки за 2004 – 2005 рр. виявлено фінансових порушень на суму 1,1 та 1,9 млн.грн., відповідно.

Ефективність використання фондів грошового забезпечення та заробітної плати забезпечується попередженням переоплат і недоплат, незаконних виплат, фактів порушення штатної дисципліни, контролем за правильною тарифікацією та своєчасним внесенням змін у штати військових частин.

Втім, незважаючи на недостатність коштів, які виділяються на оборону, в окремих випадках ці кошти витрачаються не за призначенням, неефективно і неекономічно, що негативно впливає на підвищення бойової готовності і реформування військ.

На наш погляд, ефективність оборонних видатків досягається: правильною експлуатацією обладнання й своєчасним ремонтом об'єктів навчально-матеріальної бази; застосуванням тренажерів, інтенсифікацією використання навчальних об'єктів бойової підготовки; своєчасною й раціональною підготовкою до проведення занять із максимально продуктивним використанням техніки при мінімальних витратах моторесурсів, боєприпасів і пального; багаторазовим застосуванням на навчаннях та польових заняттях засобів імітації; недопущенням шкоди цивільним організаціям і населенню в ході навчань; суворо цільовим використанням титульних асигнувань на

закупівлю обладнання й матеріалів для спорудження об'єктів навчально-матеріальної бази й проведення окремих заходів; заборонаю придбання матеріальних цінностей, які не мають прямого відношення до забезпечення збройних сил; вихованням у особового складу почуття високої відповідальності за збереження озброєння й техніки; вдосконаленням військової майстерності військовослужбовців; продовженням строків експлуатації техніки, економією й зниженням витрат пального, мастильних матеріалів, спеціальних рідин та інших матеріальних засобів порівняно з встановленими нормами; економією моторесурсів, раціональним витрачанням ремонтно-експлуатаційних матеріалів і запчастин і застосуванням інших заходів щодо організації правильної експлуатації озброєння й техніки; виявленням і реалізацією в галузі країни непотрібного й зайвого обладнання й техніки.

4.2. Використання внутрішніх джерел фінансування Української армії.

Складна економічна ситуація в країні, обмежений оборонний бюджет, змушують війська здійснювати «самозабезпечення», що дозволяє підтримувати боєготовність армії за рахунок альтернативних джерел фінансування. Таким видом фінансування є кошти спеціального фонду бюджету [95,с.164-172]. З метою запровадження ефективного контролю за обліком, збереженням і витрачанням коштів спеціального фонду у Міністерстві оборони України діє спеціальне Положення, яке розроблено на підставі вимог Бюджетного Кодексу України [15] та Постанови Кабінету Міністрів України від 17.05.2002 року № 659 «Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення та напрямів використання [32].

Формування спеціального фонду здійснюється за рахунок власних коштів та інших надходжень спеціального фонду.

Власні надходження поділяються на дві групи: плата за послуги, що

надаються бюджетними установами; інші джерела власних надходжень.

До першої групи належать: плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх функціональними повноваженнями, надходження від господарської та виробничої діяльності, плата за оренду майна бюджетних установ, надходження від реалізації майна

Другу групу – інші джерела власних надходжень бюджетних установ утворюють кошти, перераховані бюджетним установам для виконання окремих доручень, а також благодійні внески, гранти та дарунки .

Інші надходження спеціального фонду оборони утворюють надходження від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна, надходження від секретаріату ООН, ОБСЄ за участь українського контингенту у миротворчих операціях.

Законодавчо визначено, що кошти спеціального фонду, які надходять до військ від забезпечуючого фінансового органу, повинні бути спрямовані виключно на цільові видатки, визначені ним у межах кошторисів призначених за спеціальним фондом.

Динаміка надходжень коштів спеціального фонду за 1996 – 2006 рр. в відсотках характеризується наступними даними табл. 3.5.

Таблиця 4.5.

Спеціальний фонд МО України у відсотковому вираженні за 1996 – 2006 роки. (у %)

Роки	Загальний фонд	Спеціальний фонд
	%	%
1996	96,0	4,0
1997	90,0	10,0
1998	87,0	13,0
1999	86,0	14,0
2000	73,0	27,0
2001	78,0	22,0
2002	78,0	22,0
2003	78,5	21,5
2004	79,0	21,0
2005	91,3	8,7
2006	прогноз 78,2	21,8

Міністерство оборони з 2000 року по 2006 рік, крім 2005 року має одну з найбільших (від 21 до 27 %) частки спеціального фонду у загальній сумі виділених асигнувань порівняно з іншими міністерствами та відомствами.

Міністерством оборони розроблено Концепцію економічної та господарської діяльності Збройних Сил України в сучасних умовах їх реформування і розвитку, яка була схвалена Законом України № 1076 – XIV від 21 вересня 1999 р. [9].

На наш погляд, концепція була спрямована, в першу чергу, на створення відкритої ефективної сфери економічної та господарської діяльності військ, що дозволить не тільки заробляти кошти, але й здійснювати більш жорсткий контроль за їх надходженням і використанням, а в кінцевому результаті запобігати зловживанням та іншим порушенням законодавчо-правової бази з цих питань.

Відомо, що проведена у військах робота по вдосконаленню економічної та господарської діяльності позитивно впливають на фінансово-економічний стан збройних сил в період їх реформування. Так, із запланованих на 2004 р. 1,1млрд.грн. фактично була отримана ця сума від внутрішньої господарської діяльності військ, що складає 21,0% усіх оборонних витрат в даному році [18].

У 2006 р. близько 2% державного бюджету України, тобто 1,7 млрд.грн. планується отримати від внутрішньогосподарської діяльності військ і буде спрямовано на їх фінансування, що складало 21,8% усіх оборонних витрат. Нажаль у 2005 р. сума надходжень у спеціальній фонд значно зменшилась у порівнянні з 2004 роком на 608,6млн.грн. і, відповідно, у відсотковому вираженні менша, ніж у попередні роки і складає від загальних оборонних призначень 8,7 %.

В Законі України “Про господарську діяльність у Збройних Силах України” [9], в першій статті зазначено, що господарська діяльність у армії здійснюється з метою одержання додаткових власних джерел її додаткового фінансування, а у статті 8 цього ж закону підкреслюється, що додаткові

надходження від господарської діяльності зараховуються до державного бюджету та використовуються на цілеспрямовані заходи згідно з програмною та економічною класифікацією. Але війська будуть профінансовані в такій сумі, яка призначена в бюджеті на даний рік. Хоча не є таємницею, що мінімальна потреба в коштах на 2005 – 2006 рр. становить 7,1 і 9,1 млрд.грн., а відповідно до Законів України “Про Державний бюджет України на 2005 – 2006рр.” призначено лише 5,9 та 7,8 млрд.грн., відповідно, тобто 83% і 85,4% мінімально необхідних коштів [19; 20]. Зрозуміло, що надання збройним силам права заробляти власні кошти розвиває самостійність та ініціативу командирів, мобілізує їх на ефективне використання внутрішніх ресурсів. Разом з тим, в сучасних умовах, виникає ще одна проблема реформування армії. Головною перешкодою у вирішенні цієї важливої проблеми є обслуговування військ через органи Державного казначейства України. Відомо, що всі операції з коштами спеціального фонду, як і з загального, здійснюються під суворим контролем цих органів. І вони не проводять операції з спеціальними коштами, що не затверджені в кошторисі. Отже, будь-яке незаплановане надходження спеціальних коштів повинно бути відображено у кошторисі. Так, якщо проаналізувати бюджети Збройних Сил України, то побачимо, що завжди планується тверда сума спеціального фонду (наприклад, на 2002 – 2006 рр. – 941,5; 973,8; 550,6; 1114,7; 1679,0 млн.грн., відповідно). І протягом бюджетного року війська частини повинні заробити стільки коштів від внутрішньої господарської діяльності, скільки заплановано, хоча фактично можуть заробити більше. Виходячи з цього, можна побачити, що військова частина не в змозі в максимальному обсязі використовувати внутрішні джерела, хоча такі є. Ще не менш важливим є те, що військове формування для задоволення своїх потреб власні зароблені кошти не можуть використовувати обмежено за погодженням з Державним казначейством України. Відомо, якщо військова частина отримала кошти саме від діяльності підсобного підприємства за певним кодом програмної класифікації видатків (КПКВ 2101050 “Тилове забезпечення

Збройних Сил України), то витратити доходи від діяльності вона повинна тільки на розвиток цього ж підсобного підприємства. Щоб використати ці кошти на будь-які інші потреби (наприклад, КПКВ 2101030 “Матеріально-технічне забезпечення бойової, оперативної та фізичної підготовки військ”), ця процедура займе досить багато часу та спричинить певні ускладнення, пов’язаних із внесенням змін у відповідні фінансово-планові документи .

Невирішеними питаннями залишається використання спеціальних коштів від реалізації брухту, відходів чорних, кольорових і відпрацьованих металів, зношеного майна та інших відходів. Кошти надходять від здачі брухту та відходів чорних і кольорових металів, відпрацьованих мастил та інших нафтопродуктів, зношених покришок та камер, відходів паперу друкарень, шмаття (ганчір'я) отриманого внаслідок списання і вибракування речового майна, шкір тварин та інших відходів. Порядок використання цих коштів нічим не відрізняється від вищенаведеного раніше. Можна навести й інші аналогічні приклади, адже господарська діяльність військ включає дуже значний перелік робіт та послуг. Дослідження ставить за мету довести, що державі не вигідно витратити величезні суми, які надходили від подібного роду діяльності, зрозуміло, що вищезазначені керівні документи були створені не для того, щоб припинити господарську діяльність у Збройних Силах України, а навпаки, щоб розширювати. Напевне, були недоліки та перекручування при використанні цих коштів з боку Міністерства Оборони України та інших структур, які брали участь у цих заходах до виходу вищеназваних документів, а саме ці недоліки послужили приводом для їх створення. Втім, незважаючи на це, як вважають відомі військові фахівці, вони повинні бути переглянуті і удосконалені. Для того щоб у особового складу військ була зацікавленість займатися господарською діяльністю, потрібно хоча б якийсь відсоток заробляємих коштів залишати у власному розпорядженні, тобто понад ті, що передбачені у кошторисі, і зараховувати в загальне фінансування.

Вважаємо за необхідне переглянути порядок фінансового планування

спеціального фонду бюджету на всіх рівнях військового управління. В доходній частині кошторису повинні відображатися суми, які залишилися не використаними з минулого року, та плануватись очікувані надходження. У видатковій частині повинно бути обов'язково передбачено відрахування до бюджету, які будуть зараховані, як бюджетне фінансування, а також суми, які будуть використані безпосередньо у військах на підвищення їх боєздатності та на інші поточні потреби, понад ті, що будуть виділені з державного бюджету. В цілому кошторис доходів та видатків коштів спеціального фонду Міністерства оборони повинен узгоджуватися з Міністерством фінансів України. На наш погляд, це сприятиме збільшенню надходжень до бюджету та зацікавленості і стимулюванню армії займатися внутрішньою господарською діяльністю.

Питання пошуку внутрішніх джерел фінансування військ сьогодні як ніколи актуальні, тому хотілось б звернути увагу на кошти, які надходять від вирощеної на підсобних господарствах військ сільськогосподарської продукції. Військові формування можуть отримувати значні суми коштів від здачі продукції на планове забезпечення та від продажу її в дозволених випадках, а також від реалізації продукції, отриманої у результаті відгодівлі худоби та птиці на харчових відходах, що утворюються у військових їдальнях.

Також війська можуть отримувати кошти від випасу худоби, здійснювати поставку м'яса отриманої від здачі на планове постачання худоби. Значні доходи приносить вилов риби силами і засобами військ у власних водоймах та в дозволених місцях вилову, а також від здачі державним заготівельним організаціям шкіряної та хутрової сировини, пір'я і пуху птиці, меду та ін.

На наш погляд, особливість сьогоденного використання коштів полягає в тому, що кошти, отримані від вирощування сільськогосподарської продукції підсобними господарствами військ, використовуються згідно з їх кошторисом доходів та видатків. Таким чином, 75% коштів використовується на організацію підсобних підприємств, преміювання осіб, які безпосередньо зайняті

виращуванням сільськогосподарської продукції, та інші потреби виключно в межах призначень згідно з кошторисом за спеціальним фондом, 25% перераховується не менше одного разу на місяць на рахунок забезпечуючого фінансового органу, а потім до Головного забезпечуючого фінансового органу Міністерства оборони України.

Потрібно зазначити, що сьогодні не визначено порядок використання доходів, які надходять за рахунок зекономлених продуктів, таких як хліб, сіль, гірчиця, перець тощо. Порядок збору та оплати цих продуктів викладено у “Положенні про продовольче забезпечення Збройних Сил України на мирний час”, також тут зазначаються суми зданого на технічні потреби крохмалю, зібраного при обробці картоплі [44]. Вартість зекономлених продуктів необхідно зараховувати у спеціальний фонд, який слід залишати повністю у військах і використовувати на власні потреби.

Для деталізації доходів та витрат підсобного господарства повинні складатися окремо річний кошторис - розрахунок, який затверджується відповідним командиром. Кошти, зароблені від виращування сільськогосподарської продукції на підсобних господарствах, враховуючи складне економічне становище країни, є більш помітним внеском для зміцнення обороноздатності країни, особливо сьогодні, коли у держави грошей не вистачає на утримання армії.

На жаль, як показують результати ревізій і перевірок фінансово-господарської діяльності військ, неналежним чином організуються і ведуться у військах підсобні господарства і підприємства, достатнього внутрішнього фінансового контролю за їх діяльністю не здійснюється, часом створена продукція розтрачається. Вище зазначене негативно впливає на стан фінансового забезпечення військ.

У теперішній час, згідно з діючим законодавством, кошти, які надходять з відшкодування винними особами матеріальних збитків, нанесених державі втратою, псуванням, знищенням, нестачею, розкраданням, незаконними

витратами майна, військової техніки, дорогоцінних металів, коштів, перераховуються у повному обсязі на рахунки Забезпечуючих фінансових органів Міністерства оборони України.

Вважаємо за доцільне це трактування переглянути; зокрема, частку цих коштів залишати у військах і використовувати на оплату витрат, із поданням документів до господарських судів, оформленням виконавчих листів, а в окремих випадках для поновлення втраченого майна. Після проведення адміністративного розслідування видається наказ відповідного командира і нестача списується з обліку. Втім, майно, потрібного в певний момент, немає, - невідомо, коли воно надійде від відповідного забезпечуючого департаменту або управління, фінансові можливості яких не дозволяють відновити нестачу майна, в той час як поставленні перед військами завдання необхідно виконувати терміново. Вважаємо, що подібні питання можна було б вирішити власними силами.

На нашу думку, одним із суттєвих джерел фінансування армії є надходження від реалізації або передачі в оренду військових містечок, які вивільняються у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, згідно з Державною програмою до 2015 р. [25]. В умовах значного скорочення з мільйонного військового угруповання, яке нараховувалось на початку незалежності держави, до менш ніж 260 тис. військовослужбовців, що маємо на сьогоднішній час, військові містечка все частіше стають вимираючими поселеннями, а інститут військовослужбовців перетворюється в один із найнезахищеніших.

Сьогодні залишаються без догляду приблизно 200 колишніх військових містечок, які не тільки не приносять будь-яких доходів військовим, але, за середніми розрахунками, на їх утримання витрачається щорічно біля 100 млн. грн.; а на ці кошти можна було б за рік забезпечити житлом більш ніж 400 військовослужбовців.

Дослідження конверсії військових містечок в Україні дає підстави для

висновку про необхідність розробки загальнодержавної програми щодо цього питання, а також і поєднання зусиль владних структур всіх рівнів. Разом із тим, мають бути розроблені та апробованні на практиці основні підходи до організації конверсії конкретного військового містечка.

Конверсія буде проходити значно швидше й ефективніше за умови організуючої або координуючої підтримки з боку державних структур і, перш за все, національного координаційного центру соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених з лав збройних сил.

Сьогодні є необхідність також розглянути як одне з можливих джерел надходжень до спеціального фонду плати за підготовку військовослужбовців, у тому числі й тих, які знаходяться у запасі, і мають бажання йти на військову службу за контрактом. Таке навчання слід проводити при військових формуваннях у товариствах сприяння обороні України, військових комісаріатах та інших, при цьому потрібно вміло застосовувати рекламу, як це робиться в інших країнах світу, особливо у країнах блоку НАТО.

Вище вказане буде сприяти якісному підбору військовослужбовців, які побажали піти на контрактну службу, як показує дослідження, є суттєві прорахунки. На жаль, сьогодні деякі командири, намагаючись виконувати накази вищих начальників про зарахування військовослужбовців на контрактну службу, зважають не на якість, а на кількість контрактників.

Тому військовослужбовці, зараховані на службу за контрактом, досить часто не можуть знайти свого штатного застосування, а використовуються не за призначенням, а потім не виявляють бажання проходити військову службу і звільняються. Щорічно за власним бажанням та інших причин звільняється багато контрактників, а на їх утримання витрачаються не малі суми грошей, пов'язаних із грошовим забезпеченням, речовим обмундируванням, лікуванням та ін.

Відомо, що основним завданням Збройних Сил України є, безумовно, не їх господарська діяльність, яка відриває особовий склад від основних

обов'язків, а постійна підтримка боєздатності. Тому і фінансування армії повинно здійснюватися в основному за рахунок коштів загального фонду, як це робиться в інших країнах світу.

З поетапним реформуванням армії здійснюватиметься заміна контрактниками особового складу строкової служби, на який сьогодні покладена в основному господарська діяльність. Крім того, реалізація надлишкового майна, військової техніки будуть мізерні, тому і надходження до спеціального фонду будуть незначні. Безумовно, в майбутньому надходження у спеціальний фонд будуть, але не в такому розмірі, як сьогодні. Отже, розраховувати на цей спосіб наповнення оборонного бюджету як на стабільне і зростаюче у майбутньому джерело не варто.

Сьогодні виникає певне протиріччя між намаганням держави профінансувати війська за рахунок коштів спеціального фонду, тобто шляхом їхнього самофінансування, та бажанням збільшити надходження від сплати податків. Накладаючи податки на здійснення господарської діяльності (мається на увазі податок на прибуток, податок на додану вартість та інші) бюджетними установами, держава, власне, зменшує можливості їх самофінансування.

Тому зменшення обсягів виручки, що надходить від господарської діяльності військ прямо впливає на розміри їх фінансування за рахунок коштів спеціального фонду.

Безумовно, актуальною сьогодні є доцільне використання коштів спеціального фонду, і завдання полягає в тому, щоб не допустити “проїдання” цих коштів. Так, у 2000 р. 55,4 тис.грн. із 573,4 тис.грн., а у 2001 р. 204,6 тис.грн. з 664,4 тис.грн. було спрямовано на погашення боргу, і Уряд України сприяє цьому. Наприклад за рахунок коштів за реалізацію у 1999 р. Російській Федерації важких бомбардувальників ТУ-160, ТУ-95МС, крилатих ракет повітряного базування великої дальності та обладнання погашена заборгованість Національної акціонерної компанії “Нафтогаз України” перед відкритим акціонерним товариством “Газпром (Російська Федерація в сумі 275

млн. доларів США (1497,7 млн. грн.) [29]. Потрібно підкреслити, що “Нафтогаз України” до теперішнього часу з Міністерством Оборони не розраховувався і за оперативними даними за станом на 1 вересня 2004 року заборгованість складала 667,44 млн грн., а станом на 1 жовтня 2006 року 117,0 млн.грн.

Втім, це суперечить указу Президента України від 15.11.2000 р №1237 “Про хід виконання у 1997-2005 роках Програми будівництва та розвитку збройних сил на період до 2005 року” [23], у якому ставилось завдання, починаючи з 2001 р. спрямувати на закупівлю, утримання, експлуатацію, ремонт, технічне обслуговування озброєння та військової техніки, а також на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи 50% коштів одержаних від реалізації надлишкового озброєння, військової техніки та іншої військової власності. Навіть із такого розподілу доходів суми, що спрямовуються на зазначені витрати, є досить мізерними і не забезпечували достатнього фінансування закупівлі озброєння, військової техніки та іншого військового майна.

Аналіз ефективності використання коштів, виділених на оборонні потреби, а також використання внутрішніх джерел фінансування військ на сучасному етапі перебудови і скорочення їх чисельності, безумовно, позитивно сприяє на розвиток фінансування соціально-економічної сфери в умовах ринкової економіки, що буде розглянуте нижче.

4.3 Розвиток фінансування соціально-економічної сфери Збройних Сил України.

Найважливішим завданням реалізації державних програм реформування та розвитку Збройних Сил України з переходом на контрактну основу комплектування до 2015 р. [25], є розвиток фінансування соціально-економічної сфери української армії.

Саме про це йдеться у другому розділі Конституції України, де

зазначається, що соціально-економічна політика держави покликана забезпечити громадянам України права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, тобто достатнє соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище [1].

Соціальний захист особового складу збройних сил є одним із напрямів у реалізації соціально-економічної політики держави і виступає її складовою частиною.

З метою впровадження статті 17 Конституції України щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які перебувають на військовій службі, розроблена та діє “Концепція соціальної політики у Збройних Силах України”.

З цього випливає, що розвиток фінансування військової соціально-економічної сфери повинен задовольняти соціальні потреби та інтереси особового складу української армії, а також забезпечувати підтримку, захист та соціальну реабілітацію звільнених із лав Збройних Сил України [97, с. 291 – 297].

В період реформування армії з переходом її на контрактну основу комплектування, на наш погляд, фінансування її соціально-економічної сфери доцільно здійснювати за такими напрямками: створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня військовослужбовців і членів їх сімей; сприяння зростанню престижу військової служби, пріоритетності військового фахівця з урахуванням вимог до професійної армії; прогнозування, попередження та зниження інтенсивності соціальних конфліктів у військовій сфері; проведення пенсійної реформи; надання адресної допомоги малозабезпеченим сім'ям; всебічний розвиток освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я військовослужбовців і членів їх сімей.

Безумовно, у даний час можна відокремити дві групи нормативно-правових актів, які регламентують розвиток фінансування соціально-економічної сфери Збройних Сил України:

– закони, які визначають державну політику та регулюють відносини у сфері соціального захисту взагалі;

– спеціальні законодавчі та підзаконні акти, які регламентують правовий статус військовослужбовців, а також членів їх сімей, та їх соціальний захист, або розв’язання конкретних соціальних-економічних проблем. Слід зауважити діяльність органів військового управління в питаннях фінансового забезпечення соціального захисту регламентується законодавством України.

Проаналізуємо основні напрямки соціальної політики держави щодо соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей та військових пенсіонерів.

Створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня особового складу армії, у тому числі й військових пенсіонерів – одне з головних завдань Уряду України та керівництва збройних сил в період їх реформування в умовах ринкової економіки України.

В усіх економічних системах минулого і сучасності основною продуктивною силою була і залишається людина. Досягнення достатнього життєвого рівня людини (військовослужбовця) базується на задоволенні тих чи інших (економічних, соціальних, правових, політичних, національних, культурних) потреб.

Визначальними серед потреб є економічні, тобто внутрішні мотиви людини, що спонукають її до економічної діяльності з метою забезпечення власного добробуту та членів своєї сім’ї. Тому соціально-економічну сутність людини (військовослужбовця) можна розглядати як сукупність її економічних, соціальних потреб і інтересів. Соціально-економічні потреби особового складу задовольняються через грошове забезпечення військовослужбовців, заробітну плату працівників та інші види постачання і надання послуг.

Зауважимо, що грошове забезпечення і заробітна плата особового складу Збройних Сил України входить у перелік видатків держави на оборону. Згідно із законом України “Про Збройні Сили України”, військові видатки

фінансуються лише з державного бюджету обсягом не менше 3% ВВП [16]. Обсяг ВВП на 2005–2006 рр. склав у середньому більш ніж 474 млрд. грн., а на 2006 р. планується отримати ВВП – 514 млрд.грн. Отже, 3% - це 15,4 млрд.грн. на рік. Разом з тим, це не означає, що зазначена сума виділяється на національну оборону. Відповідно до структури розподілу, названий обсяг далеко не досягає і 2% від ВВП. Однак і затверджене фінансування військ у державному бюджеті, як показує аналіз минулих років, надходить військовим не в повному обсязі. Безумовно 15,4 млрд.грн. забезпечили б в певній мірі вирішення питань, які стоять перед армією, у тому числі й у соціально-економічній сфері, але, на жаль, виділено військовим лише 7,8 млрд.грн. на 2006 р. [20] – це означає, що труднощі в цій області залишаться.

Сьогодні неможливо погодитись зі ставленням Уряду України до фінансування соціально-економічних проблем особового складу армії. Невизначена до кінця ситуація щодо грошового забезпечення військовослужбовців та особливо щодо заробітної плати працівників Збройних Сил України. Незважаючи на те, що Уряд України знайшов фінансові можливості для підвищення військовослужбовцям (крім тих, які перебувають на строковій строковій службі) грошового забезпечення, починаючи з 01.01. і 01.05.2003 р. на 60% [24; 26], яке в середньому щомісячно складає: для офіцерів – 1000 грн., для прапорщиків – 680 грн., для військовослужбовців контрактників – 570 грн. Втім, слід підкреслити, що ці суми не можуть забезпечити нормального життя військовослужбовців. Потрібно сказати, з зазначеного часу грошове забезпечення офіцерів української армії залишається без змін. Рівень прогнозованого грошового забезпечення за категоріями військовослужбовців та рівень заробітної плати працівників за роками, починаючи з 2006 р. і закінчуючи 2015 р. наводиться у таблиці 2.4. І тут знову виникають питання: чи достатнім є рівень грошового забезпечення і готовності Збройних Сил України до переходу на професійну основу комплектування; чи готові юнаки і дівчата свідомо служити у нашій армії на посадах солдатів

(матросів) за контрактом та отримувати за це на початку служби 350-380 грн. щомісячно (оскільки більше зараз держава не спроможна надати). Зрозуміло, що держава мусить збільшувати грошове забезпечення військовослужбовцю до тих пір, поки не вдасться залучити необхідну кількість добровольців; звісн, що вона мінімізує витрати свого бюджету, бо вербує тих, у кого найнижча альтернативна ціна військової служби. Якщо у більшості молодих людей високий рівень альтернативних можливостей, то вони не підуть служити, коли держава їм гарантує дуже низький соціально-економічний захист. Тому, на нашу думку, перед державою в недалекому майбутньому стане питання про суттєве підвищення грошового забезпечення в першу чергу військовослужбовців за контрактом, гарантоване надання йому всіх складових соціального статусу не на папері, а в реальному житті. За наведеними цифрами неважко підрахувати, яка частина доходів припадає на одного члена сім'ї кількістю 3 і більше чоловік; та й дружина військовослужбовця, як правило не працює з різних поважними причин (догляд за дітьми, відсутність можливості працевлаштування, переїзд на нове місце служби та ін.)

У законі України “Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” [2] статтею другою передбачено заборону обмежень прав військовослужбовців, хоча сама військова служба вже передбачає ці обмеження (дивись статті 5,8,10 цього закону). Отже, протиріччя очевидні. Тому, вважаємо, що в законодавчому порядку мають бути визначені державні зобов'язання перед військовослужбовцями щодо обмеження їх прав і свобод, які мають носити компенсаційний характер. З аналізу вищезазначених фактів випливає, що наша держава, потураючи нехтуванню конституційними правами військовослужбовців, чітко виконує тільки ті положення, які спрямовані на покращення життя громадян України. Як продовження та доповнення до вище сказаного, вважаємо за необхідне військовослужбовцям при укладанні першого контракту про проходження військової служби на строк не менше 5 років надати право на одержання за рахунок Міністерства оборони

безпроцентної або пільгової позики на початкове обзаведення протягом одного року з моменту призначення на посаду в розмірі піврічного грошового забезпечення на строк до п'яти років. При достроковому звільненні залишок непогашеної позики повинен отримуватися з грошового забезпечення при звільненні пропорційно недослуженому терміну згідно з умовами контракту.

Зауважимо, що на достатнє забезпечення працівників Міністерства оборони у державі також фінансових ресурсів немає. Що стосується заробітної плати, то слід сказати, що її середній рівень для працівників нашої армії становить близько 900 грн., що не на багато більше встановленого на 2006 рік прожиткового мінімуму – 505 грн. У данному випадку мова йде про середню заробітну плату всіх працівників Міністерства оборони, а якщо взяти данні щодо деяких посад (бухгалтер та діловод), то отримуємо ще менші показники – 650–700 грн. щомісячно. Через недостатнє фінансування армії вимоги керівних документів щодо оплати праці службовців залишаються в окремих випадках не виконаними. Наприклад, згідно з діючим законодавством, працівникам збройних сил при наявності фонду оплати праці може виплачуватись премія за якісне виконання обов'язків. Однак практика показує, що ці премії у військах не завжди виплачуються із-за відсутності такого фонду, оскільки на це немає коштів, а коли вони і з'являються, то преміюються переважно низькооплачувані працівники. Отже, в даному випадку премія служить, в першу чергу, засобом вирівнювання заробітної плати, а не засобом стимулювання. Це також стосується 50% доплати за підтримку постійної бойової готовності військ, яка виплачується не у всіх військових формуваннях. Таке ж становище з підвищенням посадових окладів професорсько-викладацькому складу військово-навчальних закладів, які мають статус національного. Також станом на 1.01.2007 р. середнього рівня заробітної плати працівників збройних сил, відповідно до прогнозних показників до 2015 р., ухвалених указом Президента “ Про державну програму переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять

військову службу за контрактом”, не досягнуто [25].

Відтак, Президент України, намагаючись виконати вимоги вищезазначеного указу, з метою підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців видав Указ “Про надбавку військовослужбовцям Збройних Сил України за безперервну службу” від 5.05.2003 р. № 389/2003. [26]. Цю надбавку передбачалося виплачувати з 1.05.2003 р. за рахунок раніше виділених на утримання збройних сил коштів у таких розмірах: 5 років - 10%, 10 – 30%, 15 – 50%, 20 – 70%, 25 – 90%, але у зв’язку з відсутністю відповідного фінансування, наказом Міністра оборони від 26.05.03 р. №149 ця надбавка була встановлена, виходячи з наявного фонду грошового забезпечення. Тривалий період ця надбавка військовослужбовцям виплачувалась в значно занижених розмірах, відповідно, від 3% до 20% в залежності від вислуги років і лише з 1 грудня 2005 року зазначена надбавка виплачується у повному розмірі. Тому Уряду України необхідно заздалегідь планувати кошти, а потім видавати відповідні законодавчі акти, щоб заходи, передбачені керівними документами, були профінансовані.

На нашу думку, зараз настав час впорядкувати виплати деяких видів грошового забезпечення. Вважаємо не слід нагромаджувати велику кількість додаткових виплат грошового забезпечення військовослужбовцям. За міжнародними стандартами основне грошове забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавка за вислугу років) повинно складати 75-80% загальної суми, що в нас взагалі не відповідає зазначеному. Тому бачимо, що сьогодні необхідність підвищення посадових окладів, окладів за військовим званням та надбавки за вислугу років обгрунтовано з декількох точок зору: оплата за кількістю і якістю військової служби; збільшення загального розміру грошового забезпечення, яке б відповідало вимогам нормального життя.

Вважаємо, що військова служба не повинна мати цивільних форм оплати праці, серед яких передбачена виплата премії військовослужбовцям, але вони несуть службу згідно з Конституцією України, статутами, прийнятою

присягою, саме за це їм виплачується грошове забезпечення, а не заробітна плата, яка передбачає преміювання, що не сумісне з військовою службою. Тому справедливо було б включити суму премії до посадового окладу і окладу за військове звання. На нашу думку, таке рішення було б тільки на користь і зняло б напругу в військових колективах, поліпшився б моральний стан і великою мірою зменшилися б зловживання посадових осіб щодо цього питання. Якщо ж військовослужбовець не виконує свої обов'язки або частково їх виконує, на це передбачені різні види відповідальності. До того ж додаткових витрат на проведення цих заходів не потрібно, а ефект від цього був би значний. Таке трактування пов'язане з аналізом історичного розвитку грошового забезпечення військовослужбовців, тому що раніше премії не виплачувались і ніколи не були визначальним критерієм військової служби.

У теперішній час також потрібно розглянути питання щодо внесення змін які стосуються порядку обчислення вислуги років військовослужбовців для виплати відсоткової надбавки. Для виплати цієї надбавки враховується повний час навчання у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ), але для військовослужбовців, які були призвані на строкову службу і згодом поступили у військово-навчальні заклади, термін строкової служби не враховується. Цей термін для деяких осіб складає 9-12 місяців, що може вплинути на розмір даної надбавки. Тому, проаналізувавши цей недолік, пропонуємо при обчисленні вислуги років для виплати даної надбавки включати також час проходження строкової служби всіх категорій військовослужбовців.

Незрозумілі дії Уряду України про призупинення дії раніше прийнятих законів щодо пільг і компенсацій деяким категоріям громадян, що порушує статтю 22 Конституції України, завдає економічних труднощів військовослужбовцям і суттєво негативно впливає на добробут їх родин. Так, законом України “ Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів” №1459-III від 17.02.2000 р. [11] призупинено дію частини другої ст.9 закону України “ Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх

сімей” щодо одержання військовослужбовцями продовольчих пайків або, за бажанням, отримання грошової компенсації за них. Також була відмінена видача документів військовослужбовцям на проїзд у відпустку або оплата вартості проїзду по пред’явленню документів .

Разом з тим, в умовах цілковитої відсутності коштів, передбачених на пільговий проїзд у міському транспорті, працівники міністерства внутрішніх справ, прокуратури, служби безпеки України та інших структур продовжують користуватись цим правом. Складається досить цікава ситуація: службовці цих категорій їздять на службу міським транспортом безкоштовно, а військовослужбовці Міністерства оборони мусять платити. У зв’язку з цим складається враження, що керівництво нашої країни значно більше хвилюють проблеми внутрішньої безпеки, ніж оборонної. А це в свою чергу, на жаль, тільки посилює соціальну напругу в нашій армії.

Такі заходи, які проводить Уряд України, призводять, безумовно, до економії коштів в державі, але ця економія досягається за рахунок зниження соціального захисту особового складу Збройних Сил України.

Практика показує, що з 2000 р. офіцерам, прапорщикам та військовослужбовцям, які проходять службу за контрактом, грошова компенсація замість продовольчого пайка виплачується у виняткових випадках за рішенням судових органів. Зазвичай судові органи відмовляються розглядати звернення військових з подібними питаннями, які до цього часу залишаються невирішеними. Грошова компенсація замість продовольчого пайка своєчасно не виплачується навіть військовослужбовцям строкової служби при відправці їх у відпустку, а курсантам ВВНЗ, які не харчуються в їдальні, ця компенсація виплачується лише по закінченні цього закладу.

Безумовно, особливо важливим і не вирішеним на сьогоднішній день залишається питанням забезпечення військових житлом. Житлові умови військовослужбовців, протягом 15 років незалежності України взагалі не покращилися, а стало більш болючим питанням в їх соціальному забезпеченні.

На сьогодні близько 48 тис. військовослужбовців української армії не мають житла. В результаті дослідження забезпеченості військових житлом можна підрахувати, скільки і до якого віку потрібно чекати військовослужбовцю своєї черги на отримання житла. На теперішній час окремі військовослужбовці чекають своєї черги на житло вже більше 14 років. Не таємниця, що з поступовим переходом української армії на контрактну основу її комплектування потреба в житлі буде збільшуватися, оскільки чисельність військ буде скорочена, при цьому багато офіцерів, прапорщиків звільняється з лав збройних сил. До речі, за станом на 1.01.2003 р. військовослужбовців цієї категорії нараховувалось у армії 130 тис., а за прогнозними даними, затвердженими Державною програмою реформування військ до 2010 р. буде 44 тис., а до 2015 р. – 36 тис.; крім того, збільшиться чисельність контрактників з 40 тис. до 75 тис. і 138 тис., відповідно [25]. Орієнтована чисельність особового складу Збройних Сил України до 2015 року наведена у таблиці 3.5 [25]. Зараз більше половини військовослужбовців за контрактом у збройних силах не мають житла. Число контрактників в 2007 р. має бути близько 60 тис.чол. Отже, кількість безквартирних військовослужбовців у збройних силах до 2007 р. за прогнозами поповниться ще на 15 тис., що перевищує навіть оптимістично заплановані темпи будівництва житла для армії. З такими темпами останні в черзі взагалі не мають перспективи отримати квартиру. Тому забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей на сучасному етапі є однією з найважливіших соціально-економічних проблем. Уряду України потрібно докорінно змінити відношення до житлових проблем армії, оскільки силами оборонного відомства це питання вирішити неможливо.

Таблиця 4.5

**Орієнтована чисельність особового складу Збройних сил України до 2015 р.
чоловік**

Категорії особового складу	Кількість особового складу за роками									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Особовий склад	329700	310600	292600	275700	260000	253600	247500	241500	235700	230000

Збройних сил України										
Військовослужбовці, усього у тому числі	258000	242000	227000	213000	200000	195800	191700	187700	183800	180000
Офіцери	60800	56100	51700	47700	44000	42200	40600	39000	37500	36000
Прапорщики (мічмани)	26800	20400	13900	7100						
Військовослужбовці контрактної служби	54100	58600	63500	69000	75000	82600	92000	104000	119200	138050
Курсанти вищих військових навчальних закладів	11600	10375	9300	8335	7500	7150	6820	6510	6220	59500
Військовослужбовці строкової служби	104700	96525	88600	808651	73500	63850	52280	38190	20880	
Працівники Збройних Сил	71700	68600	65600	62700	60000	57800	55800	53800	51900	50000

*Зауважимо, що чисельність особового складу щорічно корегується з врахуванням прогнозування.

Хоча бюджетом України на 2005 р. на будівництво для військовослужбовців виділено 580,3 млн. грн. [19], а на 2006 р. – 622,5 млн.грн. [20]. Та і по-друге, зазначені суми не вирішують вказаних проблем; на ці заходи потрібно як мінімум приблизно 3 млрд. грн.[49, с.45], а це складає 70% всього оборонного бюджету 2006 р. Якщо ж врахувати, що ціни на житло постійно підвищуються, то грошей потрібно значно більше.

Як свідчить практика, на цей час понад 66 тис. військовослужбовців потребують поліпшення житлових умов, як зазначено раніше близько 48 тис. зовсім не мають житла, рахуються на квартирному обліку в збройних силах [34]. Хоча Указом Президента України від 2.10.1999 р. №1262 схвалено [21], а постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.1999 р. №2166 затверджено комплексну програму забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей. Реалізація яких стовідсотково не відповідає запланованим. На жаль сьогодні військовослужбовцям, які не мають постійного житла і не забезпеченні гуртожитками, не відшкодовуються витрати на піднайм житла, хоча ця компенсація і передбачена Постановою Кабінету Міністрів від 14.03.1995 №175 [28]; у перерахунку на існуючий курс грошової одиниці

вона складає всього лише 3 грн. на місяць, тому не зможе допомогти військовослужбовцям і поліпшити його соціально-економічне становище. Тому пропонується переглянути зміст і вимоги цієї постанови і встановити реальну суму відшкодування в необхідних випадках вартості на піднайм житла військовослужбовцям. У житлових питаннях хотілося б ще розглянути проблему приватизації житла у військових містечках.

Практика показує, що у багатьох випадках на територіях закритих поселень проживають ветерани армії, офіцери, прапорщики, які перебувають в запасі, у відставці, а також вдови і матері загиблих військовослужбовців. Вони звертаються в різні інстанції з проханням вирішити наболіле питання приватизації їх квартир. Звідусіль їм приходить одна відповідь: військове поселення має статус закритого містечка, у зв'язку з цим приватизації не підлягає. Однак багато окремих військових містечок вже втратили статус закритих поселень, а кількість осіб, які втратили зв'язки з Міністерством оборони України, становить набагато більше половини від загальної чисельності військовослужбовців.

Положення про статус “закритого гарнізону” передбачає, що особи, які втратили зв'язки з Міністерством оборони України, повинні бути відселенні на житлову площу місцевих органів державної виконавчої влади. Однак темпи цього відселення досить повільні. В останні роки воно практично зупинено.

У випадку, якщо об'єкт втрачає стратегічне значення для оборони і потреба використання військових містечок як закритих зникає, може виникнути можливість для зміни статусу закритого військового поселення та виведення його з підпорядкування військового формування, у розпорядженні якого воно знаходилося до передачі на баланс місцевої ради. Втім, командування Міністерства оборони України не поспішає розглядати зазначене вище питання та вирішувати його позитивно.

Пункт 9 статі 12 Закону України “Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” [2] чітко визначає, що офіцери,

прапорщики і військовослужбовці за контрактом, що мають вислугу не менше 20 років, при звільненні з військової служби мають право на безоплатне одержання у особисту власність житлового приміщення, яке вони займають у будинках державного житлового фонду. Таким чином, мешканці закритих військових поселень потрапили у полон чинного законодавства. Один закон дозволяє їм отримати житло у власність, інший забороняє це зробити. На наш погляд, шляхи виходу з цього становища можуть бути такими: зняти з військових містечок статус закритих повністю або частково у тих випадках, де в ньому немає потреби; відселити з закритих військових гарнізонів військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, що повинні забезпечити місцеві ради, як це передбачено у статі 18 Закону України “Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” [2].

Також сьогодні залишається невирішеним питання фінансування медичного обслуговування військовослужбовців, що негативно впливає не тільки на їх професійну майстерність, але й соціальний захист. Останніми роками виділення коштів на охорону здоров'я стало гострою проблемою, що прямо вплинуло на медичне обслуговування особового складу Міністерства оборони. На нашу думку, необхідні радикальні заходи для захисту основного права військовослужбовців та членів їх сімей на охорону здоров'я. Сучасний стан характеризується недостатнім фінансуванням медичного обслуговування, низькою ефективністю діяльності військово-лікувальних закладів, неадекватною якістю медичної допомоги щодо забезпечення лікарськими приладами, шпитальними ліжками та ін.

У зв'язку із обмеженим економічним становищем у країні не тільки був відмінений безкоштовний проїзд в санаторії, але і безкоштовне лікування членів сімей військовослужбовців, яких сьогодні нараховується близько 700 тис. чол. На жаль, військовослужбовцям, які проходять сьогодні лікування, нерідко доводиться купляти лікувальні препарати за власні кошти.

З початку нового тисячоліття середній відсоток забезпечення мінімальних

потреб Збройних Сил України на медичне обслуговування складає 77%. Наприклад, на 2005 р. по коду програмної класифікації видатків 1080 «Медичне лікування та обслуговування особового складу Збройних Сил України» виділено було 245,4 млн. грн. [19]. Так, при середній загальній чисельності 650 тис. військовослужбовців та військових пенсіонерів неважко вирахувати середньорічну суму витрат на медичне обслуговування однієї особи, - зараз вона складає близько 380 грн.

Сьогодні не найкращими є справи у питаннях санаторно-курортного обслуговування особового складу армії. Збройні сили по коду програмної класифікації видатків 1090 «Фінансова підтримка санаторно-курортних закладів та утримання реабілітаційних центрів Міністерства оборони» в 2005 р. були профінансовані на 123,7 млн. грн., у тому числі за рахунок загального фонду на 22,8 млн. грн., за рахунок спеціального фонду на 123,7 млн [19].

Планується деяке покращення фінансування армії у цьому плані у 2006 р. Втім, варто зауважити, що зазначені програми були об'єднані в одну 1080 «Медичне лікування, реабілітація та санаторне забезпечення особового складу Збройних Сил України 466,8 млн.грн., у тому числі на яку виділено за рахунок загального фонду 296,1 млн.грн. і спеціального фонду 170,7 млн.грн., але слід зауважити, що цих грошей на такий важливий напрямок соціально-економічної сфери не вистачає.

Як було раніше зазначено, в Україні не найкращим чином організовано пенсійне забезпечення населення, в тому числі і військових, яких на 1.01.2006 р. нараховується біля 400тис. Чомусь Уряд України забуває про те покоління, яке підготувало сьогоднішнє, та й молодь, зважаючи на таке відношення до військових, зокрема пенсіонерів, не дуже цікавиться військовою службою. Тривалий період в розмірах пенсій військових пенсіонерів проглядалася економічна дискримінація: військовослужбовці, які звільнилися з лав збройних сил раніше, при однакових посадах і військових званнях отримували пенсії значно менші, ніж їх колеги, які звільнились пізніше. Причина одна – час

звільнення з лав збройних сил: раніше не виплачувалися окремі види грошового забезпечення, з яких нараховуються пенсії зараз [97,с.291-297].

Потрібно підкреслити, хоча в державній програмі передбачалися певні заходи щодо вдосконалення соціально-економічного розвитку в армії, але вони не вирішували загальні питання того часу. В законодавчо-правових документах, що регламентують грошове забезпечення військовослужбовців, проглядається завуальований економічний зміст його підвищення, що не розповсюджується на військових пенсіонерів, які звільнені з армії в минулі роки. Наприклад, в липні 1999 року. Була введена надбавка у розмірі 40% до посадових окладів і військового звання офіцерів та прапорщиків за службу в збройних силах, яка при їх звільненні з армії враховувалася для пенсії, а тим які звільнилися раніше, – ні.

У зв'язку з цим в різні інстанції надходили чисельні скарги колишніх військовослужбовців щодо диспропорції у пенсійному забезпеченні залежно від періоду звільнення з військової служби.

Особливої актуальності це питання набуло після введення 1 січня 2003 р. до грошового забезпечення військовослужбовців стовідсоткової щомісячної надбавки, згідно з указом Президента України від 23 лютого 2002 року № 173 “Про посилення соціального захисту військовослужбовців та осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ ”[24], а також надбавки за безперервну службу з 1.05.2003 р. згідно з Указом Президента України від 5 травня 2003 р. №389/2003 [26]. Зазначені надбавки не позначилися на рівні пенсійного забезпечення колишніх військовослужбовців, а військовим пенсіонерам врахували лише з 1 січня і 1 жовтня 2003 р. по 10%, а з 1 вересня 2004 року 20% надбавки до посадового окладу, окладу за військовим званням та процентної надбавки за вислугу років [33]. І тільки лише з 1 січня 2006 року різниця в нарахуванні пенсії ліквідовано. Внаслідок цього наявні диспропорції мали стійку тенденцію до зростання, що призводило до поглиблення розшарування серед військових пенсіонерів та членів їх сімей. Такий стан справ з пенсійним забезпеченням, безумовно, викликав соціальне невдоволення

військовослужбовців, підривав довіру до виконавчої влади, і зокрема до Президента України.

Відомо, що пенсії військовим пенсіонерам нараховуються у даний час із окладів останнього грошового забезпечення та додаткових видів забезпечення за останні 24 календарних місяців служби до дати звільнення. На нашу думку, таке нововведення щодо призначення пенсій порушує раніше діючу, відпрацьовану протягом десятиліть систему призначення пенсій.

Вищезазначені зміни ускладнили сам механізм призначення пенсій. До того ж, вони не враховують положень наявних міждержавних угод з пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей і специфіки проходження військової служби. Так, для одержання необхідних даних про отримані військовослужбовцем протягом служби суми додаткових видів грошового забезпечення, йому необхідно буде звертатися до архівів.

Відомо, що в Україні існує чимало документів та законодавчих актів, які регулюють питання розвитку фінансування соціально-економічної сфери збройних сил, але навіть така кількість нормативних актів несприяє поліпшенню справ в цьому питанні і не вирішує всіх проблем армії.

Таке розшарування різних за силою законодавчих актів спричиняє багато проблем, завдає чимало клопоту у їх вирішенні. На нашу думку, потрібен систематизований, єдиний документ. Таким міг би стати Кодекс соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України чи Військовий кодекс (щось на зразок Кодексу законів про працю України), який би визначав основи соціальної політики держави щодо захисників Вітчизни та членів їх сімей. Він повинен ввібрати в себе не тільки багаточисленні норми про права та пільги, але й чітко сформулювати обов'язки органів державної влади по визначенню соціальних пріоритетів у цій області та напрямків їх реалізації для військових.

Це пов'язано з тим, що такий кодекс має виконувати як захисну, так і регулюючу та стимулюючу функції.

Прийняття такого кодексу, на нашу думку, безумовно, сприяло б

підвищенню ролі армії в суспільстві, а також поставило б питання про відповідальність держави за долю власних збройних сил. Отже, не лише військові повинні виконувати свої обов'язки, а й держава зобов'язана проявляти турботу про них.

На жаль, як уже підкреслювалось, з року в рік видаються нові закони, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів в області фінансування соціально-економічного розвитку збройних сил, але багато з них залишаються на папері, тобто без впровадження в життя.

Вирішенням цієї проблеми є збільшення обсягів фінансування Збройних Сил України хоча б до 3% від ВВП, а не по 1,35% і 1,5%, як передбачено в бюджетах на 2005 – 2006 р. (5,9 і 7,8 млрд. грн.), з яких біля 75% заплановано на утримання особового складу [19; 20], чого, на жаль, також не вистачає.

Такі обсяги фінансування на сучасному етапі, безумовно, не можуть забезпечити перехід збройних сил на такий рівень функціонування, при якому соціально-економічний захист його особового складу відповідав би вимогам реформування армії та світовим стандартам.

На наш погляд, сьогоdnішній військовослужбовець-професіонал – це та особа, яка якісно виконує свої обов'язки перед Батьківщиною, захищає її кордони і повинна бути достатньо забезпечена. В Україні, на жаль, більшість офіцерів, прапорщиків, військовослужбовців, що проходять службу за контрактом, в першу чергу думають не про військову службу, а про те, як і де прожити, як прогoдувати свою сім'ю.

На нашу думку, не зважаючи на ці проблеми, наші військовослужбовці в цілому чітко виконують свої обов'язки і поки що підтримують боєздатність держави на належному рівні. Отже, вони свої обов'язки перед державою щодо захисту її суверенітету виконують, а держава свої обов'язки перед військовослужбовцями щодо їх достатнього соціально-фінансового забезпечення виконує не повністю.

Відомо, що сьогодні Урядом перед Міністерством оборони України

ставити нові завдання, а старі проблеми у соціально-економічній сфері, на жаль, залишаються невирішеними. Проте всі повині розуміти, що неможливо йти вперед, не вирішивши попередні завдання.

ВИСНОВКИ.

Дослідження тенденцій та закономірностей розвитку фінансової системи, зокрема у сфері фінансового забезпечення Збройних Сил України, має велике значення в умовах ринкової економіки нашої держави. Проведення аналізу фінансово-економічних відносин, реалізація пропозицій щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення військ якісно підвищує боєздатність української армії. Ринкова економіка України має особливі риси і являє собою складний і непередбачуваний процес, який виходить за межі існуючих моделей трансформації національних економік. Сучасний період – це перехід до нових фінансово-економічних відносин з іншими формами і методами господарювання, що розвиваються за певними економічними законами. Саме помилки і недоліки у врахуванні об'єктивних закономірностей економічного розвитку держави призвели до скрутного соціально-економічного стану країни.

Недостатній рівень фінансування армії в період її реформування в умовах ринкової економіки України поставили питання щодо необхідності якісних змін у підходах до планування, витрачання та обліку фінансових ресурсів, до пошуку внутрішніх джерел фінансування військ. Забезпечення ефективного використання оборонних коштів в умовах сучасної економіки країни залежить від професійності, здатності працювати у нових економічних умовах та вимагає вмілої діяльності органів управління і особового складу Збройних Сил України.

Дослідження теоретичних та методичних основ фінансового забезпечення Збройних Сил України як складової фінансового механізму, формування, розподілу та використання грошових фондів країни, дає підстави говорити, що визначальним критерієм, яке слід висувати до фінансування армії, є своєчасне, достатнє забезпечення потреб оборони.

Фінансове забезпечення військ як підсистема фінансових відносин полягає у формуванні, розподілі та використанні загальних та спеціальних грошових фондів, що мають досить розгалужену систему фінансових відносин, складність яких є особливо помітною в комплексі ресурсів.

Фінансове забезпечення як первинний ресурсний базис функціонування армії – це система особливих фінансово-економічних відносин, у процесі яких військові фінанси набувають форми грошових фондів. Це специфічні гроші, які знаходяться у віданні відповідних розпорядників коштів за кошторисом Міністерства оборони України і спрямовуються на потреби військ.

Науково обґрунтовано процес фінансового забезпечення армії, суть якого полягає у спрямуванні частки ВВП на виконання державою оборонних завдань. Складовими цієї концепції є економічні можливості країни, джерела, форми, методи, принципи та організація фінансового забезпечення, які виконують певну функцію у військовій фінансовій політиці. Масштаби і обсяги фінансування військ залежать від низки чинників, до яких віднесено міжнародні відносини та воєнну загрозу, економічні можливості держави, розвиток науково-технічного прогресу, підвищення добробуту населення.

Сьогодні недостатньо використовується системний підхід у дослідженнях з теорії фінансового забезпечення армії, з чим пов'язана слабка дієвість заходів із усунення недоліків і помилок у фінансуванні військ, розробки пропозицій, що не враховують реалії армії та тенденції розвитку суспільства, економіки і науки в сучасних умовах.

Сьогодні фінансове забезпечення Збройних Сил України ще недостатньо вивчено. Неповно розкриті його конкретні форми та методи, зокрема структура і роль суб'єктів військ та державного управління в підготовці кваліфікованих фахівців з фінансової діяльності армії, що матиме важливе значення для розробки освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійних програм, а також при написанні підручників і навчальних посібників.

Матеріал дослідження має прикладне значення і використовується при формуванні змісту варіативного компоненту підготовки військових фінансистів, а також при розробці навчальних та методичних матеріалів.

Суттєвим недоліком фінансових відносин у Збройних Силах України є недосконалість заходів щодо прогнозування рівнів їх фінансування. Це має

прямий вплив на реалізацію державних програм реформування і розвитку української армії в умовах ринкової економіки України. Відомо, що за цих умов так і не вдалося виробити оптимальний механізм фінансового забезпечення Збройних Сил України. Діюча система фінансового забезпечення армії не відповідає напрямку реформування Збройних Сил України та перешкоджає військовій інтеграції з країнами північноатлантичного блоку НАТО.

Такі висновки побудовані на зростанні важливості прогнозування економічного розвитку України та обсягів фінансування армії (в тому числі і на довгострокову перспективу) з переходом її на контрактну основу комплектування.

У монографії доведено, що трансформаційні процеси в економіці України прямо впливають на фінансове забезпечення армії в період її реформування, особливо на розподіл оборонних асигнувань, що безпосередньо відображається на стані матеріально-технічної бази бойової підготовки військ.

При цьому відзначено важливу роль таких визначальних елементів фінансових відносин щодо утримання Збройних Сил України, як розпорядники коштів та їх фінансові органи Міністерства оборони, система фінансування та контролю за використанням оборонних коштів.

Аналіз матеріалів щодо вибору моделі фінансового забезпечення збройних сил свідчить про те, що для України найбільш прийнятна “європейська модель”. Фінансове забезпечення української армії має багато спільних рис із російською, польською, фінською арміями, тому перспективи його розвитку автори пов’язують саме з ними.

У роботі зауважується, що оборонний бюджет не можна розробляти без стратегічного планування, без розуміння суті воєнної стратегії. При ухваленні рішень, що впливають на обороноздатність армії, слід вимагати оцінки ефективності розподілу та використання ресурсів, а також відповідної інформації щодо цілей і завдань, що дозволить своєчасно вживати заходів, спрямованих на досягнення кінцевої мети і недопущення негативних наслідків.

У монографії зроблено аналіз і дана оцінка економічного розвитку збройних сил, що зумовлено необхідністю подальшого вдосконалення фінансового забезпечення української армії в умовах ринкової національної економіки.

Науково обґрунтовано сутність фінансового забезпечення військ в період сучасної економіки України, визначено концептуальні засади перспектив розвитку фінансового забезпечення Української армії та підвищення його ефективності, запропоновано конкретні шляхи вдосконалення складових механізму фінансового забезпечення збройних сил.

Проведене дослідження, безумовно, не охоплює всього комплексу проблем фінансового забезпечення функціонування Збройних Сил України і потребує подальших наукових розробок.

Висновки по змісту монографії свідчать про те, що результати дослідження мають теоретичне та практичне значення і спрямовані на покращення фінансово-економічного стану збройних сил з поступовим переходом їх на контрактну основу комплектування в умовах ринкової економіки України.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. // К.; Преса України, 1997 – с. 80
2. Закон України від 20.12.1991р. - № 2011–ХІІ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей // ВВР України – 14.04.1992р. - № 15, ст. 417 – 425.
3. Закон України від 1.02.1994р. - № 3898–ХІІ Про Державний бюджет України на 1994 рік” – // ВВР України – 17.05.1994р. - № 20, с. 551 – 562.
4. Закон України від 6.04.1995р. - № 126/95–ВР Про Державний бюджет України на 1995 рік // ВВР України – 18.04.1995р. - № 16, с. 353 – 365.
5. Закон України від 22.03.1996р. - № 96/96–ВР Про Державний бюджет України на 1996 рік // ВВР України – 16.04.1996р. - № 16, с. 151 – 163.
6. Закон України від 27.06.1997р. - № 404/97–ВР Про Державний бюджет України на 1997 рік // ВВР України – 1997р. - № 33, с. 591 – 602.
7. Закон України від 30.12.1997р. - № 796/97–ВР Про Державний бюджет України на 1998 рік // ВВР України – 1997р. - № 21, с. 330 – 348.
8. Закон України від 31.12.1998р. - № 378–ХІV Про Державний бюджет України на 1999 рік // ВВР України – 26.02.1999р. - № 8, с. 132 – 147.
9. Закон України від 21.09.1999р. - № 1076–ХІV Про господарську діяльність у Збройних Силах України // ВВР України – 3.12.1999р. - № 48, с. 997 – 998.
10. Закон України від 17.02.2000р. - № 1458–ІІІ Про Державний бюджет України на 2000 рік // ВВР України – 21.04.2000р. - № 14-15-16, с. 178 – 192.
11. Закон України від 17.02.2000р. - № 1459–ІІІ Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів // ВВР України – 31.03.2000р. - № 13, с. 168.
12. Закон України від 5.10.2000р. - № 2019–ІІІ Про Збройні Сили України // ВВР України – 1.12.2000р. - № 48, с. 990 – 996.
13. Закон України від 5.10.2000р. - № 2020–ІІІ Про оборону України //

ВВР України – 8.12.2000р. - № 49, с. 1002 – 1013.

14. Закон України від 7.12.2000р. - № 2120–III Про Державний бюджет України на 2001 рік // ВВР України – 19.01.2001р. - № 2,3, с. 26 – 43.

15. Закон України від 21.06.2001р. - № 2542–III Про бюджетний кодекс України // Урядовий кур'єр – 2001р. - № 131.

16. Закон України від 20.12.2001р. - № 2905–III Про Державний бюджет України на 2002 рік // Голос України – 11.01.2002р. - № 6, с. 8 – 10.

17. Закон України від 26.12.2002р. - № 380–IV Про Державний бюджет України на 2003 рік // ВВР України – 14.03.2003р. - № 10-11, с. 154 – 173.

18. Закон України від 27.11.2003 №1344 – IV Про Державний бюджет України на 2004 рік // Голос України № 233 від 09.12.2003р.

19. Закон України від 23.12.2004 № 2285-IV “Про державний бюджет України на 2005 рік“ // Відомості Верховної Ради України.- 2005 р., № 7, 290с.

20. Закон України від 20.12.2005р. № 3235-IV “Про державний бюджет України на 2006 рік“ // Відомості Верховної Ради України. - 2006 р., № 9, 256с.

21. Указ президента України від 2.10.1999 - № 1262/1999 Про комплексну програму забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей // Збірник Указів Президента України – 1999р. - № 12, с. 4.

22. Указ Президента України від 28.07.2000р. - № 927 Про реформування та розвиток Збройних Сил України на період до 2005 року // Народна Армія – 13.10.2000р. - № 188 (2124).

23. Указ Президента України від 15.11.2000р. - №1237/2000 // Про хід виконання у 1997-2005 роках Державної програми будівництва та розвитку збройних сил на період до 2005 року // Офіційний вісник України – 1.12.2000р. - №46, с. 71-72

24. Указ Президента України від 23.02.2002р. - № 173 Про посилення соціального захисту військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ // Офіційний вісник України – 15.03.2002р. - №9, с. 17.

25. Указ Президента України від 17.04.2002р. - № 348/2002 Про Державну програму переходу Збройних Сил України до укомплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом // Офіційний вісник України – 2003р. №9 с. 39-49

26. Указ Президента України від 5.05.2003р. - №389/2003 Про надбавки військовослужбовцям Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного Комітету у справах охорони державного кордону України та Управління державної охорони України за безперервну службу // Офіційний вісник України. – 2003р. – 18-19, с. 16.

27. Указ Президента України від 27.12.2005р. - №1862-25Т/2005 Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 9 грудня 2005р. «Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки»

28. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.1995р. - № 175 Про грошову компенсацію військовослужбовців за піднайом житла // Урядовий кур'єр. – 16.03.1995р. - №39 - 40.

29. Постанова Кабінету Міністрів України від 5.11.1999. №2062 Про забезпечення виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом Російської Федерації про передачу з України до Російської Федерації бомбардувальників ТУ-16, ТУ-95МЕ, крилатих ракет повітряного базування великої дальності та обладнання. // Офіційний вісник України – 19.11.1999р. - №44 с. 67

30. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2000 - №829 Про грошове забезпечення військовослужбовців // Праця і зарплата – 2000р. - №21.

31. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2000 - № 1171 Про затвердження Переліку видів господарської діяльності здійснення якої дозволяється військовим частинам у ЗСУ // Збірник урядових нормативних актів України – 2000р. - № 23, с. 37 - 47.

32. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2002 - № 659 Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ щодо їх

утворення та напрямків використання // Офіційний вісник України – 7.06.2002р. - № 21, с. 42 - 45.

33. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2002р. - № 1576 Про заходи щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ // Урядовий кур'єр – 30.10.2002р. - № 201.

34. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 - № 322 Про затвердження основних напрямків посилення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей на період до 2010 року // Урядовий кур'єр – 19.03.2003р. - № 51.

35. Приказ Министра обороны СССР от 30.03.1973г. - № 80 О введении в действие Положения о финансовом хозяйстве воинской части СА и ВМФ // М. Центральная типография МО СССР – с. 463.

36. Приказ Министра обороны СССР от 25.05.1977г. - №5 О введении в действие Положения о финансовом хозяйстве военного округа и соединения М.12 Центральная типография МО СССР – с. 224.

37. Приказ Министра обороны СССР от 30.07.1987г. - № 0216 О введении в действие наставления по финансовому обеспечению Советской Армии и Военно-морского флота в военное время // М. Центральная типография МО СССР – с. 91.

38. Приказ Министра обороны СССР от 1.06.1990г. - № 200 О введении в действие квалификации расходов по смете Министерства обороны СССР// М. Центральная типография МО СССР – с. 54.

39. Наказ Міністра Оборони України від 25.01.1996р. - № 10 Про введення в дію Положення про фінансовий контроль у Збройних Силах України // Військове видавництво України “Варта” – с. 146.

40. Наказ Міністра Оборони України від 16.07.1997р. - № 300 Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України // Військове видавництво України “Варта” – с. 248.

41. Наказ Міністра Оборони України від 1.03.2001р. - № 71 Про затвердження тимчасового Положення з бухгалтерського обліку у Збройних Силах України — К. // Друкарня НАОУ, с. 255.

42. Наказ Міністра Оборони України від 5.03.2001р. № 75 Про затвердження Положення про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України — К. // Друкарня НАОУ, с.94.

43. Наказ Міністра Оборони України від 29.05.2001р. №170 Про затвердження Положення про контрольно-ревізійну службу Збройних Сил України. – с. 9

44. Наказ Міністра Оборони України від 9.12.2002 - №402 Про затвердження положення про продовольче забезпечення Збройних Сил України на мирний час // Друкарня НАОУ. с. 48.

45. Директива Міністра Оборони України від 10.05.2002р. №Д5 Про розподіл функцій стосовно фінансового контролю у Збройних Силах України – с. 2.

46. Вказівка ГФЕУ МО України від 20.06.2000р. - № 9 “Про введення в дію інструкції тимчасового порядку фінансового планування, фінансування, витрачання коштів за кошторисом МО України” – К. // Друк КВІУЗ – Зам. 3 ІІ, с. 56.

47. Вказівка ГФЕУ МО України від 2.12.2002р. № 146/1/10/1219 Про затвердження інструкції про порядок проведення внутрішньої документальної перевірки фінансового господарства військової частини - с.11

48. Вказівка Інформаційно-аналітичного управління ГШЗСУ від 18.03.2002 - № 125/1/134 “Щодо основних вартісних показників типових частин (з’єднань) та установ Збройних Сил України” – с. 2.

49. Андресюк Б.П. “Реформування Збройних Сил України на сучасному етапі” // Університетське видавництво “Пульсар” – К. – 2002, с. 192..

50. Бадрак В. “Ободряющие декларации и отрезвляющие реалии” // Зеркало недели – 2002 - № 26 (401).

51. Базилевич В.Д., Баластрок Л.О., “Державні фінанси: навчальний посібник” // Атіка – К. – 2002 – с.368.
52. Василик О.Д. “Державні Фінанси України: Навчальний посібник” // Вища школа – К. – 1997 – с. 20.
53. Василик О.Д. “Теорія фінансів” // НІОС – К. – 2000 – с. 416.
54. Военные расходы стран мира // Зарубежное военное обозрение – 2001г. - № 1, с. 49.
55. Военные расходы стран мира // Зарубежное военное обозрение – 2002 - № 6 – с. 15 – 21.
56. Военные расходы стран мира // Зарубежное военное обозрение – 2002г. - № 7, с. 17 – 18.
57. “Вооруженные силы и военно-промышленный потенциал” // Ежемесячный информационный бюллетень – М. – 2002 - № 2.
58. Горбатенко А. “Разработка военных бюджетов в некоторых зарубежных странах” // Зарубежное военное обозрение – 2002 - № 12 – с.15-17.
59. Драпак Р. “Армію “саджують” на фінансову міліну” // Народна армія – 2002 - № 9.
60. Зятъев С. “Плани і реальність” // Народна армія – 2003 - № 2 (2667).
61. Коровников А.В. «Военный бюджет России: реальность перспективы» // Военно-экономический вестник – 2002г. - № 7, с. 15 – 22.
62. Кузьмук О.І. “Найкращий з усіх прийнятих” // Народна Армія – 2003р. - № 13 – 14 (2678 - 2679).
63. Луніна І.О. “Державні фінанси України в перехідний період” // Форт – Х. - 2000 – с. 296.
64. Ляшенко Ю.І. “Податкова діяльність держави в умовах ринкової трансформації економіки” // Фінанси України – 1999 - № 12.
65. Марко І.Ю. “Про сучасну структуру військових фінансів” // Наука і оборона – 1999 - № 3, с. 20 - 22.
66. Маркушин В. “Кулак супердержавы станет еще тяжелее” // Красная

звезда – 2002 - № 8.

67. Матюх М. ”Професійній Армії в Україні Бути” // Військо України – 2001 - № 3 – 4 – с. 13 – 15.

68. Матюх М. “Професійна армія за яких умов бажане стане реальним” // Народна армія – 21.04.2000.

69. Медведєв Ю.Б., Семеніхін І.М. “Теоретичні та методичні основи фінансового забезпечення Збройних Сил України” // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка.- економіка.- 2004р. – вип.71.- С.19-20.

70. Медведєв Ю.Б., Семеніхін І.М. “Підготовка військових фінансистів в умовах реформування Української армії з переходом на контрактну основу комплектування” // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка.- військово-спеціальні науки КНУ. Ім. Т.Шевченка.- 2005р. - вип.8-9. - С.95-97.

71. Медведєв Ю.Б., Семеніхін І.М. “Фінансове забезпечення Збройних Сил” // Фінанси України. – К.- 2005р. -№7.- С.132-136.

72. Медведєв Ю.Б., Семеніхін І.М., Кузьмич О.І. “Вплив науково-технічного процесу на обсяг оборонних витрат” // військово-спеціальні науки КНУ ім. Т.Шевченка. – 2006р. – вип.3.

73. Медведєв Ю.Б., Семеніхін І.М., Голота О.П. “Фінансове забезпечення Збройних Сил України в умовах їх реформування” // Фінанси України. – К.- 2006р. №1.-С.58-66.

74. Мунтіян В.І. “Особливості фінансових відносин у сфері оборони” // Фінанси України – 1996 - № 2, с. 59 – 66.

75. Мунтіян В.І.“Механізм забезпечення економічної безпеки України” // Наука і оборона – 2000 - № 1. с. 12 – 15.

76. Мунтіян В.І.“Проблемні питання оборонного планування” // Військо України – 2002 - № 9-10.

77. Мунтіян В.І.“Ресурси сконцентровано на пріоритетних програмах” // Військо Укаріни - 2002 - № 1-2 – с. 10-12.

78. Мунтіян В.І.“Ще раз про витрати на оборону” // Голос України – 2002

- № 170.

79. Мунтіян В.І. “Джерела фінансування оборони є, питання слід ставити про ефективність їх використання” // Народна армія – 2002 – № 171, 172 (2593, 2594).

80. Мунтіян В.И. “Финансирование Вооруженных Сил Украины: проблемы и перспективы” // Зеркало недели – 2002 - № 34.

81. Мунтіян В.І. “Економічні проблеми будівництва оборони” // Наука і оборона – 2003 – № 1, с. 9 – 15.

82. Мухин В. “Госдума утвердила военный бюджет” // Независ. воен. обозрение – 2000 - № 48.

83. Нечаєв О. “Оборона – місце, коли фінанси нспівають романси” // Народна Армія – 2001 - № 153 (2333).

84. Ніколенко Ю.В. “Основи економічної теорії” // Либідь; під редакцією проф. Ніколенко Ю.В. – К. – 1998 – с. 146 – 147.

85. Организация финансового обеспечения и контроля в соединении. – М.: Типография ВФЭФ. – 1989. – с. 321

86. Отечественные записки – М. - 2002 - № 8, с. 6 – 10.

87. Павленко А.М. “Економічні чинники впливу на реформування ЗС України, передумова та перспективи” – К. – 2000, с. 121 – 126..

88. Павленко А.М. “Время собирать камни” // Зеркало недели – 2002 - № 30 (405).

89. Перепелиця Г.М. “Військове співробітництво. Стратегії розвитку України: теорія і практика” // Національний інститут стратегічних досліджень - К. – 2002 – с. 579 – 584.

90. Поляков Л., Пашков М.М. “Перспективи професійної армії” // Національна безпека і оборона – 2002 - № 5 – с. 7 – 14.

91. Пушкарёва В.М. „История финансовой мысли и политики налогов” // ИНФРА. – М. – 1996. – с.190

92. Радіонова І.Ф. “Фінансова політика за умов економічної пластики” //

Фінанси України – 2001 - № 12 – с. 3 – 11.

93. Романенко В. “Армія України: плани на майбутнє” // Робітнича газета –2003 - № 21 (13178).

94. Семеніхін І.М. “Економічні можливості держави ,як чинник формування оборонного бюджету України” // Теорії мікро-макроекономіки : збірник наукових праць професорсько-викладацького складу і аспірантів-К: Знання України,-2003-Вип.13.-с.140-145.

95. Семеніхін І.М. “Ефективність використання державних коштів, що виділяються на утримання Збройних Сил України в сучасних умовах” // Теорії мікро-макроекономіки: Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу і аспірантів-К.: Академія муніципального управління, 2003,-Вип.12-с.164-172.

96. Семеніхін І.М. “Особливості фінансового забезпечення Збройних Сил України в умовах їх реформування” // Вісник Академії праці і соціальних відносин. Наук. – практ. Зб. – 2003. - №5. – с.123 – 128.

97. Семеніхін І.М. “Політика держави в системі соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України” // Социально-экономические аспекты промышленной политики :Сборник научных трудов-т.21 НАН Украины. Институт экономики промышленности : редколлегия : Амоша А.И.-Донецк-с.291-297.

98. Семеніхін І.М. “Принципи фінансового забезпечення Збройних Сил України” // Теоретичні та прикладні питання економіки: Збірник наукових праць. К.:ВПЦ Київський Університет ; 2003-вип.2.-с.238-245.

99. Семеніхін І.М. “Соціально-економічна сутність фінансового забезпечення Збройних Сил України” // Теорії мікро-макроекономіки: Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу і асп.-К.: Академія муніципального управління, 2003,-Вип.14.-с.190-195.

100. Семеніхін І.М. “Фінансове забезпечення Збройних Сил” // Фінанси України – 2004 - № 6 – с.67 – 73.

101. Семеніхін І.М., Голота О.П. “Теоретичні та методичні основи фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери Збройних Сил в умовах економічних перетворень в Україні” // Економіка:проблеми теорії та практики.-Донецьк,-ДНУ-2004р– вип.№198.-том5.-С. 692-698.

102. Семеніхін І.М., Голота О.П. “Підвищення добробуту особового складу Збройних сил України, як складова соціальної політики держави” // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. – К.-КНУ ім.Т.Шевченка.- 2005.- вип.№6 – С.202-206.

103. Семеніхін І.М., Кузьмич О.І. “Посилення дії фінансів на функціонування підприємницьких структур в умовах економічних перетворень в Україні” // Теорії мікроекономіки.-К.-Зб. Наук пр. Проф.викл.скл. і асп.-2005.-АМУ.-вип.№6.-с.38-45.

104. Семеніхін І.М., Марко І.Ю., Пензовська М.М. “Удосконалення фінансового забезпечення військ в умовах економічних перетворень в Україні” // Військово-спеціальні науки.-КНУ ім.Т.Шевченка.-2006.- вип.№3

105. Семеніхін І.М. “Фінансове забезпечення народновизвольної армії Китаю у сучасних умовах» // Військово-спеціальні науки.-К.-КНУ ім.Т.Шевченка.- 2005.- вип.№10-11 – с.98-99

106. Семеніхін І.М. “Міжнародні відносини як один із чинників впливу на обсяг витрат” // Теорії мікро-макро економіки.-Зб.наук.пр.Профес.викл.складу і асп.-АМУ.-К.-2006.-№24-с.198-203.

107. Семеніхін І.М., Марко І.Ю. “Формування оборонного бюджету України і контроль за його використанням в умовах ринкової економіки” // Фінанси України.-К.-2006.-№ 9-с.

108. Семеніхін І.М. “Організаційні заходи до проведення документальної ревізії фінансово-господарської діяльності військ” // Збірник наукових праць КНУ ім.Т.Шевченка.-Теоретичні і практичні питання економіки.-2006:-вип.№10.-с.192-197.

109. Семеніхін І.М. “Фінансове забезпечення і контроль за утриманням

особового складу Збройних Сил України” // Україна: аспекти праці.-К.:2006- №4-с.16-21.

110. Семеніхін І.М. “Соціально-економічна сутність фінансового контролю у Збройних Силах України» // Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика.-2006- Дніпропетровськ-т.18,-с.67-70.

111. Сирук М. “Десятилетка оборонного аналіза” // Зеркало неділи – 2002 - № 42 (417).

112. Скурський П. “Пріоритетні програми матеріально-технічного постачання сухопутних військ” // Військо України – 2001 - № 11 – 12 – с. 23 – 25, 56.

113. Смирнов М.И. “Военный бюджет и его роль в экономическом обеспечении обороноспособности и военной безопасности страны” // Военная мысль – 2001 - № 3 – с. 5 – 11.

114. Смолянюк В. “Військова реформа в Україні: Необхідність? Вимушеність? Приреченість?” // Людина і політика – 2000 - № 5 – с. 72 – 81.

115. Содальский Г. “Министр обороны Польши доклад на международной конференции в Москве” // Основные направления военного строительства в европейских странах – М. – 2000.

116. Сторонин В.В.“О влиянии оборонных расходов на экономическое развитие страны” // Военно-экономический вестник – 2002 - № 11 – с. 5 –10.

117. Сторонин В.В.“Особливість оборонних витрат на економічний розвиток країни” // Економіка і фінанси – 2002 - № 11 – с. 5 – 10.

118. Стоян В.І. “Казначейська система виконання бюджетів” // Фінанси України – 2002 - № 9 – с. 56 – 64.

119. Стратегії розвитку України: теорія і практика. За ред. Власюка О.С. – К.: - НІСД. – 2002. – с. 864

120. Сулейманов С.“Оборонный бюджет подрос” // Независимое военное обозрение – 2002 - № 35 (305) – с. 6.

121. Сулима О.“Рынок вооружений и военной техники” // Финансовая

консультація – 2002 - № 10.

122. Темнич В. “Генерали житло ділять – у майорів погони летять” // Вечірні вісті – 14.08.2002 - № 124 (820).

123. Титов П. “Военный бюджет не современен” // Независимое военное обозрение – 2002 - № 43, с. 12 - 15.

124. Ткачук Р. “\$ 8,2 – на оборону ...” // Народна армія – 2002 – № 171 – 172 (2593 - 2594).

125. Ткачук Р. “Міф про відволікання значного фінансового ресурсу на оборону давно застарів” // Народна армія – 29.01.2003 - № 17 (2682).

126. Требін М. “Армія наступного сторіччя: можлива модель для України” // Людина і політика – 2000 – № 2 - с. 39 – 44.

127. “Україна у цифрах у 2000 році” // Корот. Стат. Довідник, Деркомстат України; Техніка – К. – 2001 – с. 256.

128. Ходаренко М. “Затишье перед очередной “Бурей в пустыне”” // Независимое военное обозрение – 2002 - № 42

129. Федосов В.М. „Государственные финансы” // Либідь.– К. – 1991. – с. 23

130. Финансы Вооруженных Сил СССР. Под ред. Дутова В.Н. – М.: Военное издательство. – 1986. – с. 400

131. Чикалін В. “Без новітніх озброєнь мобільної армії не побудуєш” // Урядовий кур’єр – 2002 - № 8.

132. Цымбал В.И. “Проблемы финансирования военной организации” // Военная мысль – 2002 - № 1 – с. 29 – 33.

133. Шкідченко В. “Шляхом нелегким і тернистим ...” // Народна Армія – 6.12.2001

134. Щербаков В. “Допомога флоту на 78 млн.” // Народна армія – 2003 - № 19 (2684).

135. Щеховцов В.С., Головка В.В. “Оборонный бюджет стратегія розвитку України: теорія і практика” // НІСД – 2002 – с. 556 – 563.

136. “Энциклопедия Политическая экономия” // Советская энциклопедия – М. – 1980 – с. 560.

137. Юрчук В.В. «Военно-економічний аналіз оперативної бойової підготовки військ» // Економіка Збройних сил України: Навчальний посібник. – За редакцією В.І. Кириленка.-К.:-НАОУ, 2004-316с.

138. Юшко І.“Нині діючі в державі пільги оцінюються в 10 мільярдів гривень” // Народна армія –2002 – № 171 – 172 (2593 - 2594).